

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Ülle Koppel

**MAARJAMAA HARIDUSKOLLEGIUM HÄLBELISE KÄITUMISEGA NOORTE
RESOTSIALISEERIMISE AGENDINA ÕPILASTE EDASISE ELUKÄIGU
KONTEKSTIS**

Magistritöö

Juhendaja
Dr iur Silvia Kaugia

Tartu
2018

SISUKORD

Sissejuhatus	3
1. Maarjamaa Hariduskolleeegiumi kujunemine ja institutsiooni tööd reguleerivad õigusaktid	7
1.1. Eesti erikoolide ajalugu – Puiatust Maarjamaa Hariduskolleeegiumini	7
1.2. Maarjamaa Hariduskolleeegiumi tööd reguleerivad üldõigusaktid	10
1.3. Maarjamaa Hariduskolleeegiumi staatus ja ülesanded põhimäärusest tulenevalt	19
1.4. Hariduslik erivajadus hõlbelise käitumise kontekstis	23
1.5. Eesti noorte kriminogeensus	27
1.6. Maarjamaa Hariduskolleeegiumi õpilased ja nende eelnev taust	29
1.7. Erikooli uued funktsioonid	33
2. Resotsialiseerumise olemus sotsialiseerumisprotsessis ja olulisemad agendid	37
2.1. Sotsialiseerumise, sotsialiseerimise ja resotsialiseeru(i)mise olemus	37
2.2. Sotsialiseerimise ja resotsialiseerimise olulisemad agendid	41
2.2.1. Perekonna ja kooli mõju	44
2.2.2. Interneti ja massimeedia mõju	50
3. Maarjamaa Hariduskolleeegiumi lõpetajate resotsialiseerumise uuring	53
3.1. Põhikoolide lõpetajate üldandmed ja valikud peale kooli lõpetamist	53
3.2. Erikooli lõpetamise järgselt karistatud isikud	59
3.3. Läbiviidud ankeetküsitluse tulemustest	62
Kokkuvõte	65
Summary	69
Kasutatud kirjandus	72
Kasutatud normatiivaktid	76
Muud allikad	78
Lisad	79
Lisa 1. Õpilaste suunamise protsess kinnisele lasteasutuse teenusele Maarjamaa Hariduskolleeegiumi	79
Lisa 2. Küsimustik koos vastuste koondiga	80
Lisa 3. MHK lõpetajate kuri- ja väärtegade üldandmed (naised)	86
Lisa 4. MHK lõpetajate kuri- ja väärtegade üldandmed (mehed)	88
Lihtlitsents	90

Sissejuhatus

Erinevatel põhjustel on igas inimühiskonnas olnud ja saab ilmselt alati olema erinevas vanuses inimesi, kes ei suuda vajalikul määral kohaneda ühiskonna reeglitega ning vajavad erikohtlemist teiste ühiskonnaliikmete, sotsiaalsete gruppide ja erinevate institutsioonide poolt. Erilist tähelepanu öeldu kontekstis väärivad lapsed ja noored, keda, vähemalt teoreetiliselt, peaks olema võimalik suhteliselt kergelt mõjutada, kasvatada, ning suunata normikuuleka käitumise teele. Igas ühiskonnas on neil eesmärkidel loodud erinevaid nii formaalseid kui ka mitteformaalseid asutusi.

Eestis on kodule, koolile ja seadustele käega löönud õpilasi kasvatatud erikoolides juba üle poolesaja aasta. Alaealiste kuritegevus mõjutab elanikkonna eriti haavatavat osa isiksuse kujunemisjärgus.

Haridus- ja Teadusministeeriumi valitsemisalasse kuulus kaks alaealiste ümberkasvatamiseks mõeldud erikooli: Kaagvere erikool tüdrukutele ja Tapa erikool poistele. Need koolid liideti 2015 ühtse juhtimise alla ja kooli nimi muudeti Maarjamaa Hariduskolleegeiumiks (edaspidi: MHK või kool). Alaealise õigusrikkuja suunamine kodukohast eemale ja kohtu otsusega paigutamine kasvatusse eritingimusi vajavate õpilaste kooli on õpilastele parandusliku iseloomuga kuriteoennetusstrateegia.¹ Kooli suunatud õpilased vajavad spetsiaalset lähenemist kasvatussele.

MHK on kool hariduslike erivajadustega õpilastele², varem kasutati mõistet „kool kasvatusse eritingimusi vajavatele õpilastele ning tunde- ja käitumishäiretega õpilastele.“³ MHK eesmärk on olla kasvatusliku rõhuasetusega põhikool, kus on loodud õpilastele eakohased ja individuaalsed võimalused haridustee jätkamiseks, tervise, heaolu ja turvalisuse toetamiseks ning resotsialiseerumiseks ühiskonda.⁴ Kooli arengukavas nähakse kooli sotsialiseerimisasutusena, mis aitab kaasa elus toimetulekule. Kui perekond ei tule toime

¹ S. Hänni. Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli puudutava dokumentatsiooni analüüs. Tartu 2010. – <http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/16604/hanni.pdf> (12.03.2018).

² Maarjamaa Hariduskolleegeiumi põhimäärus § 2 lg 2. – RT I, 05.10.2011, 2... RT I, 20.02.2018, 1.

³ Maarjamaa Hariduskolleegeiumi põhimäärus. – RT I, 05.10.2011, 2.

⁴ MHK põhimäärus § 6 lg 1.

lapse kasvatamisega, siis kooli ülesanne on olla kool-kompetentsikeskus kus on loodud õpilasele eakohased ja individuaalsed võimalused haridustee jätkamiseks.⁵

Antud magistritöö kirjutamine sattus murrangulisse perioodi – MHK õiguslik baasregulatsioon on alates 01.01.2018 pöördeliselt muutunud. Muutunud on erikooli suunamise aluspõhimõtted: enamus erikooli õpilastest olid varem erikooli suunatud alaealiste komisjonide taotlusel. Tänapäevaks on tühistatud alaealiste mõjutusvahendite seadus ja koos sellega likvideeritud maavalitsuste juurde moodustatud alaealiste asjade komisjonid. Muudatustega seadusandluses jääb edaspidi alaealiste õiguserikkujatega tegelemine omavalitsuste lastekaitsetöötajate õlule ja Sotsiaalministeeriumi kinnitusega saab olema lastekaitsetöötajatele toeks sotsiaalkindlustusameti lastekaitseüksus.⁶ Lisaks nimetatud muutustele väärneb märkimist asjaolu, et varasemate erikoolide liitmise tulemusel õpivad Maarjamaa Hariduskolleeģiumis koos poisid ja tüdrukud.

Noored, kes on MHK suunatud, on olnud eelnevalt algkoolis või põhikoolis kriminaalse või normidest kõrvalekalduva käitumisega. On väga palju asju, mis laste käitumisele negatiivset mõju avaldavad. Tegemist võib olla õpilastega, kes kasvavad probleemsetes peredes, kus on konfliktid ja vägivaldsus vanemate vahel või sõltub käitumine seltskonnast, kuhu alaealine satub. Laps võib kümme korda kooli vahetada, aga midagi õpitulemustes ega käitumises ei muutu, tekivad vaimse tervise probleemid ja pannakse edasi toime erinevaid õigusrikkumisi.

Nii lasub kõnealuse asutuse ees rida olulisi probleeme, mis vajavad lahendamist. Kõige olulisem neist on aga kindlasti see, et suunata oma kasvandikud tagasi ühiskonda parematena, st õiguskäitajatenähtena kui nad olid sinna asutusse sattudes.

Ühiskonnas on levinud arvamus, et mittekuulekad ja koolikohustust eiravad noored tuleb saata õppima erikooli. Oluline on aga, mis saab õpilastest peale erikooli. Endine MHK õpetaja teatab Postimehe 15.12.2017 artiklis, et 99% erikoolis olnutest leiab end üsna pea trellide tagant⁷. Antud magistritöös tahetakse kontrollida selle väite paikapidavust.

⁵ MHK põhimäärus § 6.

⁶ H. Mikhelson. Miks kaovad alaealiste komisjonid? Sest riik leiab, et last ei hirmutada ja toetada samal ajal. – Postimees, 5.02.2017. – <https://www.postimees.ee/3999921/miks-kaovad-alaealiste-komisjonid-sest-riik-leiab-et-last-ei-saa-hirmutada-ja-toetada-samal-ajal> (26.02.2018).

⁷ V. Leivak. Endine erikooli õpetaja: sellises erikoolis inimeseks ei kasvata. Postimees, 15.12.2017 – <https://leht.postimees.ee/4344425/endine-erikooli-opetaja-sellises-erikoolis-inimeseks-ei-kasvata> (26.02.2018).

Aktuaalne on küsimus, mida Haridusministeerium⁸ koolipidajana ja erikool peavad tegema ning kas nad saavad oma ülesandega hakkama. MHK on olnud mitmel korral avaliku meedia tähelepanu all õpilaste jooksusolemiste ja direktorite vahetuste tõttu.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on leida vastus küsimusele, kas Maarjamaa Hariduskolleeegium oma igapäevases hariduslikus tegevuses kinnise lasteasutuse teenuse osutajana on võimeline suunama oma õpilasi õiguskauale tee, nii et nad saaksid edaspidises elus hakkama ilma kokkupõrgeteta õiguskaitseorganitega. Nimetatud ülesande realiseerimiseks analüüsitakse MHK õpilaste peale kooli lõpetamist edasist elukäiku iseloomustavaid andmeid.

Magistritöö koosneb kolmest peatükist.

Töö esimeses peatükis käsitletakse Haridus- ja Teadusministeeriumi poolt hallatava Maarjamaa Hariduskolleeegiumi kujunemist mitmete Eesti erikoolide liitmise teel 2015 aastaks. 2017. aasta lõpus võttis Riigikogu vastu Karistusseadustikku (KarS) muutmise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seaduse, millega muutus alaealiste õigusrikkujate kohtlemine. Kehtetuks tunnistati alaealiste mõjutusvahendite seadus ja koos maavalitsuste likvideerimisega kaotati alaealiste asjade komisjonid. Seoses sellega uuritakse milline on käesoleval hetkel kehtiv õiguslik baas, võrreldakse varasemaid õigusakte uute õigusaktidega, kooli tööd reguleerivaid üldakte, koolile kohalduvat seadusandlust ja kooli ülesandeid tulenevalt kooli põhimäärusest. Töö autor uuris Tartu Maakohtus noorukite toimikuid, kelle erikooli saatmist taotleti 2010-2015 alaealiste asjade komisjoni poolt.

Töö teises peatükis avatakse sotsialiseerumise, sotsialiseerimise ja resotsialiseeru(i)mise olemus ning käsitletakse olulisemaid (re)sotsialiseerimise agente. Tähelepanu keskmes on perekond, kool, internet jm massimeediakanalid.

Töö kolmas peatükk on pühendatud autori poolt läbiviidud uurimuse tulemuste analüüsile toetudes. Uuringu eesmärgiks oli teada saada, kas alaealisena erikasvatusasutusse paigutamine, haridustee katkemine, erialase kvalifikatsiooni puudumine, noorena omandatud kahjulikud harjumused ja sotsiaalne stigmatiseerimine määravad kogu kontingendi juba ette ühiskonnas madalale positsioonile.

Uuringu läbiviimiseks küsiti Eesti Hariduse Infosüsteemist koolilõpetajate isikuandmed ja Karistusregistrist andmed peale kooli lõpetamist väär- ja kuritegude eest mõistetud karistuste

⁸Haridus- ja Teadusministeerium saadab Maarjamaa Hariduskolleeegiumisse eksperdid. Haridus- ja Teadusministeeriumi veebileht 15.09.2017. – www.hm.ee/et/uudised/haridus-ja-teadusministeerium-saadab-maarjamaa-hariduskolleeegiumisse-eksperdid (30.01.2018).

kohta. Nimetatud andmete kasutamiseks taotleti ja saadi Andmekaitse Inspektsiooni luba. EHISe üldinfo andmete alusel vaadeldakse erikooli lõpetajate valikuid ning võrreldakse neid edasiõppimisel teiste Eesti põhikoolide lõpetajate omadega. Töö tulemusel peaks autori hinnangul selguma, kas MHK täidab oma ülesannet resotsialiseerijana hästi ja on efektiivne. Indikaatoriks on seejuures, kas õpilaste käitumine ja elus tehtavad valikud kooskõlas ühiskonnas domineerivate ja heakskiidetud normidega.

Magistritöö aluseks olevad kasutatud allikad jagunevad üldplaanis kaheks: esimeses peatükis käsitletakse Maarjamaa Hariduskolleegeiumi tööd reguleerivat põhimäärust ja üldõigusakte, seaduseid ja seadustikke, läbiviidud uuringuid. Kuna MHK kui kooli kohta kirjalikke materjale, ajalugu vmt ülevaateid avaldatud ei ole, siis mitmeid aspekte kooli kohta on tulnud tuvastada ajakirjanduse põhjal. Töö teises peatükis käsitletakse resotsialiseerimise olemust sotsialiseerumise kontekstis ja sotsialiseerumise olulisemaid agente ning siin on tuginetud peaaugustikult töö juhendaja S. Kaugia, E. Raska, J. Saare, I. Aimre, L. Auväärti töödele.

Magistritööd iseloomustavad märksõnad: erikool, kinnine lasteasutus, hariduslik erivajadus, sotsialiseerimine, resotsialiseerimine.

1. Maarjamaa Hariduskollegiumi kujunemine ja institutsiooni tööd reguleerivad õigusaktid

1.1. Eesti erikoolide ajalugu – Puiatust Maarjamaa Hariduskollegiumini

Ajalooliselt on Maarjamaa Hariduskollegiumil olnud mitu eelkäijat. Puiatu Erikool oli raskesti kasvatatavate poiste kooliks alates aastast 1958 kuni kooli sulgemiseni 2009.⁹ Haridus- ja Teadusministeerium otsustas sulgeda Puiatu Erikooli, vastavalt haridus- ja teadusministri käskkirjale lõpetas kool tegevuse 31.08.2009.¹⁰ Kui suleti Puiatu erikool, toodi Tapa erikooli esimesed eestikeelsed õpilased. Tapa erikool oli siiani olnud venekeelsetele õpilastele. Edasi eksisteerisid Eestis kolm tunde- ja käitumishäiretega laste erikooli – Tapa Erikool, Kaagvere Erikool ja Vastseliina Internaatkool, mis liideti üheks õppeasutuseks nimetusega Kaagvere Erikool.¹¹ Teadus- ja haridusministri 15.08.2014 määrusega nr 69¹² muudetakse Kaagvere Erikooli põhimäärust 30.09.2011 nr 49¹³ ja tunnistatakse kehtetuks Tapa Erikooli ja Vastseliina Internaatkooli põhimäärused. Kui Vastseliina Internaatkool suleti, toodi Tapale sealsed tüdrukud ja poisid ja tekkisid segaklassid. Puiatu Erikooli ja Vastseliina Internaatkooli sulgemised tõid kaasa kahe suurema, Tapa ja Kaagvere erivajadustega õpilaste kooli asutamise.

Kaagvere Erikool nimetati Maarjamaa Hariduskollegiumiks haridus- ja teadusministri määrusega 27.03.2015 nr 14,¹⁴ millega muudeti järjekordselt 30.09.2011 nr 49 „Kaagvere Erikooli põhimäärust“. Haridus- ja teadusministri määruse 27.03.2015 nr 14 jõustumisest 01.05.2015.a. Kaagvere Erikooli enam ei eksisteerinud.

2015. aastal loodi Tapa Erikooli ja Kaagvere Erikooli baasil Maarjamaa Hariduskollegium ning sellest ajast alates ei kajastu termin „erikool“ enam kooli nimes ega ametlikes dokumentides.

⁹ Puiatu Erikool. – et.wikipedia.org/wiki/Puiatu_Erikool (26.02.2018).

¹⁰ Haridus- ja teadusministri 27.02.2009 käskkirj nr 118 „Puiatu erikool lõpetab tegevuse“. Haridus- ja teadusministeerium. – <https://www.hm.ee/et/uudised/puiatu-erikool-lopetab-tegevuse> (12.03.2018).

¹¹ Kaagvere Erikooli põhimäärus § 2 lg 2. Haridus- ja teadusministri määrus nr 49, 30.09.2011 „Kaagvere Erikooli põhimäärus“ muutmine. Vastu võetud 15.08.2014 nr 69, jõustub 1.09.2014. – www.riigiteataja.ee/akt/122082014001 (12.03.2018).

¹² Haridus- ja teadusministri 30.09.2011 määruse nr 49 „Kaagvere Erikooli põhimäärus“ muutmine. RT I, 22.08.2014, 1.01.09.2014. <https://www.riigiteataja.ee/akt/122082014001> (26.02.2018).

¹³ Maarjamaa Hariduskollegiumi põhimäärus. – RT I, 05.10.2011, 2, 30.09.2011 nr 49.

¹⁴ Haridus- ja teadusministri 30.09.2011. a määruse nr 49 „Kaagvere Erikooli põhimäärus“ muutmine. RT I, 02.04.2015, 2. 01.05.2015. – <https://www.riigiteataja.ee/akt/102042015002> (27.02.2018).

MHK on Haridus- ja Teadusministeeriumi poolt hallatav riigiasutus.¹⁵ MHK on riigikool, mille põhimääruse¹⁶ kehtestab haridus- ja teadusminister põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse (PGS) § 66 lg 2 alusel.¹⁷

Uued koolihooned valmisid Tapal 2015¹⁸ ja Kaagveres 2016 aastal. MHK veebilehel seisab uue õppehoone avamise puhul „Kodule, koolile ja seadustele käega löönud tüdrukuid on Kaagveres õpetatud-kasvatatud poolsada aastat. Nüüd on täitunud mitme haridusministri lubadused, 07.12.2015 avatakse õppekompleks, kus kõik on teisiti, alates sisust ja lõpetades nimega.“¹⁹

MHK eesmärk on olla kasvatusliku rõhuasetusega põhikool, kus on loodud õpilasele eakohased ja individuaalsed võimalused haridustee jätkamiseks, tervise, heaolu ja turvalisuse toetamiseks ning resotsialiseerumiseks ühiskonda. Kooli ülesanne on olla kool-kompetentsikeskus õpilastele, lapsevanematele, õpetajatele ja koostööpartneritele, et toetada õppijate arengut isiksuse, töö- ja ühiskonnaelus vajalike teadmiste, oskuste ja hoiakute ning valmisolekute kujundamiseks, kasutades selleks koordineeritud nii haridus-, sotsiaal- kui ka tervishoiuvaldkonna meetmeid.²⁰

Arengukava, millega praegu saab MHK veebilehel tutvuda, hõlmab ajavahemikku 2012-2018 ja on endise Kaagvere Erikooli arengukava tööversioon.²¹ Kaagvere Erikooli peamine eesmärk on areneda omanäoliseks haridus- ja kasvatusasutuseks nii käitumishäiretega õpilastele kui ka sotsiaalselt hooletussejätetud alaealistele, kes on võõrandunud koolist ja kodust ning pannud toime õigusrikkumisi. Kool areneb lõimitud tugivõrgustikega kool-kompetentsikeskuseks, kus taastatakse lapse heaolu, turvatunne ja tervis. Kooli ülesandeks on toetada õppijate arengut professionaalsete koolitöötajate ning kaasaegse õpi- ja elukeskkonna toel töö- ja ühiskonnaelus vajalike teadmiste, oskuste ja hoiakute ning valmisolekute kujunemiseks kasutades selleks süsteemselt nii haridusvaldkonna, sotsiaalvaldkonna kui

¹⁵ MHK põhikiri § 2 lg 1.

¹⁶ Maarjamaa Hariduskollegiumi põhimäärus. – [RT I, 05.10.2011, 2](#), ... [RT I, 02.04.2015, 2](#).

¹⁷ Põhikooli- ja Gümnaasiumiseadus. – [RT I 2010, 41, 240](#), ... [RT I, 22.01.2018, 2](#).

¹⁸ E. Klaas. Tapa erikoolist sai Maarjamaa Hariduskollegiumi Valgejõe keskus. Virumaa Teataja 04.09.2015. <https://virumaateataja.postimees.ee/3316477/tapa-erikoolist-sai-maarjamaa-hariduskollegiumi-valgejoe-keskus>. (12.03.2018).

¹⁹ Kaagveres valmis Maarjamaa Hariduskollegiumi Emajõe õppekeskuse uus õppehoone. Maarjamaa Hariduskollegiumi koduleht 08.12.2015. – <http://www.mhk.edu.ee/index.php/uudised/emajoe-oppekeskus/28-kaagveres-valmis-maarjamaa-hariduskollegiumi-emajoe-oppekeskuse-uus-oppehoone> 12.03.2018; Maarjamaa Hariduskollegium avas kaks õppekeskust 08.12.2015. – <http://www.mhk.edu.ee/index.php/uudised/30-maarjamaa-hariduskollegium-avas-kaks-oppekeskust> (12.03.2018).

²⁰ MHK põhikiri § 6 lg 2.

²¹ Kaagvere Erikooli arengukava 2012-2018. Kaagvere 2012. – http://www.mhk.edu.ee/images/Failid/Arengukava_MHK.pdf (16.02.2018).

tervishoiuvaldkonna meetmeid. Kooli üheks ülesandeks on võimaluste piires lastevanemate ja kodu nõustamine.²²

Vastavalt hetkel kehtivale arengukavale viiakse õiguskorda rikkunud õpilaste resotsialiseerumiseks läbi erinevaid haridusprogramme (kino, teater, kontserdid, teaduspark jne) ja individuaalseid sotsiaalprogramme (treeningud, noorte laagrid, huvikoolid jne). Õpilaste töökarjääri kavandamiseks toimuvad töötoad, kutsekoolide külastamine, töövarjupäevad, eelkutsõpe, töökohtadel individuaalne väljaõpe. Projekti „Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste resotsialiseerimine ühiskonda” rahastas Euroopa Sotsiaalfond ca 4 miljoni krooniga (2009). Projekti käigus täiendati erikoolide töötajate (Kaagvere, Tapa, Puistu erikoolid) ametialaseid ja sotsiaalseid oskusi. Kooli töötajad otsisid alternatiivseid võimalusi erikoolide kasvandike vaba aja sihipärasteks tegevusteks (ühised laagrid, matkad, mitmesugused sportlikud-seikluslikud tegevused jne). Projekti raames kujundati õpilaste personaalne tugisüsteem, mille keskmes on õpilane ja sotsiaalpedagoog, kes aitab leida võimalusi probleemide lahendamiseks ja resotsialiseerumise eesmärkide saavutamiseks. Sotsiaalpedagoog koostab õpilasele kuritegeliku ja agressiivse käitumise, sõltuvusainete tarbimise ja koolist väljalangevuse vähendamiseks koolipõhiseid sekkumisprogramme, koordineerib õpilasega seotud täiskasvanute koostööd ning viib läbi tegevusi lapse heaolu ning turvalisuse suurendamiseks koolis ja väljaspool kooli.

Arengukavas nähakse ette võimalust, et uue koolikompleksi ehitamine looks tingimused koolist eemaldunud ja õiguskorda rikkuvatele lastele ühiskonda resotsialiseerumiseks. Arengukava kestel on nii Tapa (Valgejõe õppekeskus) kui Kaagvere (Emajõe õppekeskus) saanud uued koolikompleksid. MHK kasutuses olevat suletud netopinda on koolil kokku 7979 m², õpilaskodu/ühiselamu pindala 2852 m², sh sporditaristu pindala on 786 m².²³

Erikool on kinnine asutus, kuhu õppima asumine ja sealt lahkumine ei sõltu otseselt noore enda tahtest. Õpilased elavad aasta läbi erikooli õpilaskodus ning sealt lahkumine toimub vaid erikooli loal. Olenevalt käitumisest on noortel võimalus kodu külastada koolivaheaegadel ja nädalavahetustel. Õpilaste liikumisvabadus on kooli ruumides piiratud ja ukSED on lukustatud, samuti võib õpilast paigutada eraldusruumi. Isiklikke esemeid on õpilastel koolis vähesel hulgal ning suhtlemine lähedaste ja välisilmaga telefoni, arvuti ja interneti teel on piiratud.²⁴

²² Kaagvere Erikooli arengukava 2012-2018. Kaagvere 2012. – http://www.mhk.edu.ee/images/Failid/Arengukava_MHK.pdf (16.02.2018).

²³ Eesti Hariduse Infosüsteem. www.haridussilm.ee (26.02.2018).

²⁴ K.A.Salla. Subkultuur erikoolis: omapärane nähtus kinnises asutuses. – A.A. Allaste (koost ja toim). Subkultuurid. Elustiilide muutused. TLÜ Kirjastus. Tallinn 2013, lk 329.

Õppekavavälist tegevust kajastatakse kooli päevakavas ja selle korraldamisel lähtutakse kooli kodukorrast.²⁵ Kodukorra p 5 sätestab „Koolis toimub tegevus vastavalt kinnitatud raampäevakavale 365 päeva aastas. Emajõe õppekeskusel on oma raampäevakava ja Valgejõe õppekeskusel oma raampäevakava.“²⁶ Raampäevakavad näevad ca 10 minutilise täpsusega ette tegevused tööpäeviti esmaspäevast reedeni ja tegevused nädalavahetustel, riiklikel pühadel ja koolivaheaegadel.

Hollandi töö- ja keskkonnapsühholoog Peer van der Helmi hinnangul on teadusuuringud näidanud, et lapsed õpivad rohkem preemiast kui karistusest. „Kui asutus on karistava loomuga, on tulemused negatiivsed,“ rääkis Helm Kaagveres toimunud hariduskonverentsil „Väljakutsuv käitumine kui väljakutse“. Nii organisatsioonis kui ka perekonnas on tema hinnangul peamine avatud kliima ja suhtlemine, sest mida vähem ollakse üksteisega kontaktis, ja mida suurem on sund, seda väiksem on efektiivsus.²⁷

Riik peab koole nägemis- ja kuulmispuudega õpilastele, liikumispuudega õpilastele, kellel lisaks liikumispuudele esineb täiendav hariduslik erivajadus, tundeelu- ja käitumishäiretega õpilastele, toimetuleku- ja hooldusõppel olevatele õpilastele ning kasvatusel eritingimusi vajavatele õpilastele. Haridusministeeriumi kodulehe andmetel oli hariduslike erivajadustega erikooli Eestis 2014/2015 õppeaastal 18. Nendest kaks on tundeelu- ja käitumishäiretega ning kasvatusel eritingimusi vajavatele õpilastele. Need kaks kooli on Tallinna K. Pätsi Vabaõhukool ja Maarjamaa Hariduskolleeegium.²⁸

1.2. Maarjamaa Hariduskolleeegiumi tööd reguleerivad üldõigusaktid

Mis on õigus, mis on õige õigus ja milline peaks olema toimiv, mõjus, s.t efektiivne õigus? Õigusnormi puhul on oluline, kuidas ta toimib ühiskonna siseselt. Õige õigus peaks aitama enam kaasa õiguse ühe olulisema ülesande täitmisele, milleks on ühiskonna turvalisuse, inimeste turvalise koostelu tagamine antud sotsiaalses ruumis. Selle saavutamiseks tuleb luua praegusest paremini toimiv kommunikatsioonivõrgustik sotsiaalsete subjektide endi (indiviidide, gruppide jne) ning seadusandja ja ühiskonna vahele. Ühelt poolt saab sellega

²⁵ MHK põhikiri § 10 lg 3.

²⁶ MHK raampäevakava. – <http://www.mhk.edu.ee/images/Failid/Kodukord/Raampaevakava-Valgejoe.pdf> (30.03.2018).

²⁷ T. Ärm. Psühholoog: laste karistamisest ei ole kasu. – Postimees 7.12.2015. – <https://tervis.postimees.ee/3426893/psuhholoog-laste-karistamisest-ei-ole-kasu> (12.03.2018).

²⁸ Riigi hariduslike erivajadustega (HEV) õpilaste koolid (erikoolid) 2014/2015 õppeaastal. – www.hm.ee/sites/default/files/riigi_peetavate_erikoolide_kontaktid_noustamiskomisjonidele_2014-2015_oa.pdf (26.02.2018).

tagada ühiskonna sidususe, teiselt poolt anda subjektidele selged orientiirid enda asendi määratlemiseks ühiskonnas ning siit tulenevalt normipäraseks käitumiseks.²⁹

ÜRO lapse õiguste konventsiooni (edaspidi: LÕK või konventsioon)“ art 3 lg 1 sätestab³⁰, et igasugustes lapsi puudutavates ettevõtmistes riiklike või erasotsiaalhoolekandeasutuste, kohtute, täidesaatvate või seadusandlike organite poolt tuleb esikohale seada lapse huvid. See tähendab, et lapse parimates huvides on saada haridust (art 28), omada perekondlikke suhteid (art 8), osaleda oma elu mõjutavate otsuste tegemisel (art 12), olla austatud ja koheldud kui indiviid (art 16). Konventsioon sätestab, mis ei ole lapse parimates huvides: langeda füüsilise ja vaimse vägivalla, ülekohtu või kuritarvituse, hooletusse jätmise, hooletu või julma kohtlemise või ekspluateerimise ohvriks (art 19); olla mõjuva põhjusteta lahutatud oma vanematest (art 9) jt.³¹ Konventsioonist tuleb osalisriikidele tugev õiguslik kohustus sõnakasutusest, et esikohale tuleb seada lapse huvid ja need põhimõtted ellu viia.

Iga laps vajab oma füüsilise või vaimse ebaküpsuse tõttu erilist kaitset ja hoolt, vastavalt LÕK preambulale on lapsel selleks ka õigus ning riigi kohustus on talle seda tagada. Konventsiooni art 28 ja art 29 järgi on lapsel õigus haridusele.³² Pidades silmas selle õiguse järjekindlat elluviimist, peavad rakendatavad meetmed tagama korrapärase koolikohustuse täitmise, koolist väljalangevuse vähendamise, lugupidamise kujundamise, austuse kasvatamise ja ettevalmistamise vastutusvõimeliseks eluks.

LÕK art 40 lg 1 sätestab, et last, keda kahtlustatakse, süüdistatakse või kes leitakse süüdi olevat kriminaalseaduse rikkumises, on õigus sellisele kohtlemisele, mis arvestab lapse väarikustunnet ja väärtushinnanguid, suurendab lapse austust inimõiguste ja teiste inimeste põhivabaduste vastu ning arvestab lapse vanust ja toetab lapse ühiskonda reintegreerimise taotlust ning tema omandatavat konstruktiivset osa ühiskonnas. Artikkel 40 lg 4 lisab, et lapsele peavad kättesaadavad olema mitmesugused abinõud nagu hooldus, suunamine, järelevalve, nõustamine ja tugimeeskond, et tagada kohtlemine, mis garanteeriks laste heaolu ja oleks vastavuses nii nende olukorra kui ka nende poolt toime pandud õigusrikkumistega.³³

Põhinedes eelnevalt välja toodud ÜRO lapse õiguste artiklitele, määratleb PGS § 4 lg 2 põhikooli ülesandena nii harivat kui ka kasvatavat ülesannet, kus luuakse õpilasele eakohane, turvaline ja positiivselt mõjuv ning arendav õppekeskkond, mis toetab õpilase õpihuvi ja õpioskuste, eneserefleksiooni ja kriitilise mõtlemisvõime, teadmiste ja tahteliste omaduste

²⁹ S. Kaugia. Küsimus õigest õigusest. – Juridica 2/2009, lk 68.

³⁰ Lapse õiguste konventsioon, 1991. – RT II 1996, 16, 56. – <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016> (02.03.2018).

³¹ A. Aru, K. Paron. Lapse parimad huvid. – Juridica 2015/VI, lk 377.

³² Lapse õiguste konventsioon, 1991. – RT II 1996, 16, 56. – <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016> (02.03.2018).

³³ Lapse õiguste konventsioon, 1991. – RT II 1996, 16, 56. – <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016> (02.03.2018).

arengut, loovat eneseväljendust ning sotsiaalse ja kultuurilise identiteedi kujunemist. Veel märgib PGS § 4 lg 1, et põhikooli üheks oluliseks ülesandeks on kaasa aidata õpilase kujunemisele loovaks ja mitmekülgseks isiksuseks, kes erinevates rollides: perekonnas, tööl ja avalikus elus ennast täisväärtuslikult teostada suudab ning oskab valida ka oma huvidele ja võimetele vastavat edasist haridusteed.³⁴

Lapse õiguste konventsiooni art 3 ja art 12 ja lastekaitseaduse § 5 sätestavad, et igal lapsel on õigus võrdsele kohtlemisele ilma igasuguse diskrimineerimiseta ja kõigis lapsi puudutavates ettevõtmistes tuleb esikohale seada lapse huvid ning igal lapsel on õigus iseseisvaks seisukohavõtuks kõigis teda puudutavates küsimustes ning õigus väljendada oma vaateid.³⁵

Lapse õiguste ja heaolu tagamiseks tuleb ennetada lapse heaolu ja arengut ohustavaid riske. Ennetamine hõlmab last ohustavate olukordade ja sündmuste võimalikult varast märkamist ja neile reageerimist, sealhulgas lapse arengu- ja käitumisprobleemide, kasvukeskkonnas esinevate probleemide ja väärkohtlemise tuvastamist ning lapse heaolu ja arengut soodustavate kaitsetegurite suurendamist.³⁶

Kuni 01.01.2018 kehtis erikooli suunamiseks kaks erinevat süsteemi: alaealise mõjutusvahendite seaduse (AMVS)³⁷ § 6 kohaselt suunati alaealine erikooli alaealiste komisjoni taotlusel kohtumääruse alusel, ja kriminaalmenetluse tulemusena karistusseadustiku (KarS) § 87 alusel, mille järgi saab alaealisele karistusest vabastamisel kohaldada ühe mõjutusvahendina erikooli suunamist.³⁸ Kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS) § 404 kohaselt andis kohtunik loa alaealise erikooli paigutamiseks ja ka erikoolis viibimise tähtaja pikendamiseks alaealiste komisjoni kirjaliku põhjendatud taotluse alusel. Erikooli paigutamiseks loa andmisel kontrollis kohus, kas erikooli suunamise tingimused on täidetud.³⁹

Alates 01.01.2018 erikooli suunamise kord muutus. AMVS on alates 01.01.2018 kehtetu.⁴⁰

³⁴ Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. – RT I 2010, 41, 240... [RT I, 22.01.2018, 2.](#) – <https://www.riigiteataja.ee/akt/122012018003> (26.02.2018).

³⁵ Lastekaitseadus § 5. – [RT I, 06.12.2014, 1...](#) [RT I, 28.11.2017, 2](#) (07.03.2018).

³⁶ Lastekaitseadus § 6 – [RT I, 06.12.2014, 1...](#) [RT I, 28.11.2017, 2](#)

³⁷ Alaealise mõjutusvahendite seadus. – [RT I 1998, 17, 264](#), 01.09.1998 ... [RT I 2006, 7, 42](#) (04.02.2006).

³⁸ K.Tamm. Erikooli suunamise kohtupraktika. Justiitsministeeriumi kriminaalteabe ja analüüsi talitus Kriminaalpoliitika osakond. Tallinn 2010, lk 5. –

http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/erikooli_suunamise_kohtupraktika_justiitsministeerium_2010.pdf (12.03.2018).

³⁹ Kriminaalmenetluse seadustik ... RT I, 12.02.2003, 27, 166 ... [RT I, 05.12.2017, 1](#)

⁴⁰ Alaealise mõjutusvahendite seadus. [RT I 1998, 17, 264.](#)

Riigikogu võttis 22.11.2017 vastu Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise)⁴¹, millega täiendati ja muudeti Karistusseadustikku⁴², Kriminaalmenetluse seadustikku,⁴³ Karistusregistri seadust (KarRS),⁴⁴ Kohtute seadust (KS)⁴⁵, Kriminaalhooldusseadust⁴⁶ ja Väärteomenetluse seadustikku (VTMS).⁴⁷

KarS lisati norm, mille järgi võib alaealisele karistuse mõista või määrata ainult siis, kui alaealisele kohaldatava mõjutusvahendiga ei ole võimalik mõjutada teda edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest.⁴⁸

Kui varasem karistusseadustik ei sätestanud alaealisele alaealisena toime pandud väärteo eest aresti, siis alates 01.01.2018 võib kohus alaealisena väärteo toimepannud isikule mõista kuni kümme päeva aresti.⁴⁹ KarS §-s 87 on põhimõttelised muutused: varem ei kohaldatud karistusseadustiku vaadeldavas paragrahvis mõjutusvahendeid sõltuvalt sellest, kas alaealine oli toime pannud kuriteo või väärteo. Alates 01.01.2018 on alaealisele ja noorele täiskasvanule kohaldatavates mõjutusvahendites eraldi sanktsioonid olenevalt kas alaealine on sooritanud kuriteo (KarS § 87 lg 1) või väärteo (KarS § 87 lg 2).

Kuriteo toimepannud vähemalt neljateist-, kuid alla kaheksateistaastasele isikule, kelle kõlbelise ja vaimse arengu tase ning võime oma teo keelatuselt aru saada või oma käitumist vastavalt sellele arusaamisele juhtida on piiratud, võib kohaldada järgmisi mõjutusvahendeid: 1) hoiatus; 2) sotsiaalprogramm; 3) kuriteoga tekitatud kahju hüvitamine või heastamine; 4) sõltuvus- või muu ravi; 5) lepitusteenus; 6) allutamine käitumiskontrollile vastavalt KarS §-s 75 sätestatule; 7) 5–60 tundi üldkasulikku tööd; 8) liikumisvabaduse piirang, vajaduse korral koos allutamisega elektroonilisele järelevalvele vastavalt KarS § 75¹ sätestatule; 9) kinnisesse lasteasutusse paigutamine, järgides sotsiaalhoolekande seaduses sätestatud kinnisesse lasteasutusse paigutamise põhimõtteid; 10) muu asjakohane isiku poolt vabatahtlikult võetav kohustus.⁵⁰

⁴¹ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise). – RT I, 05.12.2017, 1, 15.12.2017.

⁴² Karistusseadustik [RT I 2001, 61, 364](#), 01.09.2002... [RT I, 05.12.2017, 1](#), 01.01.2018.

⁴³ Kriminaalmenetluse seadustik ... RT I, 12.02.2003, 27, 166 ... [RT I, 05.12.2017, 1](#)

⁴⁴ Karistusregistri seadus. – [RT I, 21.03.2011, 3](#), ... [RT I, 05.12.2017, 1](#), 01.01.2018.

⁴⁵ Kohtute seadus. – [RT I 2002, 64, 390](#) ... [RT I, 05.12.2017, 1](#), 15.12.2017, osaliselt 01.01.2018.

⁴⁶ Kriminaalhooldusseadus. – [RT I 1998, 4, 62](#), 01.05.1998 ... RT I, 05.12.2017, 1, 15.12.2017, osaliselt 01.01.2018

⁴⁷ Väärteomenetluse seadustik. – [RT I 2002, 50, 313](#), 01.09.2002 ... [RT I, 05.12.2017, 1](#), 1, 15.12.2017, osaliselt 01.01.2018.

⁴⁸ Karistusseadustik. – [RT I 2001, 61, 364](#), 01.09.2002... [RT I, 05.12.2017, 1](#), 01.01.2018. KarS § 56 lg 3.

⁴⁹ Karistusseadustik. – [RT I 2001, 61, 364](#), 01.09.2002... [RT I, 05.12.2017, 1](#), 01.01.2018. KarS § 48.

⁵⁰ Karistusseadustik. – [RT I 2001, 61, 364](#), 01.09.2002... [RT I, 05.12.2017, 1](#), 01.01.2018, KarS § 87 lg 1.

Väärteo toimepannud vähemalt neljateist-, kuid alla kaheksateistaastasele isikule, kelle kõlbelise ja vaimse arengu tase ning võime oma teo keelatusest aru saada või oma käitumist vastavalt sellele arusaamisele juhtida on piiratud, võib kohaldada järgmisi mõjutusvahendeid: 1) hoiatus; 2) sotsiaalprogramm; 3) väärtetega tekitatud kahju hüvitamine või heastamine; 4) sõltuvus- või muu ravi; 5) lepitusteenus; 6) kuni 20 tundi üldkasulikku tööd; 7) liikumisvabaduse piirang; 8) kinnisesse lasteasutusse paigutamine, järgides sotsiaalhoolekande seaduses sätestatud kinnisesse lasteasutusse paigutamise põhimõtteid; 9) muu asjakohane isiku poolt vabatahtlikult võetav kohustus.⁵¹

Kohus võib isiku, kes oli kuriteo toimepanemise ajal noorem kui kaheksateistaastane, allutada käitumiskontrollile kuni üheks aastaks. Kontrollnõuete järgimata jätmise või pandud kohustuste täitmata jätmise korral võib kriminaalhooldusametnik seda isikut kirjalikult hoiatada või kohus pikendada talle määratud käitumiskontrolli tähtaega kuni ühe aasta võrra või muuta talle määratud kohustusi KarS § 75 lõigetes 2 ja 3 sätestatule.⁵²

Kohtu otsusega paigutatakse kinnisesse lasteasutusse noorem kui kaheksateistaastane isik kuni üheks aastaks. Kinnises lasteasutuses viibimise ajal ei saa alaealisele kohaldada käitumiskontrolli ega üldkasuliku töö kohustust.⁵³ Kohus võib isikule, kes oli süüteo toimepanemise ajal noorem kui kaheksateistaastane, kohaldada liikumisvabaduse piirangut kuni üks aasta ning elektroonilist järelevalvet kuni kuus kuud.⁵⁴

Arvestades alla kahekümne ühe aastasena kuriteo toimepannud täisealise isiku vaimse ja sotsiaalse arengu taset ning kuriteo toimepanemise asjaolusid, võib KarS § 87 lg 7 alusel kohus kohaldada talle KarS § 87 lg 1 punktides 2–8 ja 10 sätestatud mõjutusvahendeid.

Varasem karistusseadustik ei käsitlenud mõistet „kinnine lasteasutus“, vaid „noortekodu“ ja „kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kool“. Karistusseadustiku kommenteeritud väljaandes selgitatakse, mis on nende mõistete tähendus. Alaealise paigutamine noortekodusse või kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli tähendab alaealise vabaduse piiramist või temalt selle võtmist. Alaealiselt võetakse vabadus tema paigutamisel kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli, mis kujutab endast suletud territooriumiga õppeasutust. Alaealise paigutamine noortekodusse on käsitatav vabaduse piiramisena. Noortekodusse või kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli paigutamine on tähtajaline mõjutusvahend,

⁵¹ Karistusseadustik. – [RT I 2001, 61, 364](#), 01.09.2002... [RT I, 05.12.2017, 1](#), 01.01.2018, KarS § 87 lg 2.

⁵² Karistusseadustik. KarS § 87 lg 4.

⁵³ Karistusseadustik. KarS § 87 lg 5.

⁵⁴ Karistusseadustik. KarS § 87 lg 6.

mille kohaldamise tähtaeg tuleb fikseerida kohtuotsuses. Alaealine vabastatakse noortekodust või kasvatuseritingimusi vajavate õpilaste koolist nimetatud tähtaja möödumisel.⁵⁵

Karistusregistri seaduses rakendus alates 01.01.2018 norm alaealisele kohaldatud mõjutusvahendite andmete kustutamise kohta. KarRS § 37⁴ kustutatakse andmed nooremale kui kaheksateistaastasele isikule mõjutusvahendi kohaldamise kohta karistusregistrist 2018. aasta 1. juuliks.⁵⁶

KS § 37 lg 1 nähakse ette kohtunike tööjaotus esimese ja teise astme kohtutes tööjaotusplaanis. KS § 37 lg 3¹ sätestab, et asjade jaotamine peab tagama kohtunike spetsialiseerumise. KS § 37 lg 4¹ sätestab, et kohtute haldamise nõukoda kehtestab kohtunike tööjaotusplaani koostamise täpsemad alused, sealhulgas kohtunike spetsialiseerumise põhimõtted. Tööjaotusplaaniga tuleb tagada kohtunike spetsialiseerumine alaealistega seotud asjadele. Kohtud lähtuvad tööjaotusplaani kinnitades käesolevast seadusest ja kohtute haldamise nõukoja kehtestatud alustest.⁵⁷

KrMS § 131 lg 3² võib alaealise isiku vahistamise korral kohus määrata, et vahistamine asendatakse alaealise kinnisesse lasteasutusse paigutamisega, märkides vahistamismääruses kinnise lasteasutuse, kuhu alaealine vahistatu paigutatakse. KrMS § 131 lg 3³ võib alaealise vahistatu, kes rikub kinnises lasteasutuses viibimise tingimusi, kinnise lasteasutuse juhi ettekande alusel ja kohtu loal viia üle vanglasse vahistust kandma.⁵⁸

KrMS¹ sätestab kohtule loa andmise alaealise enne tähtaega kinnisest lasteasutusest vabastamiseks. Alaealise vabastamiseks enne tähtaega kinnisest lasteasutusest annab loa kohtunik alaealise, tema seadusliku esindaja või kinnise lasteasutuse juhi kirjaliku taotluse alusel. Taotlusele lisatakse alaealise elukoha järgse kohaliku omavalitsuse üksuse lastekaitsetöötaja arvamus. Taotluse alaealise vabastamiseks vaatab kohtunik läbi viivitamata. Kohtunik võib taotluse lahendamiseks kutsuda kohtusse alaealise, tema seadusliku esindaja, alaealise elukoha järgse kohaliku omavalitsuse üksuse lastekaitsetöötaja, sotsiaaltöötaja või psühholoogi ning küsitleda neid taotluse põhjendatuse selgitamiseks. Kohus teeb määruse alaealise enne tähtaega kinnisest lasteasutusest vabastamise või taotluse rahuldamata jätmise kohta. Nimetatud määrust peab kohus olema põhjendanud. Määruse koopia saadetakse

⁵⁵ J. Sootak (koost.), P. Pikamäe (koost.). Karistusseadustik: kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2015. Kommentaar 4, lk 318.

⁵⁶ Karistusregistri seadus. — [RT I, 21.03.2011, 3](#), 01.01.2012 ... [RT I, 05.12.2017, 1](#), 01.01.2018.

⁵⁷ Kohtute seadus. — [RT I 2002, 64, 390](#), 29.07.2002 ... [RT I, 05.12.2017, 1](#), 01.01.2018.

⁵⁸ Kriminaalmenetluse seadustik. — RT I, 12.02.2003, 27,166 ... [RT I, 05.12.2017, 1](#) - jõust. 01.07.2018.

taotluse esitajale, alaealisele ja tema seaduslikule esindajale ning kinnisele lasteasutusele.⁵⁹ Kinnisest lasteasutusest vabastamise või taotluse rahuldamata jätmise määrust saab vaidlustada alaealine või tema seaduslik esindaja esitades määruskaebuse kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud korras.⁶⁰

Sotsiaalhoolekande seaduses on alates 01.01.2018 uus peatükk 7¹, mis sätestab kinnise lasteasutuse teenuse.⁶¹ Kinnise lasteasutuse teenus on ööpäevaringne teenus, mida osutatakse käesoleva seaduse §-s 130³ sätestatud tingimustel lapsele, kelle vabadust on piiratud kohtumääruse alusel. Kinnise lasteasutuse teenuse eesmärk on toetada lapse psühholoogilist, emotsionaalset, sotsiaalset, hariduslikku ja kognitiivset arengut, et saavutada püsivad muutused, mis võimaldavad lapsel pärast vabaduse piiramise lõppu tulla edukalt toime tavakeskkonnas tema enda elu, tervist ja arengut ning teiste isikute elu ja tervist kahjustava käitumiseta.⁶² Laps paigutatakse kinnisesse lasteasutusse ainult juhul, kui lapse käitumine seab ohtu tema enda elu, tervise või arengu või teiste isikute elu või tervise ja seda ohtu ei ole võimalik kõrvaldada ühegi vähem piirava meetmega.

Lapse kinnisesse lasteasutusse paigutamise, samuti seal viibimise pikendamise ja lõpetamise otsustab kohus lapse elukohajärgse kohaliku omavalitsuse üksuse avalduse alusel tsiviilkohtumenetluse seadustikus⁶³ (TsMS) isiku kinnisesse asutusse paigutamise menetluse kohta ettenähtud korras järgmiste erisustega: 1) paigutamise menetluses ei rakendata esialgset õiguskaitset TsMS § 534 tähenduses; 2) paigutamise eelduseks ei ole ekspertiisi tegemine TsMS § 537 tähenduses; 3) paigutamise menetluses määrab kohus lapsele lapse huvide kaitseks esindaja; 4) paigutamise menetluses peab kohus peale TsMS § 536 lõikes 2 sätestatud isikute ära kuulama ka lapse hooldusõigusliku vanema, last tegelikult kasvatava isiku ning lapsega olulisel määral kokkupuutuvad lapsega töötavad isikud; 5) paigutamise menetluses peab kohus lapse isiklikult ära kuulama olenemata lapse vanusest; 6) paigutamise menetluses on määruskaebuse esitamise õigus peale TsMS §-s 543 sätestatud isikute ka lapse hooldusõiguslikul vanemal ja eestkostjal.

Kohaliku omavalitsuse üksuse avaldus peab sisaldama järgmist: 1) selgitus, milles seisneb lapse käitumisest tingitud oht tema enda elule, tervisele või arengule või teiste isikute elule

⁵⁹ Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 12.02.2003, 27,166, § 406.

⁶⁰ Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 12.02.2003, 27,166, § 407.

⁶¹ Sotsiaalhoolekandeseadus. – [RT I, 30.12.2015, 5](#), 01.01.2016 ... [RT I, 25.10.2017, 1](#) - 01.01.2018.

⁶² Sotsiaalhoolekandeseadus. – [RT I, 25.10.2017, 1](#) - 01.01.2018. SHS § 130¹ lg 1.

⁶³ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – [RT I 2005, 26, 197](#)... [RT I, 04.07.2017, 4](#).

või tervisele; 2) hinnang lapse abivajadusele LasteKS §-s 28 sätestatud alustel; 3) ülevaade lapsele varem kohaliku omavalitsuse üksuse või riigi poolt pakutud meetmetest; 4) põhjendus, miks ei ole lapse käitumisest tingitud ohtu võimalik kõrvaldada ühegi vähem piirava meetmega; 5) Sotsiaalkindlustusameti arvamus lapse vabadust piirava meetme sobivuse kohta; 6) ülevaade meetmetest, mida kohaliku omavalitsuse üksus kohaldab lapse ja teda kasvatavate isikute suhete ning last kasvatavate isikute toimetuleku ja vanemlike oskuste toetamiseks lapse kinnise lasteasutuse teenuse saamise ajal ja järel; 7) ettepanek lapsele sobivaima kinnise lasteasutuse teenuse osutaja kohta.⁶⁴

Kinnise lasteasutuse teenuse osutajal on järgmised ülesanded:⁶⁵ 1) lapse majutamine ja toitlustamine vastavalt rahvatervise seaduse alusel kehtestatud tervisekaitsenõuetele; 2) ööpäevaringse toe ja järelevalve tagamine, et ennetada lapse omavolilist lahkumist teenuse osutamise kohast ning lapse käitumisest lapsele endale või teistele tulenevaid ohte; 3) lapse vajadustest lähtuvate tegevuste läbiviimine lapse arengu- ja käitumisprobleemide tuvastamiseks ja lahendamiseks; 4) lapse vaba aja sisustamiseks arendavate tegevuste pakkumine ning lapse teabeõiguse ja väljendusvabaduse tagamine, sealhulgas sidevahendite kasutamise võimaldamine; 5) lapse ja last kasvatava isiku ning teiste lapsele oluliste isikute vaheliste suhete igakülgne toetamine.

Kinnise lasteasutuse teenuse osutaja tagab ööpäev läbi vajaliku arvu töötajaid, kellel on sobivad isikuomadused ja ettevalmistus, et luua teenust saavate lastega head ja usalduslikud suhted ning tagada seeläbi käesoleva paragrahvi lõikes 1 sätestatud ülesannete tulemuslik täitmine. Valdkonna eest vastutav minister võib kehtestada määrusega täpsustatud nõuded töötajate arvule. Kinnise lasteasutuse teenuse osutajal on õigus vajalikul määral piirata lapse liikumisvabadust teenuse osutamise kohas ja teenuse osutamise kohast väljaspool, hoidudes ülemäärastest piirangutest ning arvestades piirangute seadmisel lapse vajadustega ja piirangute mõjuga käesoleva paragrahvi lõike 1 punktides 2–5 sätestatud ülesannete täitmise tulemuslikkusele ning teenuse eesmärgi saavutamisele.

Kinnise lasteasutuse teenuse osutajal on turvalisuse tagamiseks õigus: 1) kohaldada SHS §-des 6 ja 130⁴ sätestatud; 2) paigutada laps, kelle käitumine kujutab otsest ja vahetut ohtu tema enda või teiste isikute elule või tervisele, kui seda ohtu ei ole võimalik vältida muul viisil, kuni ohu äralangemiseni, kuid kõige kauem kolmeks tunniks järjest

⁶⁴ Sotsiaalhoolekandeseadus. – [RT I, 25.10.2017, 1](#). 01.01.2018. SHS § 130².

⁶⁵ SHS § 130³ lg 1.

eraldusruumi, tagades eraldamise ajal lapsele pideva toe ja järelevalve. SHS § 130³ lõike 4 punktis 2 sätestatud eraldamisele kohaldatakse käesoleva seaduse § 107 lõigetes 7–9 sätestatud nõudeid: eraldamise kohta teeb ööpäevaringse erihooldusteenuse osutaja kirjaliku põhjendatud otsuse ja on kohustatud koostama kirjaliku protokoll. Käesolevas paragrahvis sätestatud nõuete täitmine tagatakse teenuseosutaja kehtestatud sisekorraeeskirjaga, milles sätestatakse vähemalt:

1) telefoni ja interneti kasutamise, kirjade saatmise, külaliste vastuvõtmise, kodukülastuse ning väljaspool teenuse osutamise kohta viibimise kord; 2) lapse eraldamise ning eraldusruumis viibimise ajal lapsele järelevalve ja toe tagamise ning lapse seadusliku esindaja teavitamise kord; 3) lapse poolt kaebuse esitamise ning kaebuse läbivaatamise ja selle kohta lapsele tagasiside andmise kord; 4) lapse individuaalse tegevuskava koostamise ja uuendamise ning selle alusel arendavate ja toetavate tegevuste läbiviimise kord; 5) lasteasutusse saabumisel lapsele kehtiva sisekorraeeskirja tutvustamise ning teenuse saamise ajal sisekorraeeskirja uuendamise, lapse individuaalsetele vajadustele kohandamise ning lapse arvamuse küsimise ja sellega arvestamise kord.⁶⁶

Kui kinnise lasteasutuse teenuse osutajal tekib põhjendatud kahtlus, et lapse valduses on või temale adresseeritud posti- või muu saadetus sisaldab SHS § 6 lõikes 1 või 2 nimetatud asju, on teenuseosutajal õigus kontrollida last ja tema riidetust vaatlemise ja kompimise teel või tehnilise vahendi abil ning isiku valduses olevad asjad läbi vaadata.⁶⁷ Lapse valduses olevate asjade läbivaatamisel ning keelatud asjade äravõtmisel hoidub teenuseosutaja lapsele saadetud sõnumite saladuse riivist. Kui lapse tervislik seisund seda võimaldab, vaadatakse tema valduses olevad asjad läbi ja võetakse keelatud asi tema valdusest ära tema juuresolekul. Teenuseosutaja peab lapse valdusest äravõetud asja, mida ei anta üle politseile, säilitama, andma üle lapse seaduslikule esindajale, välja arvatud valla- või linnavalitsusele, või hävitama. Teenuseosutaja säilitab lapselt äravõetud asja kuni äravõtmise põhjuse äralangemiseni. Põhjuse äralangemisel tagastatakse äravõetud asi lapsele viivitamata. Kui teenuseosutajal ei ole võimalik äravõetud asja säilitada ja lapsel on lepinguline või seaduslik esindaja, annab teenuseosutaja äravõetud asja üle lapse esindajale, välja arvatud valla- või linnavalitsusele. Lapse valdusest äravõetud riknenud või säilitustähtaja ületanud asjad võib teenuseosutaja hävitada. Kui lapsele soovitakse üle anda asja, kontrollib teenuseosutaja enne üleandmist, kas lapsele üleantava asja valdamise õigust on käesoleva seaduse alusel piiratud. Teenuseosutajal on õigus takistada keelatud asja lapsele üleandmist. Teenuseosutaja

⁶⁶ Sotsiaalhoolekandeseadus. – [RT I, 25.10.2017, 1](#), 01.01.2018. SHS § 130³.

⁶⁷ SHS § 130⁴.

dokumenteerib lapse valduses olevate asjade läbivaatuse ja keelatud esemete äravõtmise, tagastamise, politseile üleandmise või hävitamise. Käesoleva seaduse § 6 lõike 1 punktis 4 nimetatud asja äravõtmise korral dokumenteerib teenuseosutaja ka aine või eseme äravõtmise põhjuse. Last kontrollib kompimise teel isik, kes on lapsega samast soost. Kui see on vajalik vahetu ohu tõrjumiseks, võib last kontrollida isik, kes ei ole lapsega samast soost.⁶⁸

Kinnise lasteasutuse teenust korraldab Sotsiaalkindlustusamet. Sotsiaalkindlustusametil on õigus anda kinnise lasteasutuse teenuse osutamine füüsilisest isikust ettevõtjale või juriidilisele isikule halduslepinguga halduskoostöö seaduses sätestatud korras. Sätestatud ülesannete täitmist rahastatakse riigieelarvest Sotsiaalkindlustusameti kaudu. Haridus- ja Teadusministeeriumi valitsemisala hallatavate asutustena tegutsevates riigikoolides pakutav kinnise lasteasutuse teenus peab vastama SHS §-des 130²–130⁴ sätestatud nõuetele. Haridus- ja Teadusministeeriumi valitsemisala hallatavate asutustena tegutsevates riigikoolides pakutavat kinnise lasteasutuse teenust rahastatakse riigieelarvest Haridus- ja Teadusministeeriumi kaudu.⁶⁹

1.3. Maarjamaa Hariduskolleegeiumi staatus ja ülesanded põhimäärusest tulenevalt

Miks on kool nimeks saanud Maarjamaa Hariduskolleegeium? Kolleegeiumideks nimetati varauusajal keskharidusest natuke suuremaid ambitsioone omavaid õppeasutusi. Tartu Ülikooli Eesti ajaloo professori Tiit Rosenbergi hinnangul Haridusasutuse nimeks kolleegeium praegusel ajastul enam ei sobi. Raske on tabada ära Maarjamaa Ja Kaagvere seost.⁷⁰ Peapõhjuseks on MHK endise direktor M. Reesti sõnul soov raputada Tapa ja Kaagvere koolidelt maha nende nime halvustav tähendus. „Me ei taha seostada neid vanu nimesid enda tegevusega.“⁷¹

MHK tegevuse eesmärgid ja nendest tulenevad ülesanded on fikseeritud kooli põhimääruses.

⁶⁸ Sotsiaalhoolekandeseadus. – [RT I, 25.10.2017, 1](#), 01.01.2018. SHS § 130⁴.

⁶⁹ Sotsiaalhoolekandeseadus. – [RT I, 25.10.2017, 1](#) - 01.01.2018. SHS § 130⁵.

⁷⁰ N. Niitra. Ambitsioonikas nimevahetus tekitab küsimusi. – Postimees 16.04.2015. – <https://leht.postimees.ee/3159703/ambitsioonikas-nimevahetus-tekitab-kusimusi> (12.03.2018).

⁷¹ N. Niitra (12.03.2018).

Alates 23.02.2018 on MHK põhimäärust muudetud.⁷² Maarjamaa Hariduskolleegiumil on kaks asukohta ja tegutsemiskohta, neid nimetatakse Emajõe- ja Valgejõe õppekeskusteks. Emajõe õppekeskus asub Kastre vallas Tartumaal ja Valgejõe õppekeskus asub Tapa vallas Lääne-Virumaal.⁷³ Kaks õppekeskust on ühtse juhtimise all, direktor sõidab kahe tegutsemiskoha vahet.

Endise Kaagvere Erikooli põhimäärus ja praeguse MHK põhimääruse § 2 lg 2 sätestavad, et kooli tegutsemise vorm on põhikool.⁷⁴ Kooli tegevuse eesmärk on olla kasvatusliku rõhuasetusega põhikool, kus on loodud õpilasele eakohased ja individuaalsed võimalused haridustee jätkamiseks, tervise, heaolu ja turvalisuse toetamiseks ning resotsialiseerumiseks ühiskonda.⁷⁵

Haridus- ja teadusministri 30.09.2011. a määruses nr 49 „Maarjamaa Hariduskolleegiumi põhimäärus” tehakse veel järgmisi muudatusi:

1. Põhimäärus § 2 lg 2 on kehtiv alates 23.02.2018, sätestab, et „kool on hariduslike erivajadustega õpilastele”.⁷⁶ Välja on jäetud MHK põhimääruse varasem sõnastus „kasvatuse eritingimusi vajavatele õpilastele ning tundeelu- ja käitumishäirega õpilastele.”⁷⁷
2. Põhimääruse § 7 lg 6 sõnastatakse: „Kool võib osutada sotsiaalhoolekande seaduses sätestatud kinnise lasteasutuse teenust”, varasem sõnastus „kool võib osutada sotsiaalhoolekande seaduses sätestatud erihoolekandeteenuseid Sotsiaalkindlustusameti väljastatud tegevusloa ulatuses” asemel.
3. Põhimääruses tunnistatakse kehtetuks § 8. MHK varasem põhimäärus § 8 lg 1 sätestas eraldi hariduslike erivajadustega õpilaste klassid vastavalt õpilase probleemile: 1) klassid käitumisprobleemidega õpilastele; 2) klassid õpiraskustega õpilastele; 3) klassid lihtsustatud õppel olevatele õpilastele; 4) väikeklassid autismi spektrihäiretega, aktiivsuse- ja tähelepanuhäiretega või sõltuvushäiretega õpilastele või õpilastele, kelle andekus kombineerituna mõne muu erivajadusega toob kaasa vajaduse õppida väikeklassis; 5) klassid tundeelu- ja käitumishäiretega õpilastele.

⁷² Haridus- ja teadusministri määruste muutmine. Haridus- ja teadusministri määruse 08.02.2018 nr 3 § 14 alusel Haridus- ja teadusministri 30.09.2011 määruse nr 49 „Maarjamaa Hariduskolleegiumi põhimäärus” muutmine. RT I, 20.02.2018, 1. – www.riigiteataja.ee/akt/120022018001 (26.02.2018).

⁷³ Maarjamaa Hariduskolleegium. <http://www.mhk.edu.ee/index.php/valgejoe-tegevuskoht>. 19.02.2018.

⁷⁴ Maarjamaa Hariduskolleegiumi põhimäärus. RT I, 05.10.2011, 2 ... RT I, 20.02.2018, 38.

⁷⁵ Maarjamaa Hariduskolleegiumi põhimäärus § 6 lg 1.

⁷⁶ MHK põhikiri § 2 lg 2.

⁷⁷ Haridus- ja teadusministri 30.09.2011.a. määruse nr 49 „Kaagvere Erikooli põhimäärus” muutmine. Vastu võetud 15.08.2014 nr 69, jõustus 1.09.2014. – www.riigiteataja.ee/akt/122082014001 (26.02.2018).

Põhimäärus § 8 lg 2 sätestas, et koolis tegutseb hariduslike erivajadustega õpilaste õpiabirühm põhiharidust omandavatele õpilastele eripedagoogilise või logopeedilise abi osutamiseks. Uues põhimääruses alates 23.02.2018 on paragrahvis kaheksa tühistatud hariduslike erivajadustega õpilaste klassid ja rühmade erivajaduste vahel koolisiselt enam vahet ei tehta: kõik õpilased on haridusliku erivajadusega õpilased. Õpiabirühma põhiharidust omandavatele õpilastele eripedagoogilise või logopeedilise abi osutamiseks ei ole.

4. Põhimääruse § 10 lg 5 p 2 on „kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste,...“ asendatud „haridusliku erivajadusega õpilaste, ...“
5. Kuna on kehtetu alaealiste mõjutusvahendite seadus, siis on kehtetu eelmise põhimääruse § 15 lg 2, et õpilaste õigusi võib piirata vastavalt alaealise mõjutusvahendite seaduses sätestatule.
6. Kehtetuks tunnistati põhimääruse § 15 lg 3, mis sätestas tingimused, millistel kasvatuse eritingimusi vajav õpilane võib kooli territooriumilt lahkuda: Lahkuda võis direktori või tema määratud isiku kirjalikul loal järgmistel juhtudel: 1) õppe- ja kasvatustöös ettenähtud üritustele; 2) tervislikel põhjustel arsti vastuvõtule või haiglasse minekuks; 3) uurimisorganisse või kohtusse ilmuniseks; 4) lapsevanema või eestkostja avalduse alusel kodukülastuseks; 5) erakorralise perekondliku sündmuse puhul (näiteks lähedase surm).⁷⁸ SHS § 130³ sätestab üldised nõuded kinnise lasteasutuse teenusele, ka eritingimusi vajava õpilase territooriumilt lahkumise. SHS § 130³ lg 3 sätestab kinnise lasteasutuse teenuse osutajal õiguse vajalikul määral piirata lapse liikumisvabadust teenuse osutamise kohas ja teenuse osutamise kohast väljaspool, hoidudes ülemäärastest piirangutest. Nõuete täitmine tagatakse teenuseosutaja kehtestatud sisekorraeeskirjaga.⁷⁹
7. Põhimääruse § 18 lg 2 p 6 järgi, on lapsevanem kohustatud võimaldama ja soodustama koolikohustuse täitmist, sealhulgas pöörduma kooli ettepanekul nõustamiskomisjoni poole. Nõustamiskomisjon on asendatud sõnadega „kooliväline nõustamismeeskond“.

⁷⁸ Maarjamaa Hariduskolleeegiumi põhimäärus § 15 lg 3. [RT I, 05.10.2011, 2](#)... RT I, 22.08.2014, 1.

⁷⁹ SHS § 130³.

MHK funktsioneerimise aluseks on erinevad eeskirjad: kooli kodukord⁸⁰, mis sisaldab endas viidet 17 erineva korra juurde: näiteks raampäevakava, kaebuste, ettepanekute ja avalduste registreerimise ja lahendamise kord, eraldusruumi kasutamise ja paigutamise kord, puudumiste arvestamise juhend, õpilaste vahetundides viibimine, „Hea Õpilase Meelespea“, õpilaspileti väljaandmise ja kasutamise põhimõte, koolisiseste ja -väliste ürituste ning väljasõitude korraldamise põhimõtted, suhtlemine vanemate ja lähedastega jt, mis reguleerivad nii õpilaste kui töötajate käitumist erikoolis.

Lähtudes sotsiaalhoolekandeseadusest peaks „Kodukord“ olema nimetatud „Sisekorraeeskirjad“ SHS § 130³ lg 6 alusel.

Kool ei ole kõiki dokumente uuendanud kooli kodulehel, nii näiteks on muutmata „Maarjamaa Hariduskolleegiumi õpilaste vastuvõtmise ning koolist väljaarvamise tingimused ja kord“⁸¹, kus koolil on vastuvõtukomisjon, uue põhimääruse põhjal koolis ei peaks tegutsema enam hariduslike erivajadustega õpilaste klassid, mis antud korras veel kehtivad jmt.

Tühistatud peaks saama Maarjamaa Hariduskolleegiumi õpilaste vastuvõtmise ning koolis väljaarvamise tingimused ja kord,⁸² mis sätestas, et kooli võetakse õpilasi vanema või eestkostja avalduse alusel, psühhiaatri suunamiskirja ja nõustamiskomisjoni soovitusel kooli juurde moodustatud vastuvõtukomisjoni otsusega.

Alates 01.01.2018 seaduste muudatuste jõustumisest, võtab MHK vastu õpilasi, kes on kohtumäärusega suunatud kinnise lasteasutuse teenusele SHS § 130¹- § 130⁵ toodud alustel. Suunamise protsess koosneb kaheksast etapist ja need on välja toodud töö lisas 1.

Varem õppisid Kaagvere Erikoolis ainult tüdrukud ja Tapa Erikoolis ainult poisid. Kaagvere erikooli endine direktor Sirje Hänni selgitab, et poiste Kaagverre toomine on põhimõtteline lähenemine uut moodi erikoolile. Tavakoolis õpivad ju poisid ja tüdrukud koos, ka asenduskodudes elatakse nii. See on noorte inimeste resotsialiseerimine ehk neile uute väärtuste andmine.⁸³ Haridusministeeriumi ideed paigutada Kaagvere erikooli tüdrukute juurde ka poisid, on kritiseeritud. „Teadaolevalt on see lahendus maailma praktikas küllalt

⁸⁰ Maarjamaa Hariduskolleegiumi kodukord. – <http://www.mhk.edu.ee/index.php/dokumendid/kodukord>. (21.03.2018).

⁸¹ MHK kodukord. Lisa 1. Kinnitatud direktori 18.10.2016 käskkirjaga nr 1.1-3/729. – http://www.mhk.edu.ee/images/Failid/Kodukord/Kooli_vastuvotmise_kord.pdf (26.03.2018).

⁸² Maarjamaa Hariduskolleegiumi õpilaste vastuvõtmise ning koolis väljaarvamise tingimused ja kord. Direktori käskkirja nr 1.1.-3/729 lisa 1, 18.10.2016. – http://www.mhk.edu.ee/images/Failid/Kodukord/Kooli_vastuvotmise_kord.pdf (30.03.2018).

⁸³ V.Kohler. Kaagvere tüdrukutekooli tulevad peagi ka poisid. Postimees. 6.10.2010. – <https://tartu.postimees.ee/322836/kaagvere-tudrukutekooli-tulevad-peagi-ka-foisid> (15.03.2018).

ainulaadne. Selle idee tulemuslikkust ja efektiivsust saab hinnata alles mitmete aastate pärast“.⁸⁴

Nüüdseks on MHK-s kolm aastat poisid ja tüdrukud koos õppinud. Käesoleva töö autori teada õpivad Eestis kõigis koolides poisid ja tüdrukud koos ja seega vaatamata sellele, et MHK on haridusliku erivajadusega ja kasvatuses puudujääkidega õpilastele saab ta olla täiesti tavapärase koolide nimekirjas. Sellest tulenevalt võib autori arvates eeldada, et kooli sisekliimale võiks eri soost õpilaste paigutamine ühte kooli mõjuda pigem hästi kui halvasti.

1.4. Hariduslik erivajadus hälbeline käitumise kontekstis

Hälbeline käitumine võib tähendada käitumist, mis „erineb normist või aktsepteeritud ühiskonna standarditest“ või „igasugust käitumist, mis on sotsiaalselt vaidlustatud ja hukka mõistetud, kuna see erineb normidest ja ootustest grupis“.⁸⁵ Üldkehtivatest normidest kõrvalekaldumist nimetatakse sotsiaalseks hälbivuseks. Eristatakse formaalsete normide rikkumist (kriminaalsus ehk kuritegelik käitumine) ja mitteformaalsetest normidest kõrvalekaldumist (deviantne ehk hälbiv käitumine).⁸⁶

Tänapäeval peetakse kriminaalse käitumise ilmnemise põhjusteks teatud pärilike omaduste ja keskkonnatingimuste vastastikust koosmõju.⁸⁷ Noor, põhikooliealine laps, raske perekondliku taustaga, ei saa olla ise süüdi oma hälbivas käitumises, ta on seda õppinud vastavas keskkonnas eeskujude mõjul.

E. Sutherlandi subkultuuri hälbeteooria järgi õpitakse hälbekäitumist niisamuti nagu igat teist käitumisvormi. Kuritegelik subkultuur kujuneb välja ilma, et seda oleks vaja spetsiaalselt välja töötada. Selle teooria järgi algab inimese kujunemine vastavas keskkonnas kurjategijaks juba lapseas või varases nooruses ning ta kujuneb/õpib kurjategijaks eeskujude mõjul.⁸⁸ Sotsiaalteadustes ei ole jõutud veel sellisele teadmiste tasemele, et tuvastada konstandid, mis on seotud inimeste käitumisega. Inimeste käitumine on endiselt liiga keeruline.⁸⁹

⁸⁴ E. Kooskora. Tütarlaste kriminaalne karjäär ja reresotsialiseerimist mõjutavad tegurid Kaagvere Erikooli näitel. Magistritöö. Sisekaitseakadeemia Tallinn 2012 lk 19.

https://digiriitl.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/96/2012_Kooskora%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y (02.02.2018).

⁸⁵ McCaghy, C.H., Capron, T.A., Jamieson, J.D., Carey S.H.H. Deviant Behavior, Crime, Conflict, and Interest Groups. New York 2016, lk 18.

⁸⁶ I. Aimre. Sotsioloogia. Tallinn 2006, lk 176.

⁸⁷ J. Saar. Kriminaalpsühholoogia. Tallinn 2007, lk 12.

⁸⁸ S. Kaugia. Sotsioloogia ja õiguse sotsioloogia teoreetilisi käsitlusi. Tartu 2000, lk 14.

⁸⁹ C.H. McCaghy jt 2016, lk 35.

Samuti ei tekita erilist vastuseisu väide, et kuritegude ja teiste õigusrikkumiste toimepanemise põhjuste hulgas omab olulist kohta õigusteadvus. Antud mõistemääratluses tasub esile tõsta sõna „suhtumine“, mis asetab õige aktsendi õigusteadvuse kui nähtuse määratlemisele: õigusteadvus ei ole midagi õigusteadmistega segiaetavat, ega midagi raamatutest õpitavat, vaid on midagi tunnetuslikul tasandil tekkivat, mis suunab inimese käitumist nii individuaalsel kui ka grupitasandil.⁹⁰

Paljud noored kurjategijad on kogenud mahajäämust kognitiivses arengus; nad on oma eakaaslastega võrreldes sotsiaalselt ebaküpsed. Nad ilmutavad märgatavat impulsiivsust, vastutamatus ja erutuse otsingut ilma tagajärgi arvestamata. Enamik „jõuab järele hiljem“, sotsiaalselt küpsedes ning probleemilahendamises kogemusi saades. See järelejäudmine võib olla põhjuseks, miks enamikust noortest kurjategijatest ei saa täiskasvanuid kurjategijaid.⁹¹

Mõningatel juhtudel võib ebaküpsus olla tingitud intensiivse arengu perioodil üleelatud pikemaajalisest somaatilisest haigusest, traumast, rasketest psühhilisest üleelamistest. Nende inimeste psüühika on üldjuhul ebastabiilne, impulsiivne, motivatsioonisfäär teistsuguse struktuuriga jne., mis annab oma kogumis kahelda isiku psüühilises küpsuses. Psüühilise ebaküpsuse kahtluseks võib anda alust kuriteo eesmärkide, motiivide, asjaolude, kuriteoelse ja –järgse käitumise lapsikus, ilmne läbimõtlematus jne.⁹²

Alaealise areng võib olla normipärane, ebaküpsuse tunnusteta, kuid olustik, situatsioon, milles ta pidi toimima, oli tavatult keerukas ja komplitseeritud, milles orienteerumiseks alaealise üldisest vaimsest pagasist jäi vajaka. Vaadeldaval perioodil toimub üleminek lapsest täiskasvanuks, sisulised ümberkorraldused leiavad aset kogu isiksuses. Intensiivselt arenevad ja kujunevad välja eneseteadvus ja enesehinnang. Ühelt poolt püütakse eralduda täiskasvanutest, teiselt poolt aga väga paljuski pimedalt ja eneselegi arusaamatult kopeeritakse ning jäljendatakse täiskasvanuid.⁹³

Alaealiste käitumismudelite kujunemises on tähtis roll ühiskonnal ja mikrokliimal, milles laps igapäevaselt viib.

Eeskätt avaldavad alaealiste hälbivale käitumisele mõju vanemate omavahelised halvad suhted ja vanemate suhted lapsega:⁹⁴

⁹⁰ S. Kaugia, S. Õigusteadvuse taseme tõstmine kriminaalpoliitika elemendina. – Kaugia, S. Vaateid õiguspoliitikale. Artiklite kogumik. Kirjastus Avatar Holding 2008, lk 111.

⁹¹ R. Ross. Prosotsiaalse kompetentsuse edendamine: kognitiiv-käitumuslikud suunad kriminaalpreventsioonis ja kurjategijate rehabilitatsioonis. Sotsiaalministeerium 1998, lk 71.

⁹² R. Maruste. Psühholoogia eriteadmiste kasutamine kriminaalprotsessis. Tartu 1982, lk 63.

⁹³ Maruste 1982, lk 61.

⁹⁴ A. Markina, B. Šahverdov–Žarkovski. Eesti alaealiste hälbiv käitumine. Tallinn 2007, lk 4.

- 1) Alaealiste hälbivale käitumisele avaldavad mõju eeskätt halvad suhted vanemate vahel, mitte niivõrd see, kas laps elab purunenud perekonnas või täisperes;
- 2) Mida suuremaks ja vägivaldsemaks muutub konflikt vanemate vahel, seda suurem on alaealiste õigusrikkumise risk, seda eriti poiste seas;
- 3) Isa puudumine või olemasolu perekonnas ei mõjuta otseselt õigusrikkumiste toimepanemist, küll aga mõjutab see alaealise probleemset käitumist (koolist puudumist, alkoholi ja narkootikumide tarvitamist);
- 4) Vanemate huvi alaealiste tegemiste suhtes on oluline alaealise käitumise mõjutamisel: kui vanemad või teised täiskasvanud pereliikmed teavad, kus ja kellega laps väljas käib, väheneb õigusrikkumiste risk oluliselt;
- 5) Koolist sageli puudujatel esineb rohkem tõsiseid õigusrikkumisi – nii vägivaldset käitumist kui ka õigusrikkumisi üldiselt. Klassi kordamine on probleemse käitumisega seotud samas ainult poiste puhul.

Peresisesed suhted ja kodune materiaalne olukord on kindlasti üks faktor noorte kuritegevust kujundavas põhjuste kompleksis. Kuid kindlasti pole ainult kodune kehv majanduslik olukord selleks põhjuseks, miks noored kuritegelikule teele lähevad, enamasti tuleb kokku puutuda ka kodu nn „külma“ mikrokliimaga, vanemate halbade suhetega omavahel ja ka lastega, alkoholismiprobleemidega kodus või siis liiga tihedast töögraafikust tuleneva vähesese tähelepanuga lastele ja nende kasvatamisele. Uuemad uurimused näitavad, et geenid määravad 40-60% kroonilise viinavea edasikandumisest perekonnas, ülejäänud on keskkond ja harjumused.⁹⁵

Autori arvates on noorte erikooli langemise peapõhjusteks halvad suhted perekonnas, konfliktid ja vägivaldsus vanemate vahel ja liigne alkoholi tarbimine. Ühiskond oma pidevas kiires muutuses, tekitab ebakindluse vanemates, mis kandub üle lastele, kel tekivad probleemid koolis. Kui noor on oma hälbelise käitumise tõttu jäänud maha kooliõpingutes, siis hälve toob talle kaasa haridusliku erivajaduse.

Segadust põhjustab põhikooli- ja gümnaasiumi seaduse muudatus, mis jõustus 01.02.2018⁹⁶, millega jäeti seadusest välja haridusliku erivajadusega õpilase mõiste, samas räägitakse nii

⁹⁵ H. Dsiss. Kodu kui õigushoiakute kujunemise keskkond. – L.Auväart (koost). Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia. Tartu 2000, lk 76.

⁹⁶ Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise muutmise seaduse eelnõu seletuskirja juurde 519 SE. Algatatud 27.09.2017, Vabariigi Valitsus. www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou; PGS [RT I, 22.01.2018, 1](#) – jõust. 01.02.2018 (15.02.2018).

PGS § 6⁹⁷ kui ka seletuskirjas jätkuvalt hariduslikust erivajadusest, täpsustamata, mida selle all mõistetakse. PGS muutmise eelnõu tutvustuses märgitakse, et eelnõu muudab hariduslike erivajadustega õpilastele õppe korraldamisega seonduvat regulatsiooni. Riik jätkab erivajadusega lastele suunatud koolide pidamist leppides kohaliku omavalitsuse üksustega kokku nende pidamise võimalikus üleandmises. Eelnõus ei käsitleta enam haridusliku erivajadusega õpilast, kuna nimetatud termin on õpilast märgistav ega tooda ka läbi selle mingisugust lisandväärtust – lähtutud on õpilase abivajadusest, mitte sellest, kas õpilane on haridusliku erivajadusega või haridusliku erivajaduseta.⁹⁸

PGS muudatuse järgi alates 01.02.2018 loob õpilase haridusliku erivajaduse väljaselgitamiseks ja õpilasele vajaliku toe pakkumiseks võimalused kooli pidaja ning selle korraldab direktor.⁹⁹

Hariduslike erivajadustega lasteks nimetati varem lapsi, kes erinevad eakaaslastest oma võimetelt, kultuuriliselt või sotsiaalselt taustalt või isiksuseomadustelt sedavõrd, et vajavad oma arengupotentsiaali realiseerimiseks keskkonna ümberkorraldamist. Haridusliku erivajadusega õpilased võivad olla nii puudega, õpiraskustega, aga ka andekad või mingitel muudel põhjustel õpikeskkonna kohandamist vajavad lapsed ja noored.

2010. aastal kehtima hakanud põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse § 46 määratleti haridusliku erivajadusega (edaspidi HEV) õpilase definitsioon. Sel ajal kehtinud PGS järgi oli haridusliku erivajadusega õpilane õpilane, kelle andekus, õpiraskused, tervises seisund, puue, käitumis- ja tundeeluhäired, pikemaajaline õppes eemalviibimine või kooli õppekeele ebapiisav valdamine toob kaasa vajaduse teha muudatusi või kohandusi õppe sisus, õppeprotsessis, õppe kestuses, õppekoormuses, õppekeskkonnas (nagu õppevahendid, õpperuumid, suhtluskeel, sh viipekeel või muud alternatiivsed suhtlusvahendid, tugipersonal, spetsiaalse ettevalmistusega pedagoogid), taotletavates õpitulemustes või õpetaja poolt klassiga töötamiseks koostatud töökavas.¹⁰⁰

Eestis noorte hälbekäitumist käsitlev uuringu kokkuvõte näitas, et kasvatajad, õpilased ja direktorid pidasid erikoolide tähtsamateks ülesanneteks järgmiste eesmärkide saavutamist: isiksuse ümbermuutmine, iseseisvaks eluks ettevalmistamine, käitumise kontrollimine ja

⁹⁷ PGS § 6 p 1 „Kvaliteetne üldharidus järgib kaasava hariduse põhimõtteid ning on võrdväärselt kättesaadav kõigile isikutele, sõltumata nende sotsiaalsest ja majanduslikust taustast, rahvusest, soost, elukohast või hariduslikust erivajadusest“.

⁹⁸ Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskirja juurde 519 SE. Seletuskirja lisa - Kooskõlastuste ja märkustega arvestamise tabel. 25.09.2017. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou> (26.02.2018).

⁹⁹ PGS § 46. RT I 2010, 41, 240... RT I, 22.01.2018, 1

¹⁰⁰ PGS. RT I 2010, 41, 240, 01.09.2010 ... RT I, 10.11.2017, 20, 09.11.2017, PGS § 46.

teadmiste andmine. Intervjuudest selgus, et nendest funktsioonidest kõige paremini täidavad erikoolid kontrolli funktsiooni. Õpilaste arengut soodustava keskkonna funktsiooni täidavad need koolid puudulikult. Mis puudutab teadmiste andmist, siis selle funktsiooni täitmist sai pidada rahuldavaks. Teadmiste andmist soodustavad range kontroll, õppimistunnid peale kooli, väikesed klassid. Teadmiste andmist takistavad õpilaste motivatsiooni puudus, teadmiste erinev tase, õpetajate ühekülgsed õpetamismeetodid, abiõpetajate puudumine, tavakooli õppekava kõrged nõudmised. Uurimuses leiti, et eri koolides ei ole õpilaste tegevusse rakendamise viis, määr ega suhted pedagoogidega piisavad ega adekvaatsed, et saavutada probleemsete laste käitumise ja mõtlemise muutmine. Leiti, et koolide tööd takistavad õpilaste vähene motiveeritus, erialaspetsialistide vähesus, kooli personali ebapiisav omavaheline koostöö, ebapiisav koostöö laste vanematega ja ühiskonna vähene huvi luua käitumisprobleemidega õpilaste toimetulekut toetav süsteem.¹⁰¹

1.5. Eesti noorte kriminogeensus

2017. aastal selgitas politsei välja 563 kuriteos kahtlustatavat 14–17aastast, 2016 aastal vastavalt 557 kahtlustatavat alaealist. Võrreldes 2015 aastaga oli see 13% vähem.¹⁰² Kuriteos kahtlustatavatest alaealistest 84% olid poisid ja 16% tüdrukud. Võrreldes 2016. aastaga oli 14–17aastaseid kuriteos kahtlustatavaid 4% rohkem.¹⁰³ Kohtusse saatis prokuratuur veidi üle 230 alaealise, neist 63% kokkuleppemenetluses, 25% lühimenetluses ja kümnendiku üldmenetluses.¹⁰⁴

Justiitsministeerium käsitleb kriminaalpoliitika uuringutes 2017 retsidiivsust kui isiku kuriteos kahtlustatavana ülekuulamist või kohtus süüdi mõistmist pärast vanglast vabanemist, karistusest käitumiskontrolliga tingimisi vabastamist või üldkasulikule tööle (ÜKT) suunamist. Aastatel 2014–2016 ühe aasta keskmine retsidiivsuse määr oli rahalise karistuse saanud isikutel 15%; isikutel, kelle kriminaalmenetlus lõpetati otstarbekusest 16%; kohtus süüdi mõistetutel (v.a reaalse vangistusega karistatud), 19%; vanglast vabanenutel 35%.¹⁰⁵

¹⁰¹ A. Markin, J. Saar. Ülevaade 1985-2000 Eestis läbiviidud noorte hälbekäitumist käsitlevatest uuringutest. 2001, lk 9.

¹⁰² A. Ahven jt. (koost). Kuritegevus Eestis 2016. Justiitsministeerium, Tallinn 2017, lk 24. – http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevus_eestis_est_web_0.pdf (22.03.2018).

¹⁰³ A. Ahven jt. (koost). Kuritegevus Eestis 2017. Kriminaalpoliitika uuringud. Justiitsministeerium, Tallinn 2017, lk 26. – http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevuseestis_2017_veebi01.pdf (22.03.2018).

¹⁰⁴ A. Ahven jt. (koost) 2017, lk 28.

¹⁰⁵ A. Ahven jt. (koost) 2017, lk 128.

Vanuserühmade võrdluses on läbi aastate olnud kõige kõrgemate näitajatega kuriteo eest süüdi mõistetud alaealiste retsidiivsus, seda peamiselt põhjusel, et kohtusse jõuab vähem kui kolmandik alaealiste kriminaalasjadest ning reaalse vangistusega karistatakse alaealisi vähestel juhtudel, kus reeglina on alaealine juba varem kriminaalkorras karistatud. Vanuse suurenedes retsidiivsus aegamisi väheneb. Regressioonianalüüsist ilmneb, et vanuse mõju on vanglast vabanenute puhul seda tugevam, mida lühema vaatlusperioodiga on tegu, eeskätt on tegu varavastaste kuritegudega, mida noored panevad toime suhteliselt enam kui kõrgemas vanuses isikud. Mida kõrgemas vanuses vanusegrupiga on tegu, seda suurem on tõenäosus toime panna varasemaga sama liiki kuritegu.¹⁰⁶

Retsidiivsuse all mõeldakse tavaliselt uue kuriteo toimepanemist pärast eelmise kuriteo eest süüdimõistmist (v.a reaalse vangistuse puhul) või pärast vanglast vabanemist. Uut kuritegu kajastavaks näitajaks võib olla näiteks isiku kinnipidamine (Eesti kontekstis kahtlustatavana ülekuulamine), süüdimõistmine või vangistus. Retsidiivsuse määr kajastab niisuguste isikute osakaalu kindlal aastal või muul perioodil süüdi mõistetud ja/või vanglast vabanenud isikute arvust. Retsidiivsust käsitlevates uuringutes vaadeldakse sageli eraldi ka katseajal toime pandud muid rikkumisi, mis ei kujuta endast kuritegu, kuid võivad kaasa tuua karistuse täitmisele pööramise ja vanglasse saatmise. Uue kuriteo toimepanemist vaadeldakse eri riikides enamasti 1–5 aasta jooksul pärast isiku suhtes tehtud otsust, kriminaalhoolduse lõppemist või vangistuse korral pärast vanglast vabanemist. Peale selle on mitmetes uuringutes jälgitud eeskätt vanglast vabanenud isikute edasist elukäiku veelgi pikema aja jooksul. Retsidiivsuse statistikas tuginetakse tavaliselt ametlikele andmetele (politsei, prokuratuur, kohus, vanglad). Sellisel juhul aga jääb arvestamata ametivõimudele teadmata olev osa kuritegudest, mis suhteliselt madala teatamisaktiivsusega kuriteoliikide puhul (nt seksuaalkuriteod) võib näitajaid oluliselt mõjutada. Politsei poolt uuesti kinni peetud isikute osakaal on üldjuhul märgatavalt suurem kui kohtus uuesti süüdi mõistetud või vangi saadetud isikute osakaal, ning vastavalt erinevad ka retsidiivsusnäitajad. Näitajate väärtusi mõjutab suuresti vaadeldav periood: mida pikem see on, seda kõrgem on retsidiivsuse määr. Minimaalne vaatlusperiood kokkuvõtete tegemiseks on enamasti üks aasta, kuid mõnikord näidatakse retsidiivsuse määra veel graafiliselt kuude kaupa kumuleeruvalt – sel juhul on kõverate tõus tavaliselt algul kiire ja see aeglustub märgatavalt paari aasta jooksul.¹⁰⁷

¹⁰⁶ A. Ahven, A. Roots. Retsidiivsuse uuring. Justiitsministeerium 2018 (avaldamata) lk 17.

¹⁰⁷ A. Ahven, J. Salla, S. Vahtrus. Retsidiivsus Eestis. Justiitsministeerium 2010, lk 21.

http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/retsidiivsus_eestis_justiitsministeerium_2010.pdf (13.03.2018).

Eesti alaealiste õigusrikkumisi käsitleva uuringu põhjal on¹⁰⁸:

- 24% küsitletud alaealistest on elu jooksul sooritanud vähemalt ühe uuritud õigusrikkumise;
- 17% vastanutest on tarvitanud narkootikume vähemalt korra elu jooksul, 5% on seda teinud viimasel kuul;
- 45% vastanutest on tarvitanud alkoholi küsitlusele eelnenud kuul;
- 13–16-aastaste seas on kõige levinum õigusrikkumine vargused poest või ostukeskusest;
- Lahjemate alkoholsete jookide tarvitamine esineb poistel juba 10–11-aastaselt, tüdrukutel 11–12-aastaselt;
- Alkoholi tarvitamine on rohkem levinud eesti noorte seas;
- Kanepi ja hašiši tarvitamine on rohkem levinud vene noorte seas;
- Kambakakluses osalemine on tunduvalt rohkem levinud vene noorte seas;
- Kehavigastuste tekitamine on rohkem levinud eesti noorte seas;
- Ligikaudu 20% noortest olid küsitlusele eelnenud aastal langenud isiklike asjade varguse ohvriks;
- Kuni 13-aastastest poistest 40% ja kuni 14-aastastest tüdrukutest 30% olid küsitlusele eelnenud aastal kogenud koolikiusamist.

Kuritegevus noorte hulgas on statistika kohaselt aastatega vähenenud. Siiski on igal aastal 500-600 kuriteos kahtlustavat alaealist, kellest ca 80% on poisid ja ca 20% on tüdrukud.

1.6. Maarjamaa Hariduskollegiumi õpilased ja nende eelnev taust

Aastatel 2001-2009 on alaealiste komisjonides arutatud keskmiselt 3900 alaealise¹⁰⁹ (AMVS¹¹⁰ tähenduses 7-18 aasta vanuse isiku) juhtumit aastas ja kõige sagedamini on komisjonid kohaldanud mõjutusvahendina hoiatust – 2009. aastal 41% juhtudel. Erikooli suunamine, kui kõige rangem mõjutusvahend, et ennetada alaealise võimalikke järgnevaid õigusrikkumisi, moodustab alaealiste komisjonide otsustest väga väikese osakaalu – nt 2009. aastal 1,7%. Kui 2000ndate aastate alguses moodustasid alaealiste komisjonide erikooli suunamise otsused 7-9% kõikidest alaealiste komisjonide otsusega määratud mõjutusvahenditest, siis viimasel paaril aastal on see jäänud 1-2% piiresse. Aastatel 2001-

¹⁰⁸ A. Markina, B. Šahverdov-Žarkovski. Eesti alaealiste hälbiv käitumine. Tallinn 2007, lk 7.

¹⁰⁹ K. Tamm. Erikooli suunamise kohtupraktika. Justiitsministeeriumi kriminaalteabe ja analüüsi talitus Kriminaalpoliitika osakond. Tallinn 2010, lk 6.

¹¹⁰ Alaealiste mõjutusvahendite seadus. – [RT I 1998, 17, 264](#) ... [RT I 2006, 7, 42](#).

2009 leidis kohus 13 taotluse puhul, et erikooli suunamine on liiga karm meede ja alaealiste komisjonide võimalused enne erikooli teisi mõjutusvahendeid kasutada pole veel ammendanud. Kohus viitas võimalusele kasutada alaealise käitumise mõjutamiseks leebemaid mõjutusvahendeid, ravi ja sotsiaalhoolekande seadusest tulenevaid teenuseid ning osundas ühel juhul ka asjaolule, et alaealise probleemide lahendamisel on tähelepanuta jäetud perega tegelemine.¹¹¹

Kooli suunatud õpilased on toime pannud õigusrikkumisi, nende käitumine on häbeline ja nad vajavad spetsiaalset isiksusekeskset lähenemist kasvatusel.¹¹² Paraku võib lapse sotsiaalne kogemus ühiskonnas tunnustatud sotsiaalsete normide suhtes olla oluliselt negatiivne. Selline ilming esineb näiteks juhul, kui omandatav sotsiaalne kogemus toodab kurjategijaid: toimub sotsiaalse kogemuse omandamine kuritegelike eeskujude mõjul, moraali- ja eetikaprintsipiide eiramine või allakäik ühiskonnas.¹¹³

Töö autor tutvunud Tartu Maakohtus noorukite toimikutega, kelle erikooli saatmist taotleti 2010-2015 alaealiste komisjoni poolt, tuvastas põhjused, miks noored olid kohtu ette saadetud. Peamised põhjused olid õigusrikkumised: koolikohustuse mittetäitmine, hulkumine, vargused, alkoholi tarvitamine, suitsidiaalne käitumine, juhilubadeta autoga sõitmine. Nimetati, et nooruk on multiprobleemne: suitsetamine, alkoholi tarbimine, bensiini nuusutamine, vargused, füüsiline vägivald, manipuleeriv käitumine, valetamine. Veel nimetati et nooruk tunneb ennast kui lindprii, kellele ühiselu normid ei kehti, ta kehtestab endale normid ise. Mõjutusvahenditena on kasutatud psühholoogi ja psühhiaatri vastuvõtule suunamist, suunamist sotsiaalprogrammi „Julge olla mina ise“ ja soovitatud õppida lihtsustatud õppekava alusel.¹¹⁴ Kahel korral oli kohtunik võtnud kuulda lapse lubadusi ja vanema palveid, et laps on ennast enne kohtuistungit parandanud ja jätkanud koolis käimist. Seega kuulas kohtunik last, seadis esile lapse huvid ja ei suunanud teda erikooli õppima. Tartu Maakohtu toimikutes olevaid isikuandmeid ei töödeldud.¹¹⁵

¹¹¹ Tamm 2010, lk 6-8.

¹¹² E. Klaas. Tapa erikoolist sai Maarjamaa Hariduskolleegeiumi Valgejõe keskus. Virumaa Teataja 04.09.2015. – <https://virumaateataja.postimees.ee/3316477/tapa-erikoolist-sai-maarjamaa-hariduskolleegeiumi-valgejoe-keskus>. 12.03.2018; Maarjamaa Hariduskolleegeium avas kaks õppekeskust. 8.12.2015. – <http://www.mhk.edu.ee/index.php/uudised/30-maarjamaa-hariduskolleegeium-avas-kaks-oppekeskust> (12.03.2018).

¹¹³ S. Kaugia. Õigusteadvuse olemus ja arengudeterminandid. Tartu Ülikooli Kirjastus 2011, lk 85.

¹¹⁴ Autori järeldused.

¹¹⁵ Isikuandmete kaitse seadus¹. RT I 2007, 24, 127... RT I, 06.01.2016, 1, IKS § 5.

Internetis räägib endine Kaagvere kooli lõpetanud õpilane „Laura“ varjunime all oma erikooli sattumise loo:¹¹⁶ vanemad ei pööranud talle tähelepanu, hakkas jooma-suitsetama ja 15 aastaselt sai esimest korda meelemürki. Ostis sõbrannaga alkoholi, raha meil oli. Käis kodust ära, toimusid korterite peod, millega jäime pidevalt politseile vahele. Oli puberteet ja tahtis kellegi tähelepanu. Läks kellelegi kallale ja lõi teda. Ema ütles, et nüüd aitab, ta tahtis mind enda jalust ära saada. Homme tuleb sotsiaaltöötajaga autoga järgi ja viib sind Tartumaale. Laura ei uskunud, silmad olid suured kui tõllarattad kui sotsiaaltöötaja järgi tuli. Tingimused koolis ei olnud lapsesõbralikud. Laural tekkisid paanikahood, helistas vanematele, mis te minuga tegite, ma hakkan normaalseks. Uued tahetakse koolis teiste poolt läbi põletada. Kui laps sinna satub, siis ta tahab suhelda, sotsiaalpedagoogidel oli vähe aega. Lastel olid rahustid ja unerohud peal. Kiusati, lõpuks võeti omaks. Mõndasid inimesi piinati kogu aeg, pidevalt, need jäävad eluheidikuteks. Enamik satuvad vanglatesse, või jäävad koolis rasedaks või saavad peale kooli kohe lapse. Laura oli suures depressioonis, pidevalt peas enesetapukatse mõtted. Laura ütleb, et tema erikooli saatmine oli õige, peale kooli on ta paremaks muutunud ja kiidab erikooli. Nipsust ei saa ühtegi last muuta, laps peab ise aru saama, peab piirid ära tajuma. Need lapsed pole seal terved, on vaimselt ebastabiilsed. Laura ütleb, et siis hakkas oma mõistus tööle. Lõpetas kooli eeskujulikuna. Laura arvates oleks igale lapsele vaja oma sotsiaalpedagoogi, lapsed on hellad, igale lapsele on vaja palju aega, neist igal on erilugu. Laura elab praegu peale kooli üksi, vanemad käskisid otsida oma korteri. Kahju kui vanemad ei hakkagi aru saama, mis lapsel viga on.

Lapsepõlves saamata jäänud emotsionaalne häälestus võib temale eluajal kalliks maksma minna, ja seda mitte ainult talle endale. Kurjategijate uuring, kes olid toime pannud kõige julmema ja vägivaldsemaid kuritegusid, näitas, et nad erinesid ülejäänud kurjategijatest oma elukäigu poolest lapsepõlves, kus neid kõiki oli paigutatud ühest kasuperest teise või olid nad hoopis lastekodus. Lastekaitse Liidu poolt põhikoolides läbiviidud uuringud näitavad, et togimist, tõukamist ja füüsilise vägivalla kergemaid vorme oli kogenud 47% vastanutest. Narrimist või pilkamist oli kogenud 40%, asjade äravõtmist või peitmist 34% õpilastest. Ümber 16% põhikooli õpilastest on kogenud löömist või peksmist.¹¹⁷

Noorte füüsilise ja vaimse vägivalla uuringu põhjal kogevad 16-18 aastased noored vaimset vägivalda kaks korda enam kui füüsilist vägivalda – ligi 40% noortest oli viimase aasta jooksul kogenud vaimset vägivalda ja 20% füüsilist vägivalda. Enim oli vaimse vägivalla

¹¹⁶ Kaagvere kooli lõpetanu räägib suu puhtaks. 28.09.2017. – www.telegram.ee/eesti/tere-teile-on-telegram-13-kaagvere-kooli-lopetanu-raagib-suu-puhtaks (15.01.2018).

¹¹⁷ S. Kaugia. Õigusteadvuse taseme tõstmine kriminaalpoliitika elemendina. – S. Kaugia (koost). Vaateid õiguspoliitikale. Artiklite kogumik. Tartu 2008, lk 116-117.

kogemust eesti keelt rääkivate tüdrukute seas (41%) ning kõige harvem tunnistasid seda vene keelt kõnelevad poisid. Kool ja tänav olid 2015 ja 2016 aastal 15–19aastaste noorte seas peamisteks füüsilise vägivalla toimumise kohtadeks.¹¹⁸

Kaagvere erikooli töötajad nimetavad kooli sattunud õpilasi iseloomustavaid erinevusi varem ja nüüd:¹¹⁹

1) kooli satutakse nooremana kui varem; 2) õpilastel on rohkem terviseprobleeme; 3) lapsed on jäetud tähelepanuta; 4) madalam intellektuaalne võimekus; 5) madalam haridustase; 6) arengupeatused; 7) ei ole motivatsiooni õppida; 8) uimastite tarvitamine.

Erikasvatus on tingitud õigusrikkumistest ja riskikäitumisest (hälbivast käitumisest) ning seisneb tugevdatud ööpäevases järelvalves. Kasvandikud elavad suletud maailmas, kontaktid endise elukeskkonnaga ja perekonnaga on rangelt piiratud.¹²⁰

Alaealisena erikasvatusasutusse paigutamine, haridustee katkemine, erialase kvalifikatsiooni puudumine, noorena omandatud kahjulikud harjumused ja kindlasti sotsiaalne stigmatiseerimine määravad kogu kontingendi juba ette ühiskonnas madalale positsioonile. Ainult üksikutel õnnestub sellest olukorrast välja saada.¹²¹

Erikooli suunamine, mis tähistab kriminaalse karjääri varast algust, prognoosib vaieldamatult kõige paremini pikaajalist ja raskete kuritegudega toimuvat kriminaalset karjääri. Rohkem kui tavaliselt iseloomustab endisi alaealisi õigusrikkujaid kõrge surevus, tööalase karjääri puudumine, st töötus ja alalise elukoha puudumine. Kui hinnata neid skaalas „võitjad-kaotajad“, on kindlasti tegemist valdavalt „kaotajatega“. Antud aastate valimist 1991-2001 olid alaealisena suunatud erikooli 55 isikut. Ainult üks isik nendest kuulus 15 aasta möödudes karistamata isikute gruppi, 10 isikut olid karistatud ühe korra, ülejäänud 44 isikut 2 ja enam korda.¹²²

¹¹⁸ M. Ainsaar. Noorte vaimse ja füüsilise vägivalla kogemused. Laste ja noorte seksuaalse väärkohtlemise leviku uuring. Justiitsministeerium 2016, lk 55. – [http://lft.ee/admin/upload/files/Noorte%20v%C3%A4%C3%A4rkohtlemine%202016\(1\).pdf](http://lft.ee/admin/upload/files/Noorte%20v%C3%A4%C3%A4rkohtlemine%202016(1).pdf) (26.02.2018).

¹¹⁹ J. Strömpl. The K. School. Residential Management of Troublesome Girls in Transition-time Estonia. Tartu University Press 2002, lk 136.

¹²⁰ J. Strömpl. Sotsiaalse osaluse taastamise strateegia muutumine totalitaarses institutsioonis: sotsiaalkonstruktivistlik lähenemine. – Põlvkonnad muutuv asjas. Artiklite kogumik. P. Kenkmann, J. Saarniit (koost). Tartu 2005, lk 113.

¹²¹ J. Saar (koost). Kuritegevus Eestis 1991-2001. TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut. EV Justiitsministeerium. Tallinn 2002, lk 215.

¹²² Saar (koost) jt. Tallinn 2002, lk 215-216.

1.7. Erikooli uued funktsioonid

Enne erikooli puudusid need noored koolist, hulkusid ringi, tegutsesid tänavakampades, suitsetasid, pruukisid alkoholi ja narkootikume, varastasid, rikkusid korda tänaval ning osalesid kaklustes ja peksmistes. Need noored vajasisid erikasvatusele allutamist.

Noorus, haigused, hooletussejätmine ja äärmiselt raskete koduste olude teadvustamine kooli personali poolt on ka kasvandikesse suhtumise muutumise aluseks. Nii noor laps, sellise raske perekondliku taustaga ja vaimsete häiretega ei saa olla ise süüdi oma hälbivas käitumises või vähemalt mitte tema üksi ei ole süüdi. Aga kuidas teda kohelda erikoolis? Ta vajab karistuse asemel pigem toetust.¹²³

Uus kohtlemine on siin otseselt seotud ootustega personali omaduste ja töö suhtes. Personal teab, need lapsed vajavad hoolimist, armastust, soojust ja kodu. Aga kuidas on see teostatav erikooli tingimustes, mis on ikkagi seotud sunniviisilise isoleerimisega, kus kasvandikud viibivad vastu tahtmist ja mis nende jaoks on ikkagi eelkõige karistusasutus.¹²⁴

Erikooli ülesandeks on kindlustada laste koolikohustuse täitmine, neid ümber kasvatada, arendada õiguskuulekust ja iseseisvat toimetulekut ning ennetada õpilaste võimalikke õigusrikkumisi. Erikool on Eestis osa haridussüsteemist nii õppe- kui kasvatusasutus, kuid seotud ka õigussüsteemiga, millele viitab sunniviisiline, kohtu otsusega erikooli suunamine ja erikooli kinnine olemus. Lisaks täidab erikool mitteformaalselt ka kontrollimise ja karistamise funktsiooni.¹²⁵

Erikooli endist (nõukogudeaegset) ja praegust tegevust (1990-ndate lõpp) võrreldakse lausa kui kaht erinevat institutsiooni. Endise ja praeguse kooli võrdlemine on nii oluline ja igapäevane tegevus, et nii hiljuti tööle asunud töötajad kui kasvandikud rääkisid endisest olukorrast. Töötajad räägivad korra ja turvalisuse puudumisest, ilmneb nende igatsus endise stabiilsuse järele. Rõhutati vana kooli juures autoritaarsust, meenutati isiklike alandamise kogemusi, kuid kord kindlustas töötajate turvalisuse, mida 1990-ndatel töötajatel enam polnud. Räägitakse korra ja turvalisuse puudumisest, sellest järeldub vajadus stabiilsuse järele. Personal peab kontrollima, et kasvandikud täidaksid režiiminõudmisi, kui töötajatest on puudus. Puudusid selged eeskirjad ja tegevused olid kooskõlastamata. Töötajatele anti juhtkonna poolt suuline instruktsioon, mis andis kasvatajale küllaltki suure vabaduse oma

¹²³ Strömpl 2005, lk 127.

¹²⁴ Strömpl 2005, lk 128.

¹²⁵ K. A. Salla. Subkultuur erikoolis: omapärane nähtus kinnises asutuses. – A.A.Allaste (koost ja toim). Subkultuurid. Elustiilide muutused. TLÜ Kirjastus Tallinn 2013, lk 328.

kasvandike probleemide lahendamisel. Hiljem selgus, et esines tegevust, mis oli keelatud. Siis tulid juhtkonna poolt ootamatud ülesanded, mille täitmiseks puudus kasvatajatel aeg, võimalus kaalutleda, iseseisvalt otsustada ja valikuid teha. Kasvatajate tegevus peab olema põhjalikult läbimõeldud ja planeeritud. Kui ei ole teada, millega tegutsemine võib lõppeda, on parem mitte tegutseda, sest ebaõnnestumised tekitavad konflikte kasvataja ja kasvandiku vahel. Siit saab teha järelduse, et nõukogude erikoolis oli tehtav ümberkasvatamine, mida tänapäeval nimetatakse resotsialiseerimine, oluliseks tunnistatud ja selle saavutamiseks olid investeeritud riiklikud vahendid. Võrreldes sellega polnud 1990 lõpus veel võetud kasutusele uusi termineid nagu resotsialiseerimine, integreerimine, hoolitus ja kuigi nähtavate vahenditega toetatud.¹²⁶

Selleks, et toimuks tõeline muutus, peavad totaalsed institutsioonid muutuma mittetotaalseteks. Näiteks peavad need muutuma avatuks eelkõige oma kontingendi suhtes või peavad neis olema asendatud senised meetodid täiesti uute sekkumismeetoditega hädasolevate laste kohtlemisel.¹²⁷

Seoses seadusandluse muudatustega 2018 aasta algusest kinnise lasteasutuse teenuse osutamisel, võiks autori arvates saada mõne aasta möödudes uute uuringutega täiesti teistsuguse tulemuse. Vahepealsed paarkümmend aastat üleminekuajaks on möödunud ainult erikooli likvideerides või koolide nime vahetades muutumatu 1990-2000-ndate seadusandluse raames.

Kinnise lasteasutuse teenuse eesmärk on toetada lapse psühholoogilist, emotsionaalset, sotsiaalset, hariduslikku ja kognitiivset arengut, et saavutada püsivad muutused, mis võimaldavad lapsel pärast vabaduse piiramise lõppu tulla edukalt toime tavakeskkonnas tema enda elu, tervist ja arengut ning teiste isikute elu ja tervist kahjustava käitumiseta.¹²⁸

Karistust kandvate laste kaasamisel on oluline osa spetsialistide ja ametnike pühendumine positiivsete suhete loomisele hädavajalik ajast, kui laps alustab karistuse kandmist kuni lapse täieliku rehabilitatsiooni ja sotsiaalse kaasamiseni. Itaalias spetsialistidega läbiviidud aruteludest tuli välja, et mõned lapsed peavad kinnipidamiskeskust paremaks kohaks võrreldes sellega, kus nad varem elasid. Eriti avaldasid niisugust arvamust need lapsed, kes varem perekonnas või kogukonnas olid kogenud vägivalda. Paradoksaalselt mõned lapsed

¹²⁶ Strömpl 2005, lk 117-122.

¹²⁷ A. Markina, J. Saar. Ülevaade 1985-2000 Eestis läbiviidud noorte hälbekäitumist käsitlevatest uuringutest. Käitumishälvetega alaealiste kohtlemine ja rehabilitatsioon ning alaealiste käitumishälvete tekkimise ennetamine. Uurimisprojekti aruanne Integratsiooni Sihtasutusele. Tallinn 2001, lk 14.

¹²⁸ SHS § 130¹ lg 2.

tahavadki „vanglasse jääda“, sest lapsel puuduvad positiivsed ja toetavad tugipunktid kogukonnas.¹²⁹

Kinnipidamiskeskuses või alternatiivmeetmete asutuses peavad lapse puhul olema tagatud lapse inimõigused täielikult. Korduvalt on tõusetunud isoleerimise teema, mida kasutatakse kinnipidamiskeskustes kui distsiplineerimismeedet. Isoleerimine (üksikvangistus) on raskelt vastuolus lapse osalusõiguse ja tema inimõiguste ning vajadustega pikaajaliseks arenguks ja resotsialiseerumiseks.¹³⁰

Maarjamaa Hariduskolleeegiumi kodukorra p 15 alusel „Õpilase võib paigutada eraldusruumi juhul, kui on ilmnenud otsene oht enesevigastuseks või vägivallaks teiste isikute suhtes ning suusõnaline rahustamine ei ole osutunud küllaldaseks.“ Eraldusruumi paigutamine toimub vastavalt „Maarjamaa Hariduskolleeegiumi eraldusruumi kasutamise ja paigutamise korra“ alusel. Korra p 1.2. kohaselt ei või õpilast paigutada eraldusruumi mitte kauemaks kui 24 tundi.¹³¹

Õiguskantsleri kontrollkäigul varasematel aastatel Kaagvere Erikooli on selgunud, et distsipliini rikkunud õpilane paigutati karistuseks nn R-osakonda. R-osakonda paigutati ka kõik esmakordselt kooli saabunud õpilased. Õpilased lukustati oma tuppa, toast väljuda tohtis ainult koolitöötaja juuresolekul. Lapsi suleti tuppa kauemaks kui 24 tundi, puudus koolitöötaja pidev järelevalve, osakonna tubades ei olnud tualettruume. „Lukustatud ruumi paigutamise näol piiratakse väga intensiivselt õpilaste põhiseaduslikku õigust vabadusele ja isikupuutumatusel“, ütles endine õiguskantsler Allar Jõks. „Lisaks seaduslikule alusele peab põhiõiguste piiramiseks olema ka väga mõjuv põhjus. Sellise piirangu rakendamise õigust ei ole seadusandja aga kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli direktorile andnud. Seega piiratakse Kaagvere Erikooli nimetatud osakonnas oluliselt Põhiseaduse (PS) § 20 lg-s 1 sätestatud põhiõigust vabadusele ja isikupuutumatusel.¹³² PS § 11 kohaselt tohib õigusi ja vabadusi piirata ainult kooskõlas põhiseadusega. Need piirangud peavad olema

¹²⁹ Twelve: Childrens' right to participation. 2016, lk 40.

¹³⁰ Twelve: Childrens' right to participation. 2016, lk 50.

¹³¹ Maarjamaa Hariduskolleeegiumi eraldusruumi kasutamise ja paigutamise kord. Kinnitatud Maarjamaa Hariduskolleeegiumi direktori 27.01.2017 käskkirjaga nr 1.1-3/36. – http://www.mhk.edu.ee/images/Failid/Kodukord/Eraldusruumi_paigutamise_kord_27_01_2017_-1.pdf (30.03.2018).

¹³² EV Õiguskantsler. Kaagvere erikoolis piiratakse põhiseadusvastaselt õpilaste õigusi 18.01.2007. <http://www.oiguskantsler.ee/et/%C3%B5iguskantsler-kaagvere-erikoolis-piiratakse-p%C3%B5hiseadusvastaselt-%C3%B5pilaste-%C3%B5igusi> (18.04.2018).

demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust.¹³³

ÜRO eriraport piinamise kohta defineerib üksikvangistuse kui „režiimi, kus vangi hoitakse teistest eraldatuna vähemalt 22 tundi päevas“ kutsutakse valitsusi üles keelama selle praktiseerimine. Vastavalt ÜRO eriraportile piinamise kohta, on üksikvangistus julm, ebahumaanne ja alandav kohtlemine ja mõnedel juhtudel piinamine.¹³⁴

ÜRO Lapse Õiguste Komitee on soovitanud üksikvangistust laste puhul mitte kasutada.¹³⁵

Iga mõtleva olendi käitumist motiveerib hinges valitsev õigluse põhimõttest lähtuv alge. Inimese ettekujutus õiglusest kujutab endast erinevate abstraktsete ideede resultaati, seda eraldiseisvana iga indiviidi jaoks. Ühe subjekti käsitus sellest, mis on õige, ei lange aga enamuses kokku teiste inimeste käsitlusega õigest, mistõttu igaüks on veendunud oma õigustunnetuses. Igapäevaelus võidakse küll jõuda osaliselt üksteise mõistmisele selles, mis on õige, mis mitte, kuid ühiselu korraldamisel kasvab vajadus tunnetada neid ühiseid regulaatoreid ja faktoreid, mis oleksid ühiskonnas inimestevahelise suhtlemise üldisteks õiguspärasteks normideks. Inimese seesmiste käitumiseeskirjade struktuuris lisaks ideaalsetele sisalduvad ka reaalsed käitumisreeglid, millest individid oma käitumisaktides juhinduvad.¹³⁶

Õiguskantsler Ü. Madise sõnab, et „Sellele lisaks on lapsel ka oma eriõigused: õigus areneda, end puudutavates otsustes kaasa rääkida, puhata, mängida ja olla niisama.“¹³⁷

¹³³ Eesti Vabariigi Põhiseadus. RT 1992, 26, 349... RT I, 15.05.2015, 1.

¹³⁴ Interim Report of the Special Rapporteur of the Human Rights Council on Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. 77, United Nations. General Assembly. Doc A/66/268, 05.08.2011. – <http://solitaryconfinement.org/uploads/SpecRapTortureAug2011.pdf> (30.03.2018).

¹³⁵ Committee on the Rights of the Child, General Comment No.10 (2007) Children's rights in juvenile justice, cit., par.89. – <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.GC.10.pdf> (30.03.2018).

¹³⁶ Kaugia 2011, lk 63.

¹³⁷ Ü. Madise. Head kolleegid! – Juridica 2015/6, lk 373.

2. Resotsialiseerumise olemus sotsialiseerumisprotsessis ja olulisemad agendid

2.1. Sotsialiseerumise, sotsialiseerimise ja resotsialiseeru(i)mise olemus

Ühiskonna igakülgse arengu edukus on otsesõltuvuses sotsiaalse keskkonna ja ühiskonnaliikmete vahelise koostöö õnnestumisest. Selle koostöö õnnestumise peamisteks garantiideks on ühiskonna arengutaset arvestav seaduseloome, kehtivate seaduste aksepteerimine, inimväärsede elamistingimuste loomise tagamine kõigile sotsiaalsetele gruppidele. Antisotsiaalne käitumine annab tunnistust mingisugusest defektistindiidi vastastikuses toimes sotsiaalse keskkonnaga ning osutab teatud kitsaskohtadele ja vajakajäämistele.¹³⁸

Keegi ühiskonnaliikmetest ei saa eksisteerida väljaspool ühiskonda. Sellist ühiskonna ja indiidi vahelist koostööd nimetatakse sotsialiseeri(u)misprotsessiks, mille põhisisuks on sotsialiseeri(u)mise. Sotsialiseerumise mõistet kasutatakse sotsioloogias iseloomustamiseks isiksuse kujunemise, ühiskonda lülitumise ja ühiskonna muutustega kohandumise protsessi.¹³⁹ Sotsialiseerimine on inimese kujundamine ühiskonna liikmeks ning seotud kellelegi poolt mõju avaldamisega.

Sotsialiseerumisprotsessil on topelfunktsioon: ühiskonna säilitamine ja taastootmine ning isiksuse kujunemine ja kujundamine. Sotsialiseerumisega koos esinevad mõisted desotsialiseerumine ja resotsialiseerumine, samuti kultuuri omandamine ja kasvamine–kasvatamine.¹⁴⁰ Resotsialiseerumise temaatikaga seoses on kõigepealt vaja avada sotsialiseerumise (lad. k *socialis* – ühiskondlik) olemus.

Sotsialiseerumine on isiksuse kujunemise protsess, mille käigus ammutab isik ise teadmisi, järgib eeskujusid, et ennast ühiskondlike normidega kurssi viia ja võrrelda oma arusaamu, tõekspidamisi ühiskonnas aktsepteeritavatega.¹⁴¹ Sotsialiseerumine on inimese kujunemine ühiskonna liikmeks ning seda uuritakse enamasti mikrosotsialiseerumise kontseptsioonides.¹⁴²

Sotsialiseerumine on isiksuse ühiskonda lülitumise ja ühiskonna muutustega kohandumise protsess. Vastavalt sellele, kuidas sotsialiseerumist käsitatakse inimese ühiskonnastumisena,

¹³⁸ S. Kaugia. Sotsiaalsest konfliktist ja selle reguleerimisest. – Akadeemia 7/2000, lk 1483.

¹³⁹ E. Raska. Õiguse apoloogia. Sisesejuhatuse regulatsiooni sotsioloogiasse. Tartu 2004, lk 148.

¹⁴⁰ I. Aimre. Sotsioloogia. Tallinn 2006 lk 126-127.

¹⁴¹ Kaugia 2006, lk 98.

¹⁴² Aimre 2006, lk 127.

ühiskonna aktiivseks liikmeks saamisena ning olemisena, nähakse selle protsessi peamist sisu õpetamises ja õppimises.¹⁴³

Sotsialiseerumine on eluaegne protsess, mille käigus inimene omandab kultuuri, õpib tundma iseennast, oma sotsiaalsed mina, areneb välja arusaam sellest, kes ta on ja milline ta on,¹⁴⁴ kujuneb inimese mina, keel ja vaimsus. Vaimne harimine on seotud sotsialiseerimise agentide ja tegurite koostööga. Isiku vaimne kultuur on omandamise, mitte niivõrd õpetamise probleem. Sotsialiseerumine on universaalne ja samas spetsiifiline protsess. See on universaalne, sest hõlmab kõikide inimeste kujunemist, nii õpetamine, õppimine, kasvatamine, treenimine kui ka stiihilisi mõjutusi sotsiaalse keskkonna poolt.¹⁴⁵

Eduka sotsialiseerumise garandiks on ühiskonnas aktsepteeritud reeglitest juhendumine.

Kriminaalsotsioloogid on veendunud, et alaealise kriminaalsele teele kaldumise olulisemad põhjused on vead tema sotsialiseerumises, st protsessis, mille käigus indiviid omandab ühiskonnale või grupile omaseid väärtusi ja norme, hoiakuid ja käitumisstandardeid ning kujuneb individuaalne sotsiaalne kogemus, mis võimaldab tal olla sotsiaalse koosluse täieõiguslik liige. Sotsialiseerumine hõlmab nii sihipärase kasvatuse kui ka stiihilised, spontaansed protsessid.¹⁴⁶

Üks liik ühiskondlikest käitumisreeglitest on õigusnormid, mille kohta teadmiste ja kogemuste hankimist nimetatakse õiguslikuks sotsialiseerumiseks.

Kõrvuti sihipärase õpetamisega, mis enamasti leiab aset lapsealiste sotsialiseerimisel, õpib inimene kogu elu jooksul käituma ja olema ühiskonnaliige kogemuslikult. Õigusliku sotsialiseerumisena käsitatakse harilikult neid arenguliine, milliste tulemusel formeerub individuaalne õigusteadvus, sealhulgas arusaamine oma asendist sotsiaalses struktuuris, sellega seotud rollidest, normatiivsetest ettekirjutustest, subjektiivsetest õigustest ja kohustustest.¹⁴⁷

Kuna ühiskond kihistub sõltuvalt indiviidide asendist võimuhete hierarhias, võib arvata, et neile, kes võimutipule lähemal, tundub ka kehtiv õiguskord olevat omasem ning õiglasem. Ja vastupidi, mida madalamal positsioonil võimuhete hierarhias ollakse, seda enam õiguskorda

¹⁴³ E. Raska. Sotsiaalse regulatsiooni õigusvorm. – Õiguse sotsiaalsest olemusest ja toimest ühiskonnas. 2009, lk 55.

¹⁴⁴ B. B.Hess, E. W. Markson, P. J.Stein. Sotsioloogia. 2000. Kirjastus Külim, lk 68.

¹⁴⁵ Aimre 2006, lk 144.

¹⁴⁶ Auväart jt. 1999, lk 17.

¹⁴⁷ Raska 2004, lk 148.

võõristatakse, seda vähem õiglaseks peetakse. Siit ka vajadus spetsiifilise, õigusteadmistele ja karistushirmule orienteeritud õigusliku sotsialiseerimise järele.¹⁴⁸

Õiguslikul sotsialiseerumisel on konflikte maandav ja institutsioonides reegleid ja käitumist korraldav lahendusteni viiv funktsioon.¹⁴⁹ Kaasaegses moderniseerivas ja transnatsionaliseerivas maailmas on levinud arusaam, et õigusel ei ole piire, ta peab laienema kõikidele aladele ja tasanditele. See tähendaks, et valdav enamus sotsiaalseid suhteid tuleks õiguslikult reguleerida.¹⁵⁰ Niisuguse käsitluse rollis asetatakse indiviid ühiskonnas piltlikult kontvõõra rolli, kus tal arvestatav iseotsustamise ja –tegemise õigus praktiliselt puudub. Indiviidilt oodatakse kehtivate käitumishormide selgeksõppimist, suutlikkust orienteeruda sotsiaalse struktuuri suhtevõrgustikes ja mis kõige tähtsam, kuuletumist. Lühidalt saada selliseks nagu teised, nagu ühiskonnas valitsevad tõekspidamised, kombad ja reeglid ette kirjutavad. Võimalusi arendada välja oma individuaalsus, eristuda suhetes teistega subjektselt omanäolisena ja vastavalt sellele käituda, avaneb antud kontekstis väga piiratult.¹⁵¹

Õigusliku sotsialiseerumise protsessis peab ühiskonnas kehtiv õiguskord, eriti selle juriidiliselt vormistatud normistik ja protseduurid läbi õpetamise, õppimise, kuid vajadusel ka läbi karistusliku drilli jõudma indiviidi teadvusse ning selle kaudu tema igapäevasesse seaduskuulekasse käitumisse. Õiguslikult sotsialiseerituks loetakse indiviid, kes tunneb kehtivaid õigusnorme ja kuuletub neile isegi siis, kui ta leiab need olevat mittemõistlikud, antud olustikku mittesobivad või ebaõiglased.¹⁵²

Ühiskondliku olemise vaadeldava funktsionaalse mudeli kontekstis tähendab indiviidi õiguslik sotsialiseerumine sisseelamist rolli, talle ühiskonnas pakutud funktsiooni omaksvõttu kui mitte käitumuslikult, siis vähemalt seda funktsiooni sätestava õigusliku regulatsiooni teadvustamise, äraõppimise ja verbaalse tunnustamise tasandil.¹⁵³

N. Luhmann märgib, et sotsialiseerumisküsimuste käsitluses tuleb meil mees pidada, et inimese ja sotsiaalse süsteemi suhet tuleb mõista kui interpretatsioonisuhet.¹⁵⁴ Kogu sotsialisatsioon toimub kui sotsiaalne interpretatsioon, kogu sotsiaalne interpretatsioon kui kommunikatsioon. Kommunikatsioon õnnestub ja seda saab kogeda kui õnnestunut, kui kolm valikut, informatsioon, edastamine ja mõistmine moodustavad terviku. Osalemine selles

¹⁴⁸ Raska 2010, lk 122-123.

¹⁴⁹ R. Zippelius. Grundbegriffe des Rechts- und Staatssoziologie. 2.Auflage. Verlag C.H.Beck 1991, lk 50.

¹⁵⁰ Kaugia 2011, lk 65.

¹⁵¹ Raska 2010, lk 116.

¹⁵² Raska 2004, lk 150.

¹⁵³ Raska 2004, lk 164.

¹⁵⁴ Luhmann 2009, lk 326.

toimingus – kas infoallikana, edastajana või sellena, kes mõistab edastust seoses infoga – on igasuguse sotsialiseerumise alus.¹⁵⁵ Nii on kõnealuse mõiste tunnuseks vähemalt kahe indiviidi vastastikku orienteeritud tegevus. Sotsiaalse suhte sisu võib olla väga erinev: võitlus, vaenulikkus, suguline kiindumus, sõprus, aukartus, mingi lepingu täitmine, sellest möödahiilimine või selle katkestamine jne. Seega ei ütle kõnealune mõiste midagi selle kohta, kas tegemist on tegutsevate indiviidide solidaarsuse või vaenuga.¹⁵⁶

Sotsialiseerumine on alati enda sotsialiseerimine. See ei toimu mitte ühe tähendusmustriga „ülekanne“ teel ühelt süsteemilt teisele, vaid selle põhiprotsess on süsteemi enesele osutav reproduktsioon, mis kutsub esile ja kogeb sotsialiseerumist iseendal. Et seejuures on määrava tähtsusega roll keskkonnal, on enesestmõistetav.¹⁵⁷ Nii on sotsialiseerumise olulisemateks ülesanneteks ühelt poolt õppida sotsiaalselt s.t teiste ühiskonnaliikmete käitumisega kooskõlas olevalt ja sellega arvestavalt käituma, mille eelduseks on enda kurssi viimine erinevatest käitumisreeglitest tulenevate normiootustega; teiselt poolt saab iga individ just ühiskonda sulandumise protsessis väljendada sisemisi tõekspidamisi olemasolevate käitumismustrite suhtes ja anda oma panus nende reeglite arendamisse.¹⁵⁸

Sotsialiseerumine toimub koos sotsialiseerimisega, mille sisuks on inimese kujundamine ühiskonna liikmeks ning seotud kellelegi poolt mõju avaldamisega. Sel juhul on tegemist makrotasandi kontseptsioonidega, samuti kasvatamise ja õpetamisega.¹⁵⁹ Sotsialiseerimine laiemas mõistes tähendab seda, kuidas indiviidi juhendatakse saamaks ühe või mitme sotsiaalse grupi liikmeks.¹⁶⁰

Sotsialiseerimine saab teoks sotsiaalsetes seostes elamise kaudu ilma sellele erilist tähelepanu pööramata. See eeldab kommunikatsioonist osavõttu ja nimelt peamiselt võimalust lugeda teiste käitumist kui mitte üksnes fakti, vaid kui informatsiooni – kui informatsiooni ohtude, pettumuste, igasuguste kokkusattumuste ja sotsiaalsete normidega seotuse realiseerumise kohta ning selle kohta, mis on mingis olukorras kohane. Selleks on vaja rohkemat kui ainult põhjuslikult seletatud valikut. Seevastu kasutab kasvatus tegevusele taandamist, et saavutada midagi, mis eeldab paljude pingutuste koordineerimist, seega ei saa jätta juhuslike sotsialiseerivate sündmuste kokkusattumise hooleks.¹⁶¹

¹⁵⁵ Luhmann 2009, lk 330.

¹⁵⁶ Kaugia 2006, lk 99.

¹⁵⁷ Luhmann 2009, lk 328

¹⁵⁸ Kaugia 2011, lk 86.

¹⁵⁹ Aimre 2006, lk 127.

¹⁶⁰ J. E. Grusec, P.D. Hastings (ed). Handbook of socialization: Theory and Research. Guilford Press 2008, lk 1.

¹⁶¹ Luhmann 2009, lk 280.

Isik, kes on pannud toime kuriteo, võib olla puudulikult toiminud sotsialiseerimisprotsessi ohver. Ta ei ole tegu toime pannud mitte kurjast tahtest, vaid mitmesugustel bioloogilistel, psüühilistel või sotsiaalsetel põhjustel.¹⁶²

Resotsialiseerumine on protsess, mille käigus lõhutakse sidemeid eelnevate sotsiaalsete faasidega (nii mõtlemise, käitumise, väärtushinnangute jm osas) asendades neid kardinaalselt uutega, mis võivad olla vanadele harjumustele täiesti vastupidised.¹⁶³ Näiteks eelnevalt õigusvastaselt käitunud alaealised peavad kinnises lasteasutuses oma käitumist, mõtlemist ja väärtushinnanguid muutma, et resotsialiseeruda ühiskonda tagasi õiguskuulekamatena.

Alaealiste puhul on resotsialiseerumine esmatähtis kahel põhjusel: 1) ühiskonna tasandil tähendab eduks resotsialiseerumine ühe täisväärtusliku liikme lisandumist kogukonda; 2) erikooli suunamine tähistab konkreetsele õigusrikkujale küll lapsepõlve lõppu, ent arenguteooria järgi lapse areng sellega ei lõpe, vaid jätkub üleminekuna alaealise sotsiaalsetelt rollidelt ning käitumiselt täiskasvanu omadele.¹⁶⁴

Seega tähendab resotsialiseerimine isikute aitamist, nende taasühiskonnastamist, kes ei suuda oma sotsiaalseid probleeme iseseisvalt lahendada. Neid tuleb toetada läbi hariduse, tööpraktika ja nõustamise hetkeni, kuni nad on võimelised iseseisvalt toime tulema.

Resotsialiseerumise tulemuslikkust eeldab ka lapse õiguste konventsiooni art 40 lg 4, sätestades, et lapsele peavad kättesaadavad olema mitmesugused abinõud nagu hooldus, suunamine, järelevalve, nõustamine ja tugimeeskond, et tagada kohtlemine, mis garanteeriks laste heaolu ja oleks vastavuses nii nende olukorra kui ka nende poolt toime pandud õigusrikkumistega.¹⁶⁵

2.2. Sotsialiseerimise ja resotsialiseerimise olulisemad agendid

Juba varasest lapsepõlvest hakkab inimene alateadlikult omaks võtma kõike, mida ümbrus talle pakub, omandades ajapikku sotsiaalsed normid ja väärtushinnangud, mis kujundavad tema eluteed kuni surmani. Inimese kujunemine ongi eluaegne pikaajaline

¹⁶² Auväärt 2009, lk 218.

¹⁶³ J. Ferrante. *Sociology: A Global Perspective*. Cengage Learning 2010, lk 86.

¹⁶⁴ K. Turk. Alaealised erikoolis: lapse õigused rahvusvahelised standardid versus Eesti karistuspoliitika. – *Vaateid õiguspoliitikale*. Artiklite kogumik. S.Kaugia (koost). Avatar Holding 2008, lk 142.

¹⁶⁵ Lapse õiguste konventsioon, 1991. – RT II 1996, 16, 56. – <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016> (02.03.2018).

sotsialiseerumisprotsess, mille vältel indiviid omandab teatava sotsiaalsete rollide, teadmiste, normide ja väärtuste süsteemi ja kultuuri.¹⁶⁶

Sotsialiseerumisprotsessis ei ole indiviid ühiskonnaga vahetult seotud, vaid mitmesuguste elementide, nn sotsialiseerimisagentide kaudu.¹⁶⁷ Sotsialiseerimisagentideks nimetatakse neid inimesi ja institutsioone, kelle ülesanne on edastada sotsiaalset mälu uuele põlvkonnale või kujunevale isiksusele. Sotsialiseerimise tegurid on need faktorid ja tegevused, mis mõjutavad inimese hoiakuid, käitumist ja tegevust, näiteks lugemisharjumus või kolimine uude asustatud punkti.¹⁶⁸

Ka õiguslik sotsialiseerumine toimub sotsialiseerimisagentide vahendusel, kelle osatähtsus erinevatele elanikkonna gruppidele sõltub nii sotsiaalsete gruppide endi eripärast kui ka ühiskonna arengu tasemest ja konkreetse sotsiaalse keskkonna iseärasustest.¹⁶⁹

Eri sotsialiseerimisagentide tähendus ja olulisus inimese jaoks on tema elu jooksul üsnagi muutuv: väikelapse arengus on otsustava tähtsusega tema vanemad, perekond, kus ta kasvab; kooliealisele lapsele saavad perekonnast olulisemaks eakaaslaste grupid, õpetajad, kaasõpilased, suvelaagrite kasvatajad, noorteorganisatsioonide liidrid jt.¹⁷⁰

Sotsialiseerimise agendid ja tegurid sotsialiseerivad inimest kas mikrotasandil (perekond, vanemad, klassikaaslased jt lähedased inimesed) või makrotasandil (kultuur, majandus, poliitika, massikommunikatsioon).¹⁷¹ Inimese sotsiaalne mikrokeskkond koosneb väikestest gruppidest ja üksikisikutest. Gruppide osatähtsust isiksuse arengus rõhutab ka järgmine sotsialiseerumise definitsioon: sotsialiseerumise all mõistetakse inimeste eksisteerimiseks vajalikku liitumist mitmesugustesse sotsiaalsetesse gruppidesse.¹⁷²

Sotsialiseerimisagentide loetelu ei ole võimalik esitada, sest inimese elu jooksul on neid väga palju ja erinevatel inimestel ei ole nad kokkulangevad. Küll on aga võimalik sotsialiseerimisagente grupeerida, saades neli suurt rühma: 1) üksikisikud; 2) isikute grupid; 3) sotsiaalsed institutsioonid; 4) ühiskondliku teadvuse materialiseerunud väljendajad (nt raamatud, kunstiteosed jne.).¹⁷³

¹⁶⁶ S. Kaugia Eesti noorte õigusliku sotsialiseerimise agentide mõjust siirdeühiskonnas. – Akadeemia 1/ 2002, lk 122. www.digar.ee/arhiiv/nlib-digar:101968 (16.04.2018).

¹⁶⁷ Kaugia 2006, lk 144, Kaugia 2011, lk 89.

¹⁶⁸ Aimre 2006, lk 144.

¹⁶⁹ Kaugia 2006, lk 104.

¹⁷⁰ Kaugia 2002, lk 123.

¹⁷¹ Aimre 2006, lk 144, Kaugia 2006 lk 101.

¹⁷² Kaugia 2011, lk 90.

¹⁷³ Kaugia 2006, lk 101; Kaugia 2002 lk 123.

Sotsialiseerimise tegurid ja agendid täidavad kahte funktsiooni: õpetavad inimlapsele kultuurinorme ja pakuvad käitumisnäidiseid; kontrollivad, kui põhjalikult on sotsiaalsed normid omandatud. Omandamisele järgneb loomulikult kas tasustamine või karistamine. Need on sotsiaalse kontrolli tähtsamad elemendid.¹⁷⁴

Individuaalse väärtussüsteemi väljakujunemisel mängivad olulist rolli isiku esimesed sotsialiseerimisagendid s.o. vanemad ja esivanemad, kelle kujundada on suures osas ka isiku normiteadvuse see tahk, mis puudutab tema emotsioone, suhtumist, hoiakuid inimkäitumist reguleerivate normide suhtes.¹⁷⁵ Kogu sotsialiseeri(u)misprotsessi aluseks on see pagas, mille inimene on saanud lapsepõlves kaasa kodust. Kuna lapsel ei ole kaasasündinud suhtumisi ja teadmisi, kujunevad need tal välja sotsialiseerumisprotsessis, eelkõige aga kodus.¹⁷⁶

Resotsialiseerumise protsessis võib lapse enda osalus omandada fundamentaalse rolli alaealisi käsitleva õigussüsteemi kontekstis. Osaluse kaudu saavad lapsed võtta oma rehabilitatsioonis ja sotsiaalses kaasamises peategelase rolli. See protsess aitab lapsel mõista oma tegevustes enda vastutust, võtta ise vastutus ja olla tunnustatud ning austatud teiste kogukonnaliikmete poolt. See protsess on kahepoolne, nõuab vastastikust dünaamikat ja mõlemapoolset kuulamist, mõistmist, austust. Osalusprotsessidel on fundamentaalse roll karistust kandvate laste rehabilitatsioonis ja sotsiaalses kaasamises. Lastel, kes on kaasatud ja kes kogevad oma osalusõigusi, võib paremini tekkida ja kasvada vastutustunne.¹⁷⁷

Koos inimeste elujärje ja vabaduste pideva kasvuga võivad üha pehmemad karistused asendada varasemaid karme sanktsioone, kutsudes esile soovitud efekti. Näiteks vabadus, mis võetakse ära vanglakaristusega, lühendab aega, mida praeguses Euroopas on võimalik hoopis meeldivamalt või kasulikumalt mööda saata kui varem. Koos arvuka keskklassi tekkega on muutunud üha tugevamaks mitteformaalne sotsiaalne kontroll. See tähendab, et õigusrikkumisi ei hoia ära mitte niivõrd õiguskaitseorganid kui sõbrad, naabrid, töökaaslased jt, kellega inimene vahetult suhtleb ja kelle arvamust ta aktsepteerib.¹⁷⁸

Kõige keerulisem on lapse parimate huvide hindamine ja nende esikohale seadmine ühe konkreetse lapse elu puudutava otsuse tegemisel oma tööülesandeid täitva spetsialisti poolt, olgu selleks lastekaitsetöötaja, kohtunik, advokaat, lasteaia- ja kooliõpetaja või arst. Otsusest võib sõltuda konkreetse lapse edasine elukäik. Keeruliseks muudab lapse parimate huvide

¹⁷⁴ KESA-Mauritius. Retsidiivsus, uuring korduvalt kriminaalkorras vabadusekaotusega karistatud noormeeste, vanuses 16-24, retsidiivsuse mõjuteguritest Eestis. Tartu: Bookmill 2007, lk 8.; Aimre 2006 lk 172.

¹⁷⁵ Kaugia 2011, lk 44.

¹⁷⁶ Kaugia 2006, lk 101.

¹⁷⁷ Twelve: Children's right to participation and the juvenile justice system. Theory & Practices for Implementation. Defence for Children International Italy. Defence of Children International Italy 2016, lk 37.

¹⁷⁸ J. Saar. Surmanuhtlus kui karistus. Akadeemia 1996 nr 9, lk 1843.

hindamise asjaolu, et iga laps ja tema vajadused on unikaalsed ning iga samalaadse probleemi ees oleva lapse jaoks võib parim lahendus olla täiesti erinev. Nagu eespool viidatud, ei ole rahvusvahelisel ega riigi tasandil olemas ühte kindlat eeskirja lapse parimate huvide hindamiseks ja nende esikohale seadmiseks. Küll aga on olemas erinevaid juhend materjale, millele lapse parimate huvide hindamisel saab tugineda. „Lapse heaolu mõõtmise käsitluses“¹⁷⁹ räägitakse viiest peamisest individuaalse heaolu dimensioonist: füüsilisest, psühholoogilisest ja emotsionaalsest, sotsiaalsest, kognitiivsest ja hariduslikust ning majanduslikust heaolust. Lapse parimate huvide kontseptsioon on kompleksne ja selle sisu peab välja selgitama juhtumipõhiselt. Iga üksikotsuse puhul peab lapse parimaid huve hindama ja need kindlaks määrama kõne alusesse lapsesse puutuvate konkreetsete asjaolude valguses.¹⁷⁹

2.2.1. Perekonna ja kooli mõju

Perekond, vanemad, klassikaaslased jt lähedased inimesed on mikrotasandil nooruki ühiskonda sotsialiseerijad. Inimese sotsiaalne mikrokeskkond koosneb väikestest gruppidest ja üksikisikutest.

Enamiku laste põhilised ühiskonnaga ja sotsiaalsete institutsioonidega seotud orientatsioonid kujunevad kõige sügavamini varajaste eluaastate jooksul läbi pere ja kooliga seotud kogemuste. Seega kujunevad moraalsed väärtused varajases eluetapis. Mõistagi on kõige olulisemad selle juures suhted oma vanematega.¹⁸⁰

Lapseealisus ja lapsepõlve sisustatus on sõltuv kultuurist ja ajastust. Paljud ajaloolased on oma uurimuste põhjal järeldanud, et lapsepõlv kui sotsiaalne nähtus tänapäevases käsitluses on seostatav paari viimase sajandiga. Varasematel aegadel peeti lapsi oma vanemate vähendatud või ebaadekvaatseks variandiks, nn minitäiskasvanuks, mitte pühaks ja kaitset vajavaks olendiks. Vanemad ei pidanud ennast vastutavaks laste üleskasvatamise eest, lapsi peeti pere majandusliku heaolu saavutamise vahendiks või ka suguvõsaliini jätkajaiks. Lapsi ei säästetud ränkraskest tööst, liiderlikest seltskondadest, sugukire rahuldamisest ega täiskasvanute saamahimust.¹⁸¹ Kaasaegses ühiskonnas on lapse staatus muutunud võrreldes mõne sajandi taguse ajaga.

¹⁷⁹ A. Aru, K. Paron. Lapse parimad huvid. – Juridica VI/2015, lk 376.

¹⁸⁰ R. D. Hess, J. V. Torney. The Development of Political Attitudes in Children. 1967, lk 95-96. – <http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=6384560> (02.04.2018).

¹⁸¹ Aimre 2006, lk 130; V. E. Cree. Sociology for Social Workers and Probation Officers. Publisher: Routledge. London 2000, lk 61- 64.

Inimese kujunemist hakati nägema terve elu kestva protsessina. Sotsiaalpsühholoog Erik H. Erikson (1902-1994) märgib, et kuigi lapsepõlves saadud kogemused on tähtsad, kestab siiski inimese sotsialiseerumine terve elu. Eriksoni järgi algab identiteedi areng sünnihetkest ja kestab kogu elu. Noorukiiga võib pidada ajaks, mil identiteedi- ja rollisegaduste lahendamine on üks peamisi ülesandeid. Identiteedi saavutamine aitab lahendada hilisema elu olulisi küsimusi nagu lähedaste suhete loomine, loov tegevus ja elu integratsioon. Elu integratsiooni all mõistab Erikson elu kui terviku mõtestamist, elu mõtte nägemist. Identiteedi loomise edukus sõltub aga varasemates arengustaadiumides saavutatud baasusaldusest, iseseisvusest, algatusvõimest ja töökusest. Inimesel endal on suur roll oma identiteedi kujunemisel. Identiteet kui suhteliselt kindel, püsiv ja seostatud arusaam iseendast ja oma suhetest saab põhineda ainult teataval stabiilsusel nii inimeses (või ühiskonnas) ja teda ümbritsevas keskkonnas.¹⁸²

Lapse õiguste vaatlemise peamiseks lähtekohaks on inimeste võrdsus: kõik põhi- ja inimõigused, kuuluvad võrdselt nii täiskasvanutele kui ka lastele. Rahvusvahelistes ja riiklikes inimõigusi käsitlevates lepetes ei ole seatud piiranguid õiguste omamisele. Inimõigused on asjakohaste deklaratsioonide ja normide kehtestamisest alates kuulunud ka lastele, kuid lapsed jäid pikaks ajaks inimõigusi puudutavates diskussioonides marginaalsesse ossa.¹⁸³

Perekonna unikaalsus avaldub selgelt juba ainuüksi asjaolus, et perekond on säilitanud oma sotsiaalse olulisuse vaatamata ajaloo vältel aset leidnud sügavatele muudatustele ning makroskoopilistele ühiskondlike süsteemide tõusudele ja langustele.¹⁸⁴ Perekond on oluline sotsiaalne institutsioon. Eelistatud on ideaalne perekond: tuumikperekond. Kõik teised perekonnakorralduse tüübid on teatud määral problemaatilised, mittefunktsionaalsed ja ebapiisavad.¹⁸⁵ Perekond on kogukonna kõige vägivaldsem rühm, välja arvatud politsei ja sõjavägi. Tõenäolisem on, et kodus hukkub, vigastatakse või füüsiliselt rünnatakse kedagi, kellega ollakse seotud, kui mis tahes muus sotsiaalses kontekstis.¹⁸⁶ Perekonnad ei ole ilmselt mitte alati ohutu varjupaik.¹⁸⁷

Enamikel juhtudel ei formeeri sotsiaalsete defektidega perekond lapsel negatiivseid jooni ise, vaid laseb toimida laiema sotsiaalse keskkonna antisotsiaalsetel teguritel. Sellistes

¹⁸² Aimre 2006, lk 134.

¹⁸³ S. Hakalehto-Wainio. Lapse õigused koolis. – *Juridica* 2015/6, lk 388.

¹⁸⁴ A. Vikat. *Family Formation in Estonia*. Helsinki: Ühiselu 1994, lk 7.

¹⁸⁵ Cree 2000, lk 33.

¹⁸⁶ Cree 2000, lk 42.

¹⁸⁷ Cree 2000, lk 44.

perekondades ei omanda laps esmaseid kõlbelisi teadmisi, oskusi ja harjumusi, tal ei kujune ka moraalset kindlust, mis võimaldaks tal seista vastu negatiivsetele mõjudele.¹⁸⁸

Perekonna vahendusel kujuneb lapse mina-pilt, mille oluliseks kriteeriumiks on teise rolli võtmine – enda kujutlemine teise inimese rollis, sarnaste ootuste ja rollide jagamine, teiste isikute rollide õppimine. Vanemad on n.-ö „tähtsad teised“, kellel on võim, et mõjutada lapse arusaamu iseenesest. Mina kujunemine – personaalne mina ehk spontaanselt kerkiv olemus ja sotsiaalne mina ehk mina, mis sisaldab teiste omandatud suhtumisi. Viimane on oma olemuselt imiteerimine ning see mängib tähtsat rolli isiku nii hälbiva kui ka normidega kooskõlalise käitumise kujunemises.¹⁸⁹ Lapse sotsialiseerumine algab sünnist peale. Esimestel elukuudel ja aastatel on laps ümbritseva suhtes eriti vastuvõtlik, tema psüühika on äärmiselt plastiline. Lapsepõlves pannakse alus inimese arengule, määratakse ära tema staatus. Lapsepõlves omandamata jäetu pärsib arengut.¹⁹⁰

Perekond määrab lapse esmased elutingimused, sealhulgas sotsiaalse päritolu. Lapse normaalseks arenguks on vaja, et tal oleks õige koht perekonnas. Lapse seisund perekonnas sõltub olme korraldusest, kodukorra otstarbekusest, süstemaatilisusest, ülesannete täitmise kohustuslikkusest, perekonnaliikmete suhetest. Alaealise isiksuse austamine väljendub talle teatud iseseisvuse lubamises tegudes, arvamustes, vaadetes, aja jaotamises, samuti oskuses arvestada ja kuulata alaealise arvamusi. Ebaterves perekondlikus õhkkonnas tekivad negatiivsed huvid, vaated ja harjumused, tekib psüühiline valmisolek ühiskonnastaseks käitumiseks.¹⁹¹ Vanemad mõjutavad last iga kooselatud tunni ja päevaga, oma harjumuste ja tegudega, oma vigade ja tegematajätmistega, oma armastuse või selle puudumisega. Kodus õpivad lapsed vanematelt hoiakuid, inimestega suhtlemist, kombeid ja elutarkusi.¹⁹²

Oluline osa perekonnas sotsialiseerumisel on õdedel-vendadel. 80% lastest on perekonnas õed-vennad. Suhted õdede-vendade vahel võivad olla sotsiaalselt kõige pikemad – pikemad kui suhted partnerite, vanemate või oma lastega. Iseloomulikud näitajad, mis oluliselt mõjutavad sotsialiseerumist on õdede-vendade vaheline emotsionaalse suhte kvaliteet, sõbralikkus ja suhte intiimsus.¹⁹³

¹⁸⁸ Auväärt jt. 1999, lk 17.

¹⁸⁹ A. Bandura, R.H. Walters. Social learning and Personality Development. London 1970, lk 47.

¹⁹⁰ Aimre 2006, lk 134.

¹⁹¹ KESA–Mauritius, 2007, lk 19; Auväärt, 2001 lk 39.

¹⁹² M. Tuulik. Kasvatuse klassika. Tallinn 2010, lk 178.

¹⁹³ J. E. Grusec, P.D. Hastings (ed). Handbook of socialization: Theory and Research. Guilford Press 2008, lk 309-310.

Vähem sotsiaal-emotsionaalsed oskused toovad kaasa endaga kaasa interpersonaalseid ja suhtlemisprobleeme. Need lapsed, kellel on puudulikud kognitiivsed oskused ja võimed, ei oska piisavalt õigesti interpreteerida teiste inimeste kavatsusi, ei taju emotsioone adekvaatselt ja on võimelised vähem kontrollima enda tujusid. Niisugused sotsiaalse võimekuse puudujäägid viivad sageli agressiivsele käitumisele ning ignoreerimisele eakaaslaste poolt.¹⁹⁴

Lastevanemate kohustus on jälgida oma laste sotsialiseerumist. See raske ja nõudlik ülesanne hõlmab lapse käitumise jälgimist, tunnustades ja järjepidevalt karistades lapse antisotsiaalset käitumist, kui see toimub, ning modelleerides, julgustades ja seejärel positiivselt tugevdades prosotsiaalset käitumist. Süü ja häbi on kaks emotsionaalset tunnet, mis on sotsialiseerumise protsessi keskmes.¹⁹⁵

Lapsepõlv kui elutsükel on jagatud eelkoolieaks ja koolieaks. Lapsest noorukiks saamine on füüsiliselt, psüühiliselt ja sotsiaalselt mõõdetav, hinnanguline ja kokkuleppeline. Sotsialiseerimise puhul on oluline, et igal eluetapil hakkavad seda programmeerima mõned uued sotsialiseerimise agendid ja tegurid: perekonna kõrvale tuleb kool, mängukaaslaste kõrvale koolikaaslased, huviringides osalejad, massikommunikatsiooni roll muutub lapse jaoks tähtsaks.¹⁹⁶

Ameerika psühholoog Lawrence Kohlberg (sünd 1927) nägi inimese sotsialiseerumist püramiidikujulisena. Püramiidi kõrgematele astmetele jõudjate hulk väheneb järjest ja selle tipp on valitute jaoks. Lapsed püüavad käituda nii, et karistusest kõrvale hoida ja saada tasu – tunnustust. Psühholoog Roger Gould on täiendanud Freudi seisukohta, et lapsepõlves läbielatud traumad kujundavad isiksuse, täiskasvanu võib lapsepõlve mõjust vabaneda loogilise arutlemise ja vaatluse teel. Täiskasvanute sotsialiseerumine oleneb sellest, kuidas ja kui edukalt vabanetakse lapsepõlve müütidest: vanemate kõikumatu autoriteet, füüsiline üleolek ja vägivald, vägevus (kõiketeadmine, kõiketegemine- oskamine), ümbritseva keskkonna sekkumine lapse hirmudesse ja soovidesse jm. Kui saadakse üle lapsepõlve hirmudest ja vanemate vägevusest, muutub inimene kannatlikuks, suuremeelseks ja paremaks.¹⁹⁷

¹⁹⁴ J. Saar. Kriminaalpsühholoogia. Tallinn 2007, lk 99.

¹⁹⁵ D.T. Lykken, 1995. The Antisocial Personalities. University of Minnesota. Lawrence Erlbaum Associates. Publisher Hillsdale UK 1995, lk 61.

¹⁹⁶ Aimre 2006, lk 131.

¹⁹⁷ Aimre 2006, lk 136.

Pered loovad oma lastele õppimiskeskkonna ja lapsed nopivad ümbritsevatelt inimestelt neid vaadeldes väga hõlpsasti nende hoiakuid ja mõtteid.¹⁹⁸

Sageli mõistetakse mõnda perekonda kui lapsele ohtliku keskkonda, kust laps tuleb tema enese huvides eraldada. Kogemus ja mitmed tehtud uuringud näitavad vastupidist, et lapsel on parem olla probleemses perekonnas kui ilma perekonnata. Seda tuleks arvestada lastekaitse kontseptsiooni kujundamisel. Kui ühiskond on tõsiselt huvitatud laste kaitsmisest, siis peaks sotsiaalpoliitika tegelema eelkõige perekonna kaitsmisega. Probleemse lapse isoleerimise ja karistamise asemel tuleb luua tingimused, et lapsed ja noored saaksid sotsialiseeruda ja integreeruda Eesti ühiskonda, et neist kasvaksid ühiskonna täisväärtuslikud liikmed.

Lapse suhtumiste, tõekspidamiste omandamise viise käsitledes võime nendest välja tuua järgmised:¹⁹⁹

- 1) vanemate manitsused, täiskasvanud seletavad lastele, mis on hea, mis halb ja nõuavad lapselt teatud käitumist, õpetavad teda elama kindlate normide järgi;
- 2) eeskuju, laps omandab tõekspidamisi (väärtusi) eeskujude jäljendamise teel. Ta näeb teatud käitumist ja jäljendab seda, kusjuures eeskuju mõju on seda suurem, mida positiivsem on laste suhtumine sellesse;
- 3) ootused ja vastutegutsemine, laps on just niisugune, millisenä teda koheldakse;
- 4) isiklik kogemus, siin on suur tähtsus lapse aktiivsel tegutsemisel.

Teatud aja saabudes loovutab perekond oma koha teistele sotsialiseerimisagentidele, kes võivad isikut ühiskonna suhtes mõjutada nii positiivselt kui ka negatiivselt, olenedes sotsialiseerimisagendi enda suhtumisest ja suunitlustest. Nii võivad sotsialiseerimisagendid vahendada nii positiivset kui ka negatiivset sotsiaalset kogemust, mõjutades sellega teiste ühiskonnaliikmete käitumist vastavalt kas normipärasele või – vastases suunas.²⁰⁰

Kui perekond on algne sotsialiseerimiskeskkond, kus laps õpib suhtlema intiimses ja emotsionaalses sfääris, siis järgmiseks astmeks lapse sotsialiseerimisel on kool ühiskonna väärtuste ja normide kandjana. Kooli ülesandeks on edastada ühiskonna üldisi väärtusi ja norme.²⁰¹

¹⁹⁸ N. Hayes. Sotsiaalsühholoogia alused. Külim 2002, lk 96.

¹⁹⁹ Kaugia 2006, lk 102; Tuulik 1991 lk 18.

²⁰⁰ Kaugia 2006, lk 102.

²⁰¹ KESA–Mauritius 2007, lk 21; Strömpl 1999 lk 33.

Kool on tänapäeval saanud oluliseks institutsiooniks, mille ülesandeks on aidata kaasa noorte kasvatamisele vastavalt ühiskonnas eksisteerivatele käitumisootustele. Kooli funktsioonid muutuvad koos ühiskonna ja arengu muutumisega, ka muutub kooli prestiiž noorte silmis. Viimasest sõltub see, kuivõrd võimas ja mõjukas sotsialiserimisagent kool ühel või teisel arenguetapil on. Seega on kool perekonna kõrval oluline sotsialiseerimisagent.²⁰² Kool sotsialiseerumisagendina täidab järjest vähem oma põhieesmärgi – ühiskonna üldiste väärtuste ja normide edastajana. Kooli eesmärgiks on saanud faktiliste teadmiste võimalikult suur hulk, kõrgkooli astunute arv või riigieksami keskmine hinne. Kõik see tuleb laste arvelt, tulemusena ei leidu koolis kohta kõigile lastele.²⁰³

Koolifunktsioonide kõrval on isiksuse kujunemisel koolimiljões oluline tähtsus ka õpilaste isiklikel suhetel: sõbralikud ja heasoovlikud suhted avaldavad kahtlemata positiivset mõju – nii tunneb iga noor inimene end täisväärtuslikuna, soovituna, populaarsena. Seevastu alandav ja mõnitav suhtumine tekitab noores inimeses alaväärsuskomplekse, sünnitades agressiooni ja soovi „kogu maailmale“ kätte maksta. Viimatinimetatud võib noort oluliselt kallutada ka õigusrikkumiste teele.²⁰⁴

Laste sotsialiseerumise uurijate arvates õpib laps omavanustega, eakaaslastega suheldes rohkem demokraatia algeid kui vanematega suheldes, sest vanemate puhul rajaneb suhe domineerimisel ja autoriteedil. Lapse isoleerimisel eakaaslastest võib vanemas eas kaasa tuua kohanematust praktilises elus. Teisalt aitavad eakaaslased saada noorukil iseseisvaks ja vabaneda mingil eluetapil vanemate hooldusest.²⁰⁵

Koostades programme kuritegude ja muude õigusrikkumiste vähendamiseks ja ennetamiseks, tuleb neisse programmidesse lisada meetmeid (nt vastavad vestlused ja mängud lasteaedades, vastavad distsipliinid koolide õppekavades, vanematekoolitused jne, mis aitaksid eelkõige alaealistel kujundada adekvaatset suhtumist ühiselureeglitesse, tekitada ja kinnistada arusaama, et oma igapäevavajaduste rahuldamiseks ja kaugemete eesmärkide saavutamiseks ei pea kasutama vägivalda ja nõrgemate allasurumist.²⁰⁶

Kooliõpilase sotsiaalne päritolu on väga tähtis faktor sotsialiseerumisel, kuna sellest tulenevad sotsiaalne hoiak, sotsiaalsed tajud, mõtlemisharjumused ja tegevusmoodused ning

²⁰² Kaugia 2011, lk 98-99.

²⁰³ A. Markina, J. Saar. Ülevaade 1985-2000 Eestis läbiviidud noorte hälbekäitumist käsitlevatest uuringutest. Tallinn 2001, lk 8-9.

²⁰⁴ Kaugia 2011, lk 100.

²⁰⁵ Aimre 2006, lk 145.

²⁰⁶ Kaugia 2008, lk 113.

kujuneb kultuurikapital, mida edaspidises elus kasutada.²⁰⁷ Kool ja kodu sotsialiseerimisagentidena on tihedalt seotud. Lapse suhtumine õpimisse sõltub sellest, kuivõrd tema kodus haridust ja haritust väärtustatakse.²⁰⁸

Nii ei ole normikuulekalt teelt kõrvalekaldunud koolinoor oma probleemides üksi süüdi: jäänud ilma koolipoolsest toetusest ning mõistvast suhtumisest ja abist, ongi laps libastunud normipärase käitumise kitsukesel rajal. Sattunud vastuollu ühiskonnaga laiemas mõttes, samuti ka kodu ja kooliga, tekib lapsel trots, võib olla kahetsus, kahjutunne ja häbi, mistõttu tekib tal negatiivne suhtumine kooli, mis põhjustab tema eemalejäämist hariduse omandamisest ja soodustab tema hulkurliku eluviisi ning paratamatult uute õigusrikkumiste toimepanemise.²⁰⁹

2.2.2. Interneti ja massimeedia mõju

Kultuur, majandus, poliitika ja massikommunikatsioon on noore makrotasandil ühiskonda sotsialiseerijad.²¹⁰ Vaatleme lähemalt interneti ja massimeedia mõju noore ühiskonda sotsialiseerimise agentidena.

Arvuti ja internet on tänapäeva ühiskonnas asendamatuks vahendiks, mis täidavad mitmeid funktsioone nii meelelahutuse, suhtluse kui töö valdkonnas. Internet on saavutamas noorte igapäevaelus aina suuremat tähtsust, samuti räägitakse arvuti ja internetiga seonduvatest negatiivsetest aspektidest. Ohuks on, et võidakse kasutada võimalust luua kontakte täisealiste ja alaealiste vahel ebasobivate eesmärkide nimel. Oskusliku interneti kasutamise korral kaasnevad mitmed positiivsed nähtused nagu ligipääs infole, võimalused suhtlemiseks jm.²¹¹

See, millist infot meist keegi meediakanalitest teadlikult ammutab, sõltub meie huvidest, hobidest, tegevusvaldkonnast jne. Meie alateadvus on aga enamal või vähemal määral mõjutatav saadava informatsiooni sisust ja kvaliteedist ka siis, kui meid massiteabevahendite vahendusel n.ö pealesurutav teema nii väga ei huvitagi.²¹²

Omapäraseks, võib isegi öelda, et universaalseks sotsialiseerimisagendiks on massikommunikatsioon (eriti televisioon), mis aitab kujundada inimeste väärtushinnanguid

²⁰⁷ Dsiss, Kenkmann 2005, lk 12.

²⁰⁸ Kaugia 2011, lk 102.

²⁰⁹ Kaugia 2006, lk 103.

²¹⁰ Aimre 2006, lk 144, Kaugia 2006, lk 101.

²¹¹ K. Lai, H. Uri. Arvuti/interneti kasutamise negatiivne mõju õpilase tervisele. Eesti Arst 2008; 87(2):87–91. eestiartst.ee/arvutiinterneti-kasutamise-negatiivne-moju-opilaste-tervisele (16.04.2018).

²¹² Kaugia 2011, lk 109.

kogu elu jooksul, olenemata nende east. Loomulikult on televisiooni- ja raadiosaadete, ajakirjanduse, filmide jne mõju noortele tugevam kui täisealistele.²¹³

Eri massimeediavahendite (televisioon, raadio, ajakirjandus, filmid jne) eesmärgiks on inimeste väärtushinnangute kujundamine, ning kuigi nende mõju on tugevam, määravam ja märgatavam noorsoole, on massimeedia kahtlemata selleks vahendiks, mis aitab ka täisealistel omandada rollimudeleid, mida on võimalik rakendada pidevalt muutavas ja alatasa uut sisseelamist nõudvas sotsiaalses keskkonnas.²¹⁴

Lapsed sageli tõrguvad olema sellised nagu täiskasvanud neid näha tahaksid ja püüdlevad iseenda poolt loodud ideaalse „mina“ poole. Omaette probleemiks on massimeediumi, televisiooni mõju laste ja noorte väärtushinnangute kujunemisel. Paljud filmid ergutavad eelkõige poiste põnevus- ja fantaasiajanu, õhutavad nende riskivalmidust. Sama nähtusega on seotud kasvav vägivald tänapäeva maailmas, osade noorte libisemine videomaailma ja kontakti nõrgenemine reaalse tegelikkusega. Sageli võimutseb isegi muinasjutufilmides varjatud jõhkрус, mida lapsed ei ole suutelised analüüsima ning järgivad nähtut tegelikkuses.²¹⁵

Peab veel kord rõhutama, et tänases infoühiskonnas on väärtushinnangute ja hoiakute kujunemisel määrav roll meedial. Vaja on ära kasutada erinevate meediavormide võimalusi, et levitada teadmisi nii eetika kohta, kujundada väärtushinnanguid kui ka arendada vastavasisulist diskussiooni. Ent tõhusaim vahend väärtushinnangute mõjutamiseks on televisioon ja raadio. Tuleb toota saatesarju televisioonis, mis aitaks teadvustada ja kujundada ühiskonnas hoitud väärtusi. Saatesarjad võivad olla suunatud kas väärtuskasvatuse probleemide tõstatamisele ja analüüsimisele või lasteaedade/koolide heade kogemuste tutvustamisele ja/või selliste sihtgruppide tutvustamisele, kelle tegevus jääb sageli avalikkuse eest varjule (nt hoolekogud).²¹⁶

Arengukava „Lõimuv Eesti 2020“ näeb oluliste väljakutsetena lõimumist toetavate väärtushinnangute ja hoiakute kujundamist. Asjasse puutub nii noorte sotsialiseerumisoskuste

²¹³ S. Kaugia Eesti noorte õigusliku sotsialiseerimise agentide mõjust siirdetühiskonnas. – Akadeemia nr 1/ 2002, lk 122-123. www.digar.ee/arhiiv/nlib-digar:101968 (16.04.2018).

²¹⁴ Kaugia 2006, lk 101.

²¹⁵ L. Talts. Eesti ja Põhjamaade laste väärtushinnangud. Tallinna Pedagoogikaülikool 1994, lk 13.

²¹⁶ Riiklik programm „Eesti ühiskonna väärtusarendus 2009-2013. – Tartu Ülikooli Eetikaveeb. www.eetika.ee/et/vaartusarendus/vaartusprogramm-2009-2013-taust (16.04.2018).

arendamine kui töö lapsevanematega, mis võimaldab mõjutada perekondlikke väärtushoiakuid ja kohanemisstrateegiaid.²¹⁷

²¹⁷ Väärtusprogrammi jätkuprogramm „Eesti ühiskonna väärtusarendus 2015–2020“. – Tartu Ülikooli Eetikaveeb. www.eetika.ee/sites/default/files/eetikakeskus/files/v22rtusprogrammi_j2tkuprogramm_2015-2020.pdf (16.03.2018).

3. Maarjamaa Hariduskolleegiumi lõpetajate resotsialiseerumise uuring

Magistritöö eesmärgi realiseerimiseks koguti analüüsimiseks MHK õpilaste peale kooli lõpetamist edasist elukäiku iseloomustavaid andmeid.

Magistritöö autor esitas isikuandmete töötlemiseks taotluse Andmekaitse Inspektsiooni (AKI).²¹⁸ AKI loal esitab EHIS koolide lõpetajate andmed krüpteeritult Karistusregistrisse. Karistusregister töötleb isikute andmed ja saadab isikustamata andmed (võtab ära õpilaste isikukoodid) taotlejale.

Andmekaitse Inspektsiooni esitati taotlus 09.02.2018, registreerimise number: 2.2.-1/18/8, luba väljastati 18.04.2018. Töödeldavate isikuandmete koosseisu kuuluvad Tapa ja Kaagvere erikoolide, hiljem Maarjamaa Hariduskolleegiumi 2005-2017 lõpetajad.

Eesti Hariduse Infosüsteemist kogutakse andmed, mis iseloomustavad õpilast: sünniaasta, sugu, kodakondsus, eestkostja või hoolekandetasutus (ei/jah), orb või vanemliku hoolitsuseta õpilane (ei/jah), rahvastikuregistri järgne aadress (maakond). Karistusregistrist saadakse andmed kooli lõpetaja karistuste kohta peale kooli lõppu: kuritegude ja väärtegude arv ja kvalifikatsioonid (seadus ja §).

Lisaks nimetatud andmekogumisele viidi töö raames läbi ankeetküsitlus, millele vastas 5 erikooli lõpetajat. (Lisa 2). Ankeedile vastajad leiti sotsiaalmeedia vahendusel.

3.1. Põhikoolide lõpetajate üldandmed ja valikud peale kooli lõpetamist

EHIS edastas andmed 224 lõpetaja kohta, neist oli 147 naist ja 77 meesisikut (Tabel 1). EHIS Haridussilmas²¹⁹ näidatakse statsionaarses õppevormis põhikooli riikliku õppekava alusel põhihariduse omandanud õpilaste jätkamist lõpetamisele järgneval õppeaastal. Tapa ja Kaagvere erikooli on lõpetanud 48 õpilast põhikooli lihtsustatud õppekava alusel ja 176 tavaõppe õppekava alusel.

Sünniaasta järgi on kõige vanemad lõpetajad uuringu ajal 31 aastased (sünd 1987) ja kõige nooremad 17 a (sünd 2001). Uuringu teostamise hetkel on keskmine vanus 24 aastat. (Tabel 1).

²¹⁸ Isikuandmete kaitse seadus¹. [RT I 2007, 24, 127...](#) [RT I, 06.01.2016, 1](#), IKS § 14 lg 3.

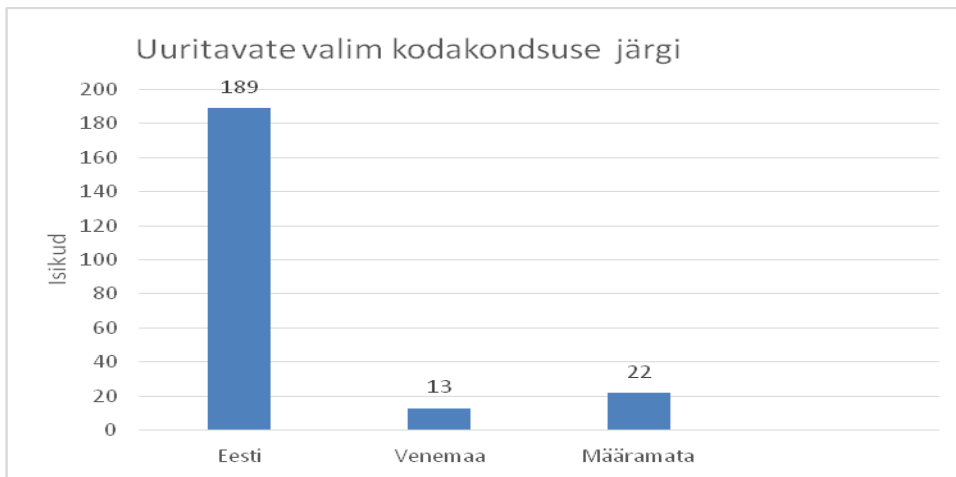
²¹⁹ Eesti Hariduse Infosüsteem. www.haridussilm.ee. 15.04.2018.

Tabel 1. MHK lõpetajate arv ja vanus

Sünniaasta	Vanus uuringu ajal	Naine	Mees
1987	31	5	0
1988	30	14	2
1989	29	8	2
1990	28	10	2
1991	27	13	3
1992	26	11	7
1993	25	9	4
1994	24	11	7
1995	23	13	6
1996	22	10	10
1997	21	15	9
1998	20	9	8
1999	19	9	9
2000	18	8	5
2001	17	2	3
Kokku:		147	77

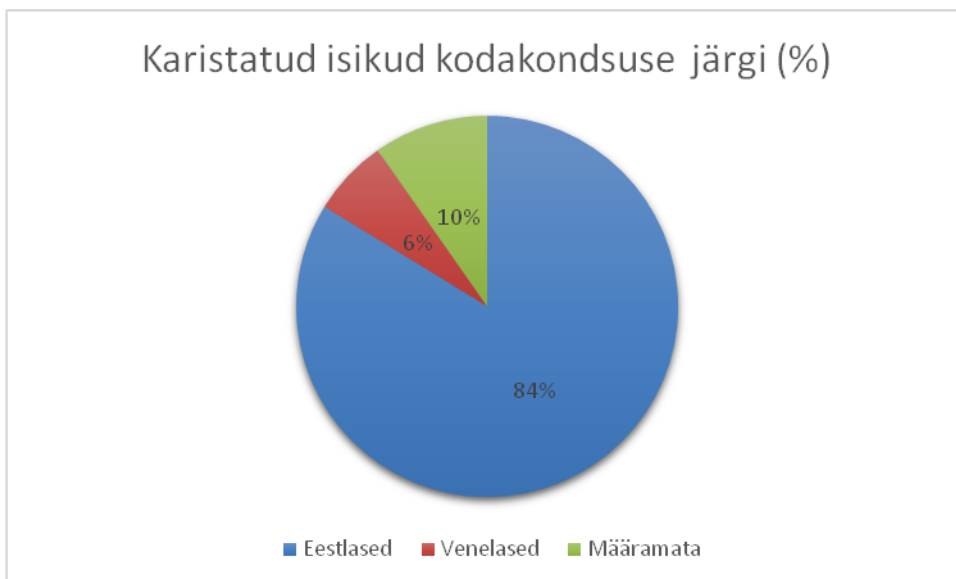
Allikas: Eesti Hariduse Infosüsteem

Kodakondsuse järgi jaotus uuritavate valim Eesti, Venemaa ja määramata kodakondsusega isikuteks. 224 isikust on Eesti kodakondsusega 189 isikut (sh 129 naist ja 60 meest) so 84,0% lõpetajatest, Venemaa kodakondsusega on 13 isikut (sh 8 naist ja 5 meest) so 6,0% lõpetajatest ja määramata kodakondsusega isikuid on uuritavatest 22 isikut (sh 10 naist ja 12 meest) so 10,0% lõpetajatest. (Joonis 1).

Joonis 1. Uuritavate valim kodakondsuse järgi

Pärast kooli on karistatud 124 isikut sh 103 Eesti kodakondsusega isikut (84%), 8 Venemaa kodakondsusega isikut (6%) ja 13 määramata kodakondsusega isikut 10% lõpetajatest. (Joonis 2).

Joonis 2. Karistatud isikud kodakondsuse järgi

22 isikul (sh 13 naist ja 9 meest) ehk 9,8% isikutest on eestkostja või kuuluvad hoolekande asutuse hoolduse alla. Eestkoste all olevatest 22 isikust on kriminaalkorras karistatud 8 isikut sh 4 naist ja 4 meest, teised 14 isikut on karistamata. Karistatud 8 isikust on orbusid 3. Kolmest orvust on 2 naist ja 1 meesorb. Meesorb on toime pannud 6 väärtegu ja 1 kuriteo ja kuulub eestkoste/hoolekandenasutuse alla. Üks naisorb on pannud toime 4 väärtegu ja ühe

kuriteo, kuid eestkoste alla ei kuulu. Teine nainorb ei ole karistatud isik, kuulub eestkoste/hoolekandeesutuse alla.

Pooled erikooli lõpetajatest, 118 isikut (52,7%) elavad uuringu ajal kolmes maakonnas: kõige rohkem lõpetajaid, 48 isikut (21,4%) elab Tartu maakonnas, järgnevad Harju maakond 36 isikuga (16%) ja Ida-Viru-maakonnas elab 34 lõpetajat (15,2%). Tabel 2.

Tabel 2. MHK lõpetajate elukohad maakonniti

Maakond	Lõpetajate arv	Naine	Mees	Maakondades elavate lõpetajate %
Harju maakond	36	26	10	16,0
Tartu maakond	48	38	10	21,4
Järva maakond	6	4	2	2,7
Ida-Viru maakond	34	15	19	15,2
Lääne-Viru maakond	9	4	5	4,5
Viljandi maakond	24	17	7	10,6
Jõgeva maakond	5	4	1	2,2
Saare maakond	5	5	0	2,2
Pärnu maakond	11	7	4	5,0
Võru maakond	5	5	0	2,2
Põlva maakond	3	2	1	1,3
Rapla maakond	3	2	1	1,3
Valga maakond	8	4	4	3,6
Lääne maakond	2	1	1	1,0
Hiiu maakond	1	1	0	0,5
Ei oma elukoha aadressi	23	13	10	10,3
Kokku:	224	147	77	100%

Allikas: Eesti Hariduse Infosüsteem

Võrreldi tavakoolide põhikoolide ja erikooli lõpetajate haridustee jätkamist. Valimisse võeti põhikoolide lõpetanute arv aastatel 2005–2017. EHIS veebilehelt leiab andmed õpilaste õpingute jätkamisest lõpetamisele järgneval õppeaastal.

Maarjamaa Hariduskolleegiumis koos Tapa ja Kaagvere erikooliga on ajavahemikus 2005-2017 olnud statsionaarses õppevormis põhikooli riikliku õppekava alusel põhihariduse

omandanud õpilasi 176 lõpetajat, nendest kutsehariduses jätkab keskmiselt õpinguid 49% ehk pea pooled lõpetajatest. Üldhariduskooli gümnaasiumites jätkab lõpetajatest 13% ja 39% õpilastest ei jätka üldse õpinguid. (Tabel 3).

Tabel 3. Marjamaa Hariduskolleeegiumi statsionaarses õppevormis põhikooli riikliku õppekava alusel lõpetajate valikud lõpetamisele järgneval õppeaastal

Aasta	Tapa ja MHK lõpetajaid kokku	Jätkab õpinguid kutsehariduses %	Jätkab õpinguid üldhariduses %	Ei jätka õpinguid %
2005	10	66	27	7
2006	16	50	6	44
2007	14	72	7	21
2008	16	38	6	56
2009	12	75	0	25
2010	12	50	8	42
2011	15	60	13	27
2012	15	46	27	27
2013	14	43	21	36
2014	11	36	9	55
2015	18	50	8	42
2016	9	67	0	33
2017	21	29	36	35
Kokku	176	49	12	39

Allikas: Eesti Hariduse Infosüsteem.²²⁰

Kui enne ühinemist erikoolide lõpetajate ja edasiõppijate statistikat eraldi vaadata, siis Tapa Erikoolis (poisid) oli aastatel 2005-2014 37 põhikooli lõpetajat. Lõpetajatest jätkas põhikooli lõpetamisele järgneval õppeaastal kutseharidusõppes 62%, üldhariduskoolides 3% ja üldse ei õppinud edasi lõpetajatest 35%. Peale Tapa Erikooli lõpetamist 92% rändab kooli asukohast Lääne-Viru maakonnast välja ja 8% jätkab elu Lääne-Viru maakonnas.

Kaagvere Erikoolis (tütarlapsed) põhikooli lõpetajaid aastatel 2005-2014 oli 98 õpilast. Lõpetajatest jätkas kutseharidusõppes 45%, üldhariduskoolides 15% ja õpinguid ei jätanud peale põhikooli lõpetamist 40% õpilastest. Peale Kaagvere Erikooli lõpetamist rändas kooli asukohajärgsest Tartu maakonnast välja 84% õpilastest ja samasse maakonda jäi 16% õpilastest. Tapa Erikooli poistest aastatel 2005-2014 ei asunud 35% edasi õppima lõpetamisele järgneval õppeaastal, Kaagvere tütarlastest ei jätanud õpinguid isegi pea 40%.

²²⁰ Eesti Hariduse Infosüsteem. www.haridussilm.ee. 15.04.2018.

Ankeetküsitlusest näiteks selgus, et tütarlapsed jäävad peale kooli koju last/lapsi kasvatama (80%), kuid millega tegelevad poisid?

Alates aastast 2015 on Tapa ja Kaagvere erikoolid ühendatud Maarjamaa Hariduskolleegiumiks ja Valgejõe õppekeskuse (end Tapa) ja Emajõe õppekeskuse (end Kaagvere) erikooli lõpetajaid aastatel 2015-2017 on kokku 41. Põhikooli lõpetamisele järgneval aastal 49% jätkab kutseharidusõppes, üldhariduskoolidesse õppima asuvate õpilaste osakaal on suurenenud 13%-ni. Õpinguid ei jätka 39% õpilastest.

Võrreldes üldhariduskoolidesse õppima asumist enne ühendatud MHK asutamist, on positiivse nihkena viimasel kolmel aastal suurenenud lõpetajate asumine õppima üldhariduskoolidesse 3%-lt 13%-ni. 2017 aastal jätkas 36% lõpetajatest üldhariduskoolides. Kutseharidusasutusse õppima asujate arv on jäänud samale tasemele, 40-50% vahel lõpetajatest.

Tabel 4. Eesti kõigi põhikoolide lõpetajate valikud lõpetamisele järgnevatel õppeaastal

Aasta	Põhikoolide lõpetajaid kokku	Jätkab õpinguid kutsehariduses %	Jätkab õpinguid üldhariduses %	Ei jätka õpinguid %
2005	18 866	26	69	6
2006	18 761	28	67	5
2007	16 820	29	66	5
2008	15 661	30	66	4
2009	13 918	29	68	3
2010	12646	26	71	3
2011	12184	27	70	3
2012	11703	28	69	3
2013	11 107	27	70	3
2014	10 610	27	69	3
2015	10 811	27	70	3
2016	11 259	26	71	3
2017	11 198	25	72	3
Kokku:	175 544	27	69	4

Allikas: Eesti Hariduse Infosüsteem.²²¹

MHK-s õppivad õpilased moodustavad kogu õpilaskonnast 0,1%. Kui tavakoolide lõpetajatest ei jätka õpinguid keskmiselt 3-4% õpilastest (Tabel 4), siis erikoolide õppuritest

²²¹ Eesti Hariduse Infosüsteem. www.haridussilm.ee. 15.04.2018.

katkevad õpingud kümme korda suuremal hulgal, ca 40% õpilastest ei jätka õpinguid. Kutsekoolides jätkab MHK lõpetajaid keskmiselt 49%, tavakoolide õpilastest 27%. Tavakoolide õpilastest 69% ja erikoolide õpilastest 13% jätkavad õpinguid üldharidusõppes. Seega tuleb erilise tähelepanu alla võtta erikoolist lahkunud õpilased ja toetada neid jätkama õpinguid.

3.2. Erikooli lõpetamise järgselt karistatud isikud

Kooli lõpetajatest 224 isikust on karistatud väär- ja kuriteokorras 124 isikut (55 %) ja karistamata on 100 isikut (45%). Seega karistamata isikuid on lõpetajatest 10% võrra vähem kui karistatud isikuid. (Tabel 5).

Tabel 5. Peale kooli lõpetamist karistatud kuri- ja väärtegude eest (absoluutarv ja %).

Sünni-aasta	Vanus uuringu ajal	Naine	Neist karistatud isikuid (naine)	Karistatute % (naine)	Mees	Neist karistatud mees	Karistatute % (mees)
1987	31	5	3	60	0	0	0
1988	30	14	5	35,7	2	2	100
1989	29	8	5	75	2	1	50
1990	28	10	9	90	2	1	50
1991	27	13	5	38,4	3	3	100
1992	26	11	7	63,6	7	7	100
1993	25	9	4	44,4	4	4	100
1994	24	11	7	63,6	7	6	85,7
1995	23	13	9	69,2	6	6	100
1996	22	10	5	50	10	9	90
1997	21	15	3	20	9	7	77,8
1998	20	9	5	55,5	8	3	37,5
1999	19	9	2	22,2	9	6	66,6
2000	18	8	0	0	5	0	0
2001	17	2	0	0	3	0	0
		147	69	47,0%	77	55	71,4%

Allikas: Karistusregister

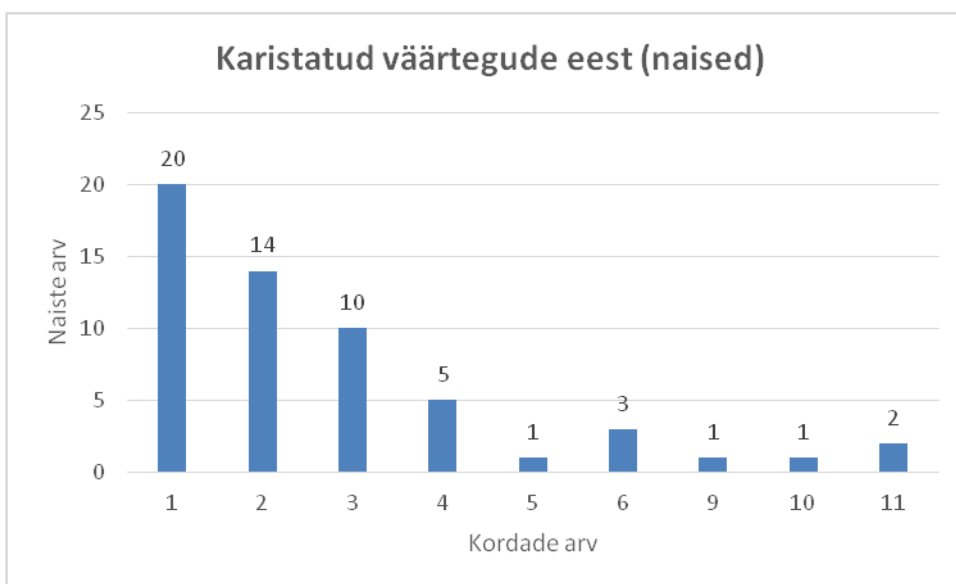
Mehed vanuses 23-27-aastat on karistatud 97% lõpetajate hulgast. Naistel selles vanusegrupis on retsidiivsus samuti kõrge jäädes 60% piirile. Äsja koolist lahkunud 17-18 aastased ei ole kuritegusid toime pannud, kuid juba kolmandal aastal peale kooli 19-20 aastased nii mehed kui naised saavad juba esimesed karistused.

Pärast kooli on kuri- ja väärtegude eest karistatud isikuid kokku 124 (55%) Neist karistatud naisi on 69 ja karistatud mehi 55 isikut.

Naistest on 147 lõpetajast karistatud 69 isikut (47,0 %) ja meestest 77 lõpetajast on karistatud 55 isikut (71,4 %).

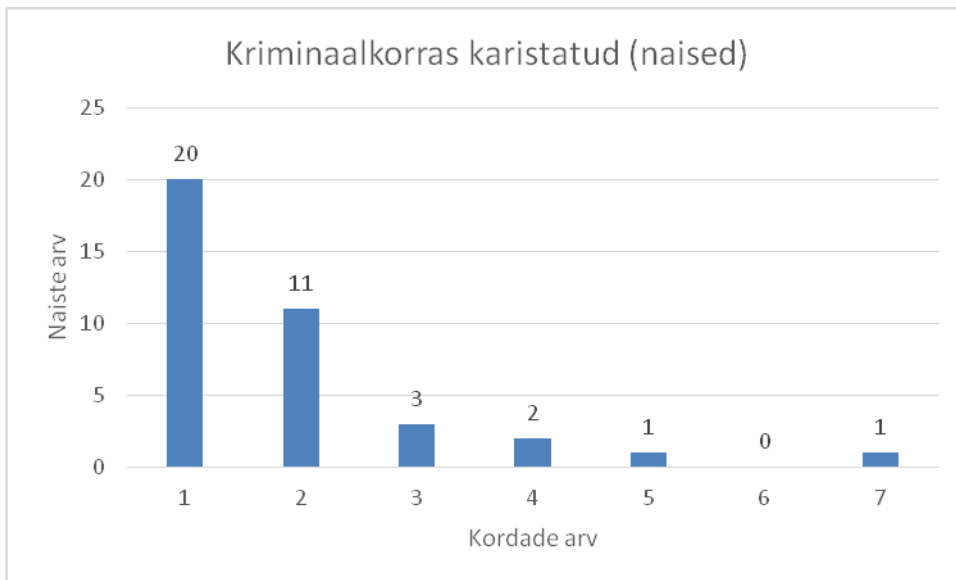
Kriminaalse karjääriga tihedalt seotud antisotsiaalset karjääri iseloomustab väärtegude toimepanek ja nende arv. Väärtegude eest on pärast erikooli lõppu karistatud 56 naist (38,0%) ja ei ole karistatud väärteo korras 91 naist (62,0%).

Uuringus selgus, 20 naist on karistatud väärteokorras ühel korral, 14 naist kahel, 10 naist kolmel, viite naist neljal, ühte naist viiel, kolme naist kuuel, 1 naist üheksal, ühte 10 korral ja kahte 11 korral.

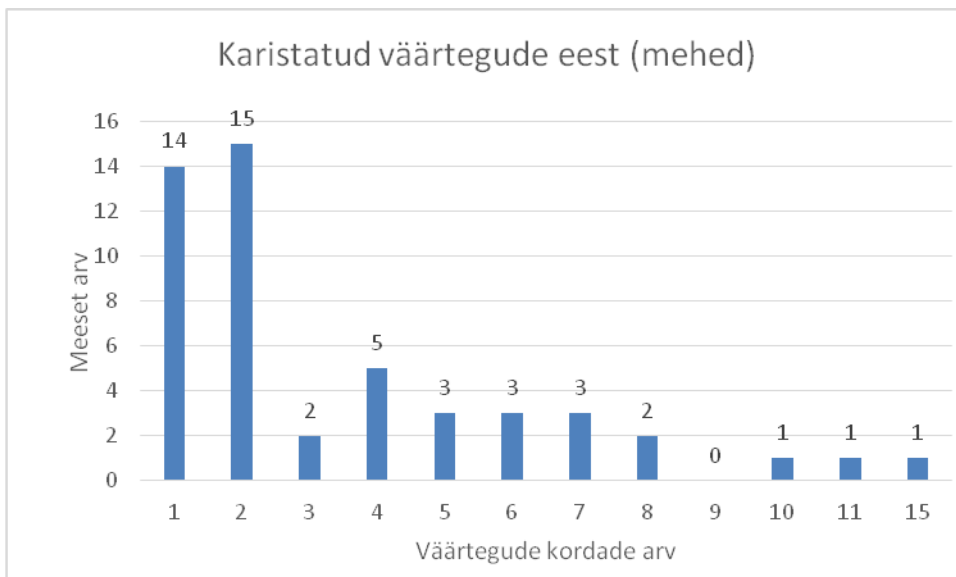
Joonis 3 Karistatud väärtegude eest (naised)

Naiste kriminaalkaristusi analüüsid selgus, et kriminaalkorras on karistatud 38 naist (26,0%) ja ei ole karistatud kriminaalkorras 109 naist (74,0%). 20 naist on karistatud kriminaalkorras ühel korral, 11 naist kahel korral, 3 naist on kolmel korral, 2 naist neljal korral, 1 naine viiel korral ja 1 naine seitsmel korral. (Lisa 3 ja joonis 2).

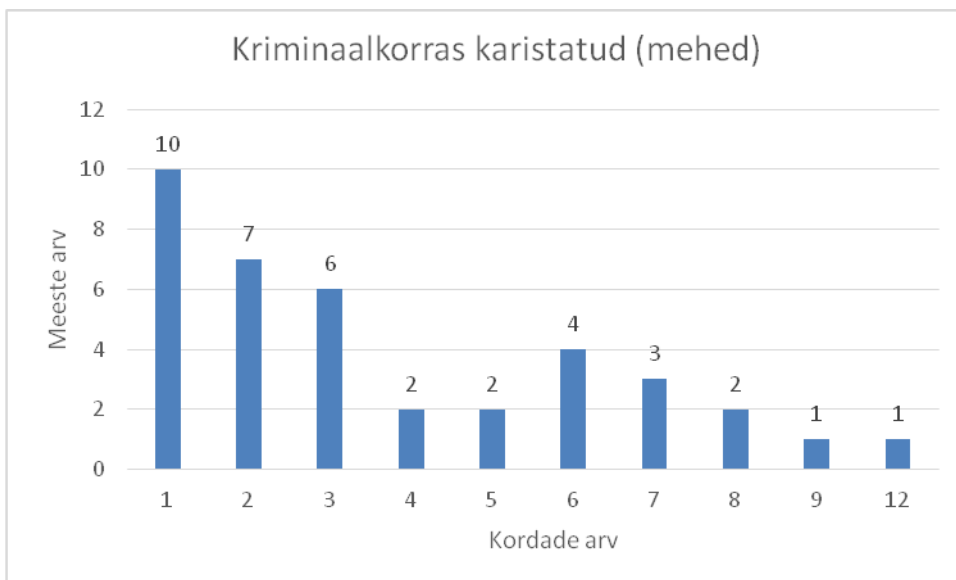
Joonis 4 Kriminaalkorras karistatud naised

Väärteo korras on karistatud 50 meest (65%) ja ei ole karistatud 27 (35%) meest. Selgus, et ühel korral on 14 meest karistatud väärtegude eest, kahel korral 15 meest, kolmel korral 2 meest, neljal korral 5 meest, viiel korral 3 meest, kuuel korral 3 meest, seitsmel korral 3 meest, kaheksal korral 2 meest, 10 korral 1 meest, 11-nel korral 1 meest ja 15 korral 1 meest.

Joonis 5 Karistatud väärtegude eest mehed

Kuritegude eest on karistatud 38 meest (49%) ja ei ole karistatud 39 meest (51%). 10 meest on karistatud kriminaalkorras ühel korral, 7 meest kahel korral, 6 meest kolmel korral, 2 meest neljal korral, 2 meest viiel korral, 4 meest kuuel korral, 3 meest seitsmel korral, 2 meest kaheksal korral, 1 meest üheksal korral ja 1 meest kaheteistkümnel korral. (Lisa 4 ja joonis 4).

Joonis 6 Kriminaalkorras karistatud (mehed)

Absoluutarvudes on mehi ja naisi võrdselt karistatud kriminaalkuritegude eest 38 korral, Meeste kuritegevus on väga kõrge, meeste karistusprotsent 49% ja naistel 26%. Kriminaalse karjääri uurimisel on olulise tähtsusega ajaline faktor. Uurimises selgus, et pärast erikoolist lahkumist pandi esimesed kuriteod toime kolmandal aastal.

3.3. Läbiviidud ankeetküsitluse tulemustest

Ankeet koosneb 26 küsimusest (Vt lisa 2). Ankeedile vastas 5 endist erikooli kasvandikku. Kõik vastajad olid naissoost isikud. Nelja isiku vanus oli 18-25 aastat ja üks isik oli 35 aastane. Üks vastanutest oli lõpetanud 8 klassi, kaks isikut 9, kaks 10 klassi.

Küsimusele, mis ametit peate: kolm noort olid lastega kodus, üks töötu ja ühel oli olemas töökoht.

Pereliikmeteks olid ühel isikul 4 last ja kolmel vastajal kõigil 1 laps, ühel küsitletutest lapsi ei olnud. Perekonnas, kus üles kasvati oli ühel vend, ühel õde, kahel isikul olid õed ja vennad, üks jättis sellele küsimusele vastamata. Kahel isikul oli elukaaslane.

Põhjused, miks neid omal ajal erikooli suunati, olid järgmised: enesehävitatav käitumine, enesetapukatsed, alkoholi tarbimine, suitsetamine, vargused, valetamine, pahandused, vägivalla kasutamine, koolikohustuse mittetäitmine. Noorena ei käinud koolis, sai tuttavaks mustlasest sõbrannaga, varastati ja jäädi vahele. Seejärel pandi arestimajja ja hiljem viidi käed raudus Kaagvere erikooli. Põhjuseks erikooli sattumise eest nimetati, et ema käis tööl ja isa oli joodik.

Küsimusele, kuidas meenub, kas erikoolist oli *kasu* ja kas erikoolis õppimine mõjutas edasist elukäiku, vastasid kõik jaatavalt – erikool mõjutas elukäiku. Üks küsitletu hakkas elu vaatama värvilisemana ja erikoolis oli üks töötaja nimega R.H. kellega koos palvetas, siis ta mõistis, et elu on väärt elamist ning erikoolist oli pigem oli kasu. Vastati, et saadi põhikooli õpingutega järjele ja põhikooli lõpetatud; saadi aru, mis on valesti tehtud ja mõttemaailm muutus normaalsemaks; sai erikoolis 9 kl ära lõpetada, kuid erikoolis kasutas vägivalda, mille eest määrati tingimisi karistus 9 kuud, kuid peale erikooli ei ilmunud kriminaalhooldaja juurde ja kohus otsustas, et pooleks aastaks tuleb minna vanglasse karistust kandma, vanglas oli sõbralik õhkkond. Peale vanglat andis endale lubaduse, et kunagi enam vanglasse tagasi ei satu; kooli ajal saadi tuttavaks esimese armastusega, peale kooli sai lapsed. Kui ei oleks erikooli sattunud, oleks lõpetanud nagu mustlasplika vanglas. Koolis istus kartsas mõnikord kolm päeva. Korruste peal oli elu karm, karts oli lausa puhkus.

Peale koolist vabanemist saadi abi ja toetust sõbrannalt; oma kasvatajatelt ja tugiisikult; perekond ja sõbrad näitasid, et hoolivad; sõbrad aitasid ja ühel õde aitas.

Isikutest ja organisatsioonidest, kellelt tuge saadi peale erikoolist vabanemist saadi nimetati eraisikutena kasvatajaid ja tugiisikut; lastekaitse spetsialisti; riiklikest organisatsioonidest nimetati riiki lastetoetuse ja puude toetuse maksjana (80% puue, psüühilised haigused).

Peale erikoolist vabanemist ei vajanudkeegi abi õppimis- ja töökoha leidmisel. Üks isik vajab meditsiinilist abi ja üks isik abi kuidas suhelda teiste inimestega, sest küsitletu sõnul ununes suhtlemine ja teistega läbi saamine. Kolm isikut ei vajanud abi, perekond aitas.

Küsimusele mõnuainetest vabanemise kohta vastas üks, et on vabanenud varem tarvitatud kanepist, ecstasyst ja amfetamiinist. Üks tegeles vabanemisega suitsust ja alkoholist. Üks vastas, et pole üritanudki sõltuvusest vabaneda ja olen mõnuainete sõltlane (suitsetab, joob). Üks vastaja pole kunagi tema sõnul mõnuaineid tarvitanud.

Hetkeolukorda ja enda hakkamasaamist elus hinnati neljal korral, et saadakse hästi või väga hästi hakkama, üks endine kasvandik saab rahuldavalt hakkama. Küsitluse hetkel üks töötas, üks töötu ja 3 olid lastega kodus.

Küsimusele kas töökoha leidmise valmistas raskusi, siis töökohta polnud neli otsinud ja ühele ei valmistanud see raskusi ja tal on hetkel väga sobiv töökoht.

Praegu toetavad kahte küsitletut vanemad, kahte sugulased, riigi toetusi saavad 3 isikut. Üks toetusi ei vaja.

Suhteid praeguses perekonnas hinnati sõbralikuks ja üksteist toetavaks, ühel korral mainiti, et elukaaslane on natuke vaenulik.

Küsimusele, kuidas on suhted vanematega Teie elu mõjutanud vastati: vanemate tõttu satuti erikooli, vanemad ei ole osanud neid kasvatada; ema helistab küsitlertule, kui tal endal midagi vaja on ja isa ei hooli oma lapsest, vaid alkoholist; enne Kaagveret nad ei olnud kodus ja suhted vanematega olid halvad, peale kooli võtsid aru pähe ja suhted vanematega on paranenud; isa oli joodik, ema töönarkomaan.

Küsimusele, kas elu oleks teistmoodi, kui Teie suhtes oleks kasutatud muud mõjutusvahendit kui erikool, vastati 3 korral, et kindlasti teistmoodi, 1 korral arvatavasti jah ja 1 korral arvatavasti mitte. Kolmel korral vastati, et arvatavasti oleks nad vanglas lõpetanud.

Sildistamise mõju ei tunta, kuid üks jah vastanutest kommenteerib, et igaks juhuks sellest koolist kellelegi ei räägi, kui mõnes seltskonnas juttu tuleb, on kuulda selle kooli kohta negatiivseid kommentaare.

Õiguserikkumiste toimepanemist ei ole küsitluse hetkel keegi jätkanud. Küsimusele, kes on küsitlertute hinnangul süüdi toimepandud õiguserikkumistes? Kahel korral vastati, et vanemad, ühel korral sõbrad ja koolikaaslased; kolm vastajat ütles, et eelkõige ise ollakse süüdi.

Küsimusele, et millised on tulevikuplaanid, vastati, et tahaks tööle minna, last kasvatada, perega koos olla, saada keskharidus ja hakata ülikoolis õppima psühholoogiat. Kellel oli 11 klass lõpetamata soovis selle lõpetada. Ühel vastanust oli soov poolelijäänud kokanduse eriala lõpetada ja kutsetunnistus saada. Üks vastas, et tal on kõik olemas, ainult majalaen on maksta.

Küsimusele, kas nende arvates selline erikool peaks Eestis olema, vastasid kõik viis küsitlertut, et peaks olema.

Küsimusele, kas soovite veel midagi lisada mida ei küsitud, vastati ühel korral, et seal koolis (Kaagveres) töötavad väga heasüdamlikud inimesed. Neljal korral ei lisatud kommentaare.

Kokkuvõtteks: küsitlertud sattusid erikooli peamiselt probleemsete peresuhete tõttu, vanemad hoolisid tööst ja alkoholist kui oma alaealistest lastest. Küsitlertud sattusid tänavakampadesse ja ei käinud regulaarselt koolis, tarvitasid meelemürke ja mõnuaineid. Toimepandud õiguserikkumistes süüdistasid küsitlertud peamiselt iseennast. Kõigi vastajate arvates selline erikool peab olema, mis paneb noortele aru pähe.

Kokkuvõte

Haridus- ja Teadusministeeriumi valitsemisalasse kuulus kaks alaealiste ümberkasvatamiseks mõeldud erikooli: Kaagvere erikool tüdrukutele ja Tapa erikool poistele. Need koolid liideti 2015 ühtse juhtimise alla ja kooli nimi muudeti Maarjamaa Hariduskolleeegiumiks.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli leida vastus küsimusele, kas Maarjamaa Hariduskolleeegium oma igapäevases hariduslikus tegevuses kinnise lasteasutuse teenuse osutajana on võimeline suunama oma õpilasi õiguskauale tee, nii et nad saaksid edaspidises elus hakkama ilma kokkupõrgeteta õiguskaitseorganitega. Teisisõnu on töös oluline keskenduda küsimusele MHK kui õigusrikkumisi toimepannud alaealiste resotsialiseerimisagendi tegevuse tulemuslikkusele.

Kooli arengukavas nähakse kooli sotsialiseerimisasutusena, mis aitab kaasa elus toimetulekule. Kui perekond ei tule toime lapse kasvatamisega, siis kooli ülesanne on olla kool-kompetentskeskus kus on loodud õpilasele eakohased ja individuaalsed võimalused haridustee jätkamiseks.

2017. aasta lõpus võttis Riigikogu vastu karistusseadustikku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse, millega muutus alaealiste õigusrikkujate kohtlemine. Kehtetuks tunnistati alaealiste mõjutusvahendite seadus ja kaotati alaealiste asjade komisjonid. Kui varasem karistusseadustik ei sätestanud isikule alaealisena toime pandud väärteo eest aresti, siis alates 01.01.2018 võib kohus alaealisena väärteo toimepannud isikule mõista kuni kümme päeva aresti. KarS §-s 87 viidi sisse põhimõtteline muutus, mida varem ei olnud ning on eraldi sanktsioonid sõltuvalt sellest, kas alaealine on toime pannud kuriteo või väärteo.

Uues karistusseadustikus on kasutusele võetud mõiste „kinnine lasteasutus“. Sotsiaalhoolekande seaduses on alates 01.01.2018 uus peatükk, mis sätestab kinnise lasteasutuse teenuse. Kinnise lasteasutuse teenus on ööpäevaringne teenus, mida osutatakse sätestatud tingimustel lapsele, kelle vabadust on piiratud kohtumääruse alusel. Lapse kinnisesse lasteasutusse paigutamise, samuti seal viibimise pikendamise ja lõpetamise otsustab kohus lapse elukohajärgse kohaliku omavalitsuse üksuse avalduse alusel tsiviilkohtumenetluse seadustikus isiku kinnisesse asutusse paigutamise menetluse kohta ettenähtud korras erisustega. Muudatustega seadusandluses jääb edaspidi alaealiste õiguserikkujatega tegelemine omavalitsuste lastekaitsetöötajate õlule ja Sotsiaalministeeriumi kinnitusel saab olema lastekaitsetöötajatele toeks sotsiaalkindlustusameti lastekaitseüksus.

Tänapäeval peetakse kriminaalse käitumise ilmnemise põhjusteks teatud pärilike omaduste ja keskkonnatingimuste vastastikust koosmõju. Noor, põhikooliealine laps, raske perekondliku taustaga, ei saa olla ise süüdi oma hälbivas käitumises, ta on seda õppinud vastavas keskkonnas eeskujude mõjul. Peresisesed suhted ja kodune materiaalne olukord on üks faktor noorte kuritegevust kujundavas põhjuste kompleksis. Kuid kindlasti pole ainult kodune kehv majanduslik olukord selleks põhjuseks, miks noored kuritegelikule teele lähevad, enamasti tuleb kokku puutuda ka kodu nn „külma“ mikrokliimaga, vanemate halbade suhetega omavahel ja ka lastega, alkoholismiprobleemidega kodus või siis liiga tihedast töögraafikust tuleneva vähese tähelepanuga lastele ja nende kasvatamisele. Uuemad uurimused näitavad, et geenid määravad 40-60% kroonilise viinavea edasikandumisest perekonnas, ülejäänud on keskkond ja harjumused.

Töö autor uuris Tartu Maakohtus noorukite toimikuid, kelle erikooli saatmist taotleti 2010-2015 alaealiste komisjoni poolt. Uurimise eesmärk oli teada saada põhjused, miks ja milliste tegude eest noored erikooli satuvad. Peamised põhjused olid õigusrikkumised: koolikohustuse mittetäitmine, hulkumine, vargused, alkoholi tarvitamine, suitsidiaalne käitumine, juhilubadeta autoga sõitmine. Nimetati, et nooruk on multiprobleemne: suitsetamine, alkoholi tarbimine, bensiini nuusutamine, vargused, füüsiline vägivald, manipuleeriv käitumine, valetamine.

Erikooli ülesandeks on kindlustada laste koolikohustuse täitmine, neid ümber kasvatada, arendada õiguskuulekust ja iseseisvat toimetulekut ning ennetada õpilaste võimalikke õigusrikkumisi, resotsialiseerida ühiskonda. Sotsialiseerumine toimub koos sotsialiseerimisega, mille sisuks on inimese kujundamine ühiskonna liikmeks ning seotud kellelegi poolt mõju avaldamisega. Üks liik ühiskondlikest käitumisreeglitest on õigusnormid, mille kohta teadmiste ja kogemuste hankimist nimetatakse õiguslikuks sotsialiseerumiseks. Sotsialiseerumist käsitatakse inimese ühiskonnastumise protsessina, kusjuures selle sisu nähakse peamiselt õppimises ja õpetamises.

Sotsialiseerumisprotsessis on oluline erinevate sotsialiseerimisagentide tegevus ja tegevuse tulemuslikkus. Eri sotsialiseerimisagentide tähendus ja olulisus inimese jaoks on tema elu jooksul üsnagi muutuv: väikelapse arengus on otsustava tähtsusega tema vanemad, perekond, kus ta kasvab; kooliealisele lapsele saavad perekonnast olulisemaks eakaaslaste grupid, õpetajad, kaasõpilased, suvelaagrite kasvatajad jt. Need agendid koos mõnede spetsiaalselt loodutega (mh nt MHK) osalevad ka resotsialiseerimisprotsessis, mis nagu sotsialiseeruminegi eeldab inimese enda ja ühiskonna koostööd.

Resotsialiseerumise protsessis võib lapse enda osalus omandada fundamentaalse rolli alaealisi käsitleva õigussüsteemi kontekstis. See protsess aitab lapsel mõista oma tegevustes enda vastutust, võtta ise vastutus ja olla tunnustatud ning austatud teiste kogukonnaliikmete poolt. See protsess on kaheasuunaline, nõuab vastastikust dünaamikat ja mõlemapoolset kuulamist, mõistmist, austust. Osalusprotsessidel on fundamentaalse roll karistust kandvate laste rehabilitatsioonis ja sotsiaalses kaasamises. Lastel, kes on kaasatud ja kes kogevad oma osalusõigusi, võib paremini tekkida ja kasvada vastutustunne.

Magistritöö eesmärgi realiseerimiseks koguti ja analüüsiti MHK õpilaste peale kooli lõpetamist edasist elukäiku iseloomustavaid andmeid. Uuringu läbiviimiseks küsiti Eesti Hariduse Infosüsteemist koolilõpetajate isikuandmed ja Karistusregistrist andmed peale kooli lõpetamist väär- ja kuritegude eest mõistetud karistuste kohta. Nimetatud andmete kasutamiseks saadi Andmekaitse Inspektsiooni luba. Töödeldavate isikuandmete koosseisu kuuluvad Tapa ja Kaagvere erikoolide, hiljem Maarjamaa Hariduskolleegeiumi 2005-2017 lõpetajad kokku 224 isikut. MHK-s õppivate õppurite arv moodustab kogu põhikooli õpilaskonnast väikese osa, vaid 0,1%.

Andmed saadi 2005-2017, viimase 13 aasta lõpetajate kohta, keda oli 224, neist oli 147 naist ja 77 meesisikut, neist 176 on lõpetanud erikoolis statsionaarses õppevormis põhikooli riikliku õppekava alusel põhihariduse ja 48 õpilast põhikooli lihtsustatud õppekava alusel. Kodakondsuse järgi jaotus uuritavate valim Eesti kodakondsusega 189 isikut (78%) lõpetajatest, Venemaa kodakondsusega on 13 isikut (6%) lõpetajatest ja määramata kodakondsusega isikuid on uuritavatest 22 isikut (10%) lõpetajatest.

Kooli lõpetajatest 224 isikust on karistatud väär- ja kuriteokorras 124 isikut (55 %) ja karistamata on 100 isikut (45%). Seega karistamata isikuid on lõpetajatest 10% võrra vähem kui karistatud isikuid. Naistest on 147 lõpetajast karistatud 69 isikut (44,2 %) ja meestest 77 lõpetajast on karistatud 55 isikut (71,4 %).

Mehed vanuses 23-27-aastat on karistatud 97% lõpetajate hulgast. Äsja koolist lahkunud 17-18 aastased ei ole kuritegusid toime pannud, kuid juba kolmandal aastal peale kooli 19-20 aastased nii mehed kui naised saavad õigusrikkumiste eest esimesed karistused.

Pärast kooli on kuri- ja väärtegude eest karistatud isikuid kokku 124 (55%) Neist karistatud naisi on 69 ja karistatud mehi 55 isikut.

Mehed vanusegrupis 23-27-aastat on karistatud 97% lõpetajate hulgast, naistel samas vanusegrupis samuti karistuse määr kõrge, jäädes 60% piirile. Endine MHK õpetaja, kes

teatas 15.12.2017 Postimehe artiklis, et 99% erikoolis olnutest leiab end üsna pea trellide tagant on õigus ja seda väidet osade koolilõpetajate vanusegruppide kohta ei saanudki ümber lükata.

Lisaks nimetatule viidi antud töö raames läbi ka ankeetküsitlus endiste erikooli kasvandike hulgas. Küsimustikule vastas 5 inimest. Erikooli satunud peamiselt probleemsete peresuhete tõttu, vanemad hoolisid enam tööst ja alkoholist kui oma alaealistest lastes. Toimepandud õiguserikkumistes süüdistasid küsitletud peamiselt iseennast. Kõigi vastajate arvates selline erikool peab olema, mis paneb noortele aru pähe. Ankeetküsitlus näitab, et vastanud kahetsesid teismelise eas tehtud tegusid ja ütlesid, et nende kooli sattumisest oli „kasu“, kuna muidu nad oleksid vanglas. Ka nendest vastanutest oli haridusteed jätkanud põhikoolis kolmest kaks.

Kui tavakoolide lõpetajatest ei jätka edasisi õpinguid 3-4% õpilastest, siis erikoolide õppuritest katkevad õpingud kümme korda suuremal hulgal, ca 40% õpilastest ei jätka peale põhikooli õpinguid. Õpingute mittejätkajatel on edaspidises elus valikud väga kitsad, neile jäävad üle vaid juhtööd. Tööturul vajatakse vähemasti kutseõppe läbinud töötajaid.

Töö tulemusel on autori hinnangul selgunud, et MHK saaks oma ülesannet erikooli sattunud õpilaste resotsialiseerijana paremini täita paremini ja olla efektiivsem. Õpilaste käitumine ja elus tehtavad valikud ei ole paljudel juhtudel kooskõlas ühiskonnas domineerivate ja heakskiidetud normidega. Nii lasub kõnealuse asutuse ees rida olulisi probleeme, mis vajavad lahendamist. Kõige olulisem neist on aga kindlasti see, et suunata oma kasvandikud tagasi ühiskonda parematena, st õiguskuulekamatena kui nad olid sinna asutusse sattudes.

Autori ettepanekul võiks:

1. Leida meetodid, et vähendada mitte edasiõppijate hulka peale põhikooli lõpetamist 39%-lt vähemasti poole võrra;
2. Suunata suuremat tähelepanu poiste resotsialiseerimisele;
3. Kehtestama koolis sisekorraeeskirjad vastavalt sotsiaalhoolekandeseaduse § 130³ lg 6 kohaselt;
4. Vähendada õpilase paigutamist eraldusruumi vastavalt ÜRO Lapse Õiguste Komitee soovitusel kohaselt mitte kauemaks kui 22 tundi päevas.

Maarjamaa Educational College as agent of re-socialisation of deviant young people in the context of future lives of students

Summary

The purpose of this master's thesis was to answer the question of whether Maarjamaa Educational College (MEC) as a provider of the service of a closed children's institution has the capability to influence its students to become law-abiding citizens in its everyday educational activities in such a manner that they would cope in their future lives without clashing with law enforcement agencies. In other words, the thesis focused on the success of the activities of the MEC as an agent for re-socialisation of minors who have committed offences.

The school's development plan describes it as a socialisation institution that helps its students cope in life. If a family cannot cope with raising their child, the school's task is to be an educational centre of excellence, which provides students with age-appropriate and individual opportunities for continuing their education. The task of a reform school is to ensure that children comply with compulsory school attendance, to reform them, to teach them to abide by law, to prevent them from committing further offences and to re-socialise them.

In late 2017 the Riigikogu adopted the Act for Amendment of the Penal Code and Other Related Acts, which changed the manner in which juvenile delinquents are treated.

The purpose of socialisation is to shape a person into a member of society and it is related to being influenced by someone.

The activity and performance of various socialisation agents is important in the socialisation process. The participation of the child themselves in the re-socialisation process may acquire a fundamental role in the context of the legal system that deals with minors. This process helps children understand their responsibility for their actions, take responsibility themselves and be recognised and respected by the other members of the community. This is a two-way process, which demands mutual dynamics and listening, understanding and respect.

The data characterising the lives of the MEC's students after graduation were collected and analysed in order to achieve the goal of the thesis. The personal data of the graduates were requested from the Estonian Education Information System and the data of the punishments

imposed for misdemeanours and criminal offences after graduation were requested from the Criminal Records Database.

Data were obtained for the last 13 years, i.e. 2005-2017, about 224 graduates, 147 of them women and 77 men.

In terms of citizenship, the sample divided as follows: 189 (78%) of the graduates are Estonian citizens, 13 (6%) are Russian citizens and 22 (10%) are stateless persons.

124 (55%) of the 224 graduates have been punished for misdemeanours and criminal offences and 100 persons (45%) have not been punished. Thus, there are 10% fewer graduates that have not been punished than there are those who have been punished. 69 (44.2%) of the 147 female graduates and 55 (71.4%) of the 77 male graduates have been punished.

97% of the graduates that have been punished are men aged 23 to 27. Persons aged 17 to 18 who have just left the school have not committed criminal offences, but both men and women aged 19 to 20 get their first punishments in the third year after graduation.

124 (55%) of persons have been punished for criminal offences and misdemeanours after graduation. 69 of them are women and 55 are men.

97% of the graduates that have been punished are men aged 23 to 27, and the same indicator among women is also high at around 60%. A former teacher of the MEC, who claimed in the article published in *Postimees* on 15 December 2017 that 99% of the people who have studied at reform schools will soon find themselves behind bars, is right and this claim cannot be disproved in the case of certain age groups among the graduates.

In addition to the above, a survey was also carried out among the former students of the reform school. Five people gave their answers in the survey. They mostly ended up in the reform school due to problematic family relations, as their parents cared more about work and alcohol than their underage children. They mostly blamed themselves for the offences they had committed. All of the respondents found that having such a reform school is necessary, as it helps young people get back on track.

Whilst the share of ordinary school graduates that do not continue their education is 3-4%, the share of reform school students who do not continue learning after basic school is *ca* 40%, i.e. ten times higher. The choices of people who do not continue their education are very limited in later life and they will have to settle for casual work. The labour market needs people that have at least completed vocational training.

In the opinion of the author, the thesis indicates that the MEC could perform its task as the re-socialisation agent of reform school students better and be more efficient. The behaviour and life choices of the students often do not comply with the norms prevailing and accepted in society. Thus, the school is facing a number of problems that need to be solved. The most important of them is to figure out how to ensure that their students return to society as better people. i.e. people who abide by law more than they did when they ended up in the school.

The following could be done in the opinion of the author:

1. find methods for reducing the share of the basic school graduates who do not continue their education by at least a half from the present 39%;
2. give more attention to the re-socialisation of boys;
3. establish internal rules of procedure at the school pursuant to subsection 130³ (6) of the Social Welfare Act;
4. reduce the time of holding students in the isolation room to no more than 22 hours per day according to the recommendations of the UN Committee on the Rights of the Child.

Kasutatud kirjandus

1. A. Ahven jt. (koost). Kuritegevus Eestis 2017. Kriminaalpoliitika uuringud. Justiitsministeerium. –
http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevuseestis_2017_veebi01.pdf (13.03.2018)
2. A. Ahven jt. (koost). Kuritegevus Eestis 2016. Justiitsministeerium, Tallinn 2017, lk 24. –
http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevus_eestis_est_web_0.pdf (22.03.2018).
3. A. Ahven, A. Roots. Retsidiivsuse uuring. Justiitsministeerium 2018, (avaldamata.) lk 19.
4. A. Ahven, J. Salla, S. Vahtrus. Retsidiivsus Eestis. Justiitsministeerium 2010, lk 217. –
http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/retsidiivsus_eestis_justiitsministeerium_2010.pdf (22.03.2018).
5. I. Aimre. Sotsioloogia. Tallinn. Sisekaitseakadeemia 2006, 304 lk.
6. M. Ainsaar. Noorte vaimse ja füüsilise vägivalla kogemused. – Soo, K., Lukk, M., Ainsaar, M. jt. Laste ja noorte seksuaalse väärkohtlemise leviku uuring. Justiitsministeerium 2016, lk 135.
7. A. Aru, K. Paron. Lapse parimad huvid. – Juridica 2015/VI, 375-386 lk.
8. L. Auväärt, H. Dsiss, S. Kaugia, P. Kenkmann, E. Raska. Noorte õigusliku sotsialiseerumise uurimine üleminekul riigisotsialismist vabaturumajandusse: materjale kordusuuringust. Tartu Ülikooli Kirjastuse trükikoda 1999, 133 lk.
9. L. Auväärt. Kriminaalkaristuse teadvustamisest õiguslikus resotsialiseerimises. – Õiguse sotsiaalsest olemusest ja toimest ühiskonnas. Artiklite kogumik. Kaugia, S. (koost). Kirjastus Avatar Holding 2009, 177-231 lk.
10. L. Auväärt. Lapsed ja puuetega inimesed õigusmenetluses. Tartu Ülikooli Kirjastus 2001, 284 lk.
11. A. Bandura, R.H. Walters. Social Learning and Personality Development. London 1970, lk 329.
12. V.E. Cree. Sociology for Social Workers and Probation Officers. Publisher: Routledge. London and New York 2000, 254 lk.
13. H. Dsiss. Kodu kui õigushoiakute kujunemise keskkond. – L. Auväärt (koost). Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia. Tartu 2000, lk. 49-78.
14. H. Dsiss, P. Kenkmann. Kodu ja üldharidus kui ressursside allikad noore põlvkonna elluastumisel. – Kenkmann, P. (koost), Saarniit, J. (koost). Põlvkonnad muutuvad ajas. Tartu Ülikooli Kirjastus 2005, lk 286.

15. J. Ferrante. *Sociology: A Global Perspective*. Cengage Learning 2010, lk 565.
16. J. E. Grusec, P. D. Hastings. (ed). *Handbook of socialization: Theory and Research*. Guilford Press 2008, pp 720.
17. S. Hakalehto-Wainio. Lapse õigused koolis. – *Juridica* 2015/6, 387-396 lk.
18. N. Hayes. *Sotsiaalsühholoogia alused*. Kirjastus Külim 2002, 168 lk.
19. B. B. Hess, E.W. Markson, P. J. Stein. *Sotsioloogia*. Tallinn: Külim 2000. 316 lk.
20. R. D. Hess and J. V. Torney, *The Development of Political Attitudes in Children*. Chicago: Aldine Press, 1967, pp. 288.
21. S. Hänni. Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli puudutava dokumentatsiooni analüüs. Tartu 2010. – <http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/16604/hanni.pdf> (12.03.2018).
22. Kaagvere kooli lõpetanu räägib suu puhtaks. 28.09.2017. – <https://www.telegram.ee/eesti/tere-teile-on-telegram-13-kaagvere-kooli-lopetanu-raagib-suu-puhtaks> (15.01.2018).
23. S. Kaugia. Sotsiaalsest konfliktist ja selle reguleerimisest. – *Akadeemia* 7, 2000, lk 1483. www.digar.ee/arhiiv/nlib-digar:101902 (16.04.2018).
24. S. Kaugia. Õigusteadvus: olemus, kujunemine, toimimine. – S. Kaugia (koost). *Õigus ühiskonnas: artiklite kogumik: abistavaks materjaliks õiguse sotsioloogia omandamisel*. Tartu: Kirjastus Avatar 2006, lk 77.
25. Kaugia, S. Eesti noorte õigusliku sotsialiseerimise agentide mõjust siirdeühiskonnas. – *Akadeemia*, 1, 2002. 122-135 lk. www.digar.ee/arhiiv/nlib-digar:101968 (6.04.2018).
26. S. Kaugia. *Õigusteadvuse olemus ja arengudeterminandid*. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2011. 174 lk.
27. S. Kaugia. Õigusteadvuse taseme tõstmine kriminaalpoliitika elemendina. – S. Kaugia. *Vaateid õiguspoliitikale. Artiklite kogumik*. Kirjastus Avatar Holding 2008, 194 lk.
28. KESA–Mauritius. *Retsidiivsus, uuring korduvalt kriminaalkorras vabadusekaotusega karistatud noormeeste, vanuses 16-24, retsidiivsuse mõjuteguritest Eestis*. Tartu: Bookmill 2007, 111 lk.
29. E. Klaas. Tapa erikoolist sai Maarjamaa Hariduskollegiumi Valgejõe keskus. *Virumaa Teataja*, 04.09.2015. – <https://virumaateataja.postimees.ee/3316477/tapa-erikoolist-sai-maarjamaa-hariduskollegiumi-valgejoe-keskus> (12.03.2018).
30. E. Kooskora. *Tütarlaste kriminaalne karjäär ja reresotsialiseerimist mõjutavad tegurid Kaagvere Erikooli näitel*. Magistritöö. Sisekaitseakadeemia Tallinn 2012.

- https://digiriul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/96/2012_Kooskora%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y (02.02.2018).
31. K. Lai, H. Uri. Arvuti/interneti kasutamise negatiivne mõju õpilase tervisele. Eesti Arst 2008; 87(2):87–91. eestiartst.ee/arvutiinterneti-kasutamise-negatiivne-moju-opilaste-tervisele (16.04.2018).
 32. N. Luhmann. Sotsiaalsed süsteemid. Kirjastus Ilmamaa. 2009, lk 896.
 33. D. T. Lykken. The Antisocial Personalities. University of Minnesota. Lawrence Erlbaum Associates. Publisher Hillsdale UK 1995, lk 262. <https://www.questia.com/read/26033096/the-antisocial-personalities>. (30.03.2018).
 34. Ü. Madise. – Juridica 2015/6, lk 373.
 35. A. Markina, B. Šahverdov-Žarkovski. Eesti alaealiste hälbiv käitumine. Justiitsministeerium. Tallinn 2007, lk 62. http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/5._eesti_alaealiste_halbiv_kaitumine.pdf (8.02.2018).
 36. A. Markina, J. Saar, Ülevaade 1985-2000 Eestis läbiviidud noorte hälbekäitumist käsitlevatest uuringutest. Uurimisprojekti aruanne Integratsiooni Sihtasutusele. Tallinn, 2001, 22 lk. http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ulevaade_kaitumisprobleemidega_alaealiste_kohta_tehnud_uuringutest_1985-2000._markina_a._saar_j._2001.pdf (27.02.2018).
 37. A. Markina, B. Šahverdov-Žarkovski. Laste hälbiv käitumine Eestis. Justiitsministeerium. Tallinn 2014, lk 104. http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/laste_kaitumise_uuring_2014.pdf (08.02.2018).
 38. C. H. McCaghy, T. A. Capron, J. D. Jamieson, S. H. H. Carey. Deviant Behavior, Crime, Conflict, and Interest Groups. Published 2016 by Routledge 2 Park Square, Milton Park, Abingdon, Oxon OX14 4RN 711 Third Avenue, New York, NY 10017, USA. 511 lk.
 39. R. Maruste. Psühholoogia eriteadmiste kasutamine kriminaalprotsessis. Tartu 1982, 79 lk.
 40. H. Mihkelson. Postimees. Miks kaovad alaealiste komisjonid? Sest riik leiab, et last ei hirmutada ja toetada samal ajal. 5.02.2017. – <https://www.postimees.ee/3999921/miks-kaovad-alaealiste-komisjonid-sest-riik-leiab-et-last-ei-saa-hirmutada-ja-toetada-samal-ajal> (07.03.2018).
 41. N. Niitra. Ambitsioonikas nimevahetus tekitab küsimusi. – Postimees 16.04.2015. – <https://leht.postimees.ee/3159703/ambitsioonikas-nimevahetus-tekitab-kusimusi> (12.03.2018).
 42. E. Raska. Õiguse apoloogia. Fontese Kirjastuse OÜ 2004, 184 lk.

43. E. Raska. Olemise õigus. Sisekaitseakadeemia kirjastus Tallinn 2010, lk 152.
44. E. Raska. Kriminoloogia. Juura Õigusteabe AS, Tallinn 2002, 239 lk.
45. E. Raska. Sotsiaalse regulatsiooni õigusvorm. Artiklite kogumik. – S. Kaugia, (koost). Õiguse sotsiaalsest olemusest ja toimest ühiskonnas. Kirjastus Avatar Holding 2009, 55-98 lk.
46. Riiklik programm „Eesti ühiskonna väärtusarendus 2009-2013. – Tartu Ülikool. Eetikaveeb. www.eetika.ee/et/vaartusarendus/vaartusprogramm-2009-2013-taust (16.04.2018).
47. R. Ross. Prosotsiaalse kompetentsuse edendamine: kognitiiv-käitumuslikud suunad kriminaalpreventsioonis ja kurjategijate rehabilitatsioonis. Sotsiaalministeerium 1998, 210 lk.
48. J. Saar. Kriminaalpsühholoogia. Tallinn, Kirjastus Juura 2007, 350 lk.
49. J. Saar. Surmanuhtlus kui karistus. Akadeemia 1996 nr 9, 1840-1851 lk.
50. J. Saar, J (koost), A. Markina, A. Ahven, A. Annist, J. Ginter. Kuritegevus Eestis 1991-2001. TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut. EV Justiitsministeerium. Tallinn 2002, 312 lk.
51. K. A. Salla. Subkultuur erikoolis: omapärane nähtus kinnises asutuses. – A-A. Allaste (koost. ja toim.). Subkultuurid. Elustiilide muutused. TLÜ Kirjastus, Tallinn 2013, 396 lk.
52. J. Sootak (koost.), P. Pikamäe (koost.). Karistusseadustik: kommenteeritud väljaanne. 4., täiendatud ja ümbertöötatud väljaanne. Tallinn: Juura 2015, 1066 lk.
53. J. Strömpl. Projekt-uurimuse "Alaealiste kriminaalset karjääri mõjutavad sotsiaalsed faktorid" aruanne: kuritegusid toime pannud isikute resotsialiseerimise süsteemi kujundamine. 1999.
54. J. Strömpl. The K.School. Residential Managment of Troublesome Girls in Transition-time Estonia. Tartu University Press 2002, lk 286 lk.
55. J. Strömpl. Sotsiaalse osaluse taastamise strateegia muutumine totalitaarses institutsioonis: sotsiaal-konstruksionistlik lähenemine. – Põlvkonnad muutumas ajas. Artiklite kogumik. P. Kenkmann, J. Saarniit (koost). Tartu 2005, 109-142.
56. L. Talts. Eesti ja Põhjamaade laste väärtushinnangud. Tallinna Pedagoogikaülikool 1994, 45 lk.
57. K. Tamm. Erikooli suunamise kohtupraktika. Justiitsministeeriumi kriminaalteabe ja analüüsi talitus, kriminaalpoliitika osakond. Tallinn 2010 lk.16.
–
<http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid>

/erikooli_suunamise_kohtupraktika._justiitsministeerium_2010.pdf
(15.02.2018).

58. K. Turk. Alaealised erikoolis: lapse õigused rahvusvahelised standardid versus Eesti karistuspoliitika. – Vaateid õiguspoliitikale. Artiklite kogumik. S. Kaugia (koost). Avatar Holding 2008, 139-152 lk.
59. M. Tuulik. Kasvatuse klassika. Tallinn 2010, Vali Press. 303 lk.
60. Twelve: Childrens' right to participation and the juvenile justice system. Theory & Practices for Implementation. Defence for Children International Italy 2016, 70 lk.
61. A. Vikat. Family Formation in Estonia. Helsinki: Finnish Demographic Society 1994, 176 lk.
62. Väärtusprogrammi jätkuprogramm „Eesti ühiskonna väärtusarendus 2015–2020“. – Tartu Ülikool. Eetikaveeb.
www.eetika.ee/sites/default/files/eetikakeskus/files/v22rtusprogrammi_j2tkuprogramm_2015-2020.pdf (16.03.2018).
63. R. Zippelius. Grundbegriffe des Rechts- und Staatssoziologie. 2. Auflage. Verlag C.H.Beck 1991, 114 lk.

Kasutatud normatiivaktid

64. Alaealise mõjutusvahendite seadus. - [RT I 1998, 17, 264](#). ... 01.01.2018 kehtetu.
65. Committee on the Rights of the Child, General Comment No.10 (2007) Children's rights in juvenile justice, cit., par. 89. –
<http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.GC.10.pdf>
(30.03.2018).
66. Eesti Vabariigi Põhiseadus. – RT I, 1992, 26, 349 ... [RT I, 15.05.2015, 1](#)
67. Interim Report of the Special Rapporteur of the Human Rights Council on Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. 77, United Nations. General Assembly, 05.08.2011. –
<http://solitaryconfinement.org/uploads/SpecRapTortureAug2011.pdf> .
(30.03.2018).
68. Isikuandmete kaitse seadus¹. [RT I 2007, 24, 127](#)... [RT I, 06.01.2016, 1](#).
69. Karistusseadustik. - [RT I 2001, 61, 364](#) ... [RT I, 05.12.2017, 1](#).
70. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise). - RT I, 05.12.2017, 1, 15.12.2017.
71. Karistusregistri seadus. - [RT I, 21.03.2011, 3](#) ... [RT I, 05.12.2017, 1](#).

72. Kaagvere Erikooli arengukava 2012-2018. Kaagvere 2012. – http://www.mhk.edu.ee/images/Failid/Arengukava_MHK.pdf (16.02.2018).
73. Kohtute seadus. - [RT I 2002, 64, 390](#) ... [RT I, 05.12.2017, 1](#)
74. Kriminaalmenetluse seadustik. [RT I 2003, 27, 166](#) ... [RT I, 05.12.2017, 1](#)
75. Lapse õiguste konventsioon, 1991. RT II, 16, 56.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/24016> (06.03.2018).
76. Lastekaitse seadus. [RT I, 06.12.2014, 1](#) ... [RT I, 28.11.2017, 2](#).
<https://www.riigiteataja.ee/akt/128112017019> (07.03.2018)
77. Maarjamaa Hariduskolleeegiumi põhimäärus. [RT I, 05.10.2011, 2...](#) [RT I, 02.04.2015, 2](#). (10.01.2018).
78. Maarjamaa Hariduskolleeegiumi kodukord. –
<http://www.mhk.edu.ee/index.php/dokumendid/kodukord>. (21.03.2018).
79. MHK kodukord. Lisa 1. Kinnitatud direktori 18.10.2016 käskkirjaga nr 1.1-3/729. –
http://www.mhk.edu.ee/images/Failid/Kodukord/Kooli_vastuvotmise_kord.pdf (26.03.2018).
80. Maarjamaa Hariduskolleeegiumi õpilaste vastuvõtmise ning koolis väljaarvamise tingimused ja kord. Direktori käskkirja nr 1.1.-3/729 lisa 1, 18.10.2016. –
http://www.mhk.edu.ee/images/Failid/Kodukord/Kooli_vastuvotmise_kord.pdf (30.03.2018).
81. Maarjamaa Hariduskolleeegiumi eraldusruumi kasutamise ja paigutamise kord. Kinnitatud Maarjamaa Hariduskolleeegiumi direktori 27.01.2017 käskkirjaga nr 1.1-3/36. –
http://www.mhk.edu.ee/images/Failid/Kodukord/Eraldusruumi_paigutamise_kord_27_01_2017_-1.pdf (30.03.2018).
82. Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. RT I 2010, 41, 240, 01.09.2010 ... [RT I, 10.11.2017, 20](#) (09.11.2017).
83. Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse muutmise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskirja juurde 519 SE. Algatatud 27.09.2017, Vabariigi Valitsus.
www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou (03.01.2018).
84. Riigi hariduslike erivajadustega (HEV) õpilaste koolid (erikoolid) 2014/2015 õppeaastal.
www.hm.ee/sites/default/files/riigi_peetavate_erikoolide_kontaktid_noustamis_komisjonidele_2014-2015_oa.pdf (10.01.2018).
85. Sotsiaalhoolekande seadus. [RT I, 30.12.2015, 5](#) ... [RT I, 28.12.2017, 8](#).

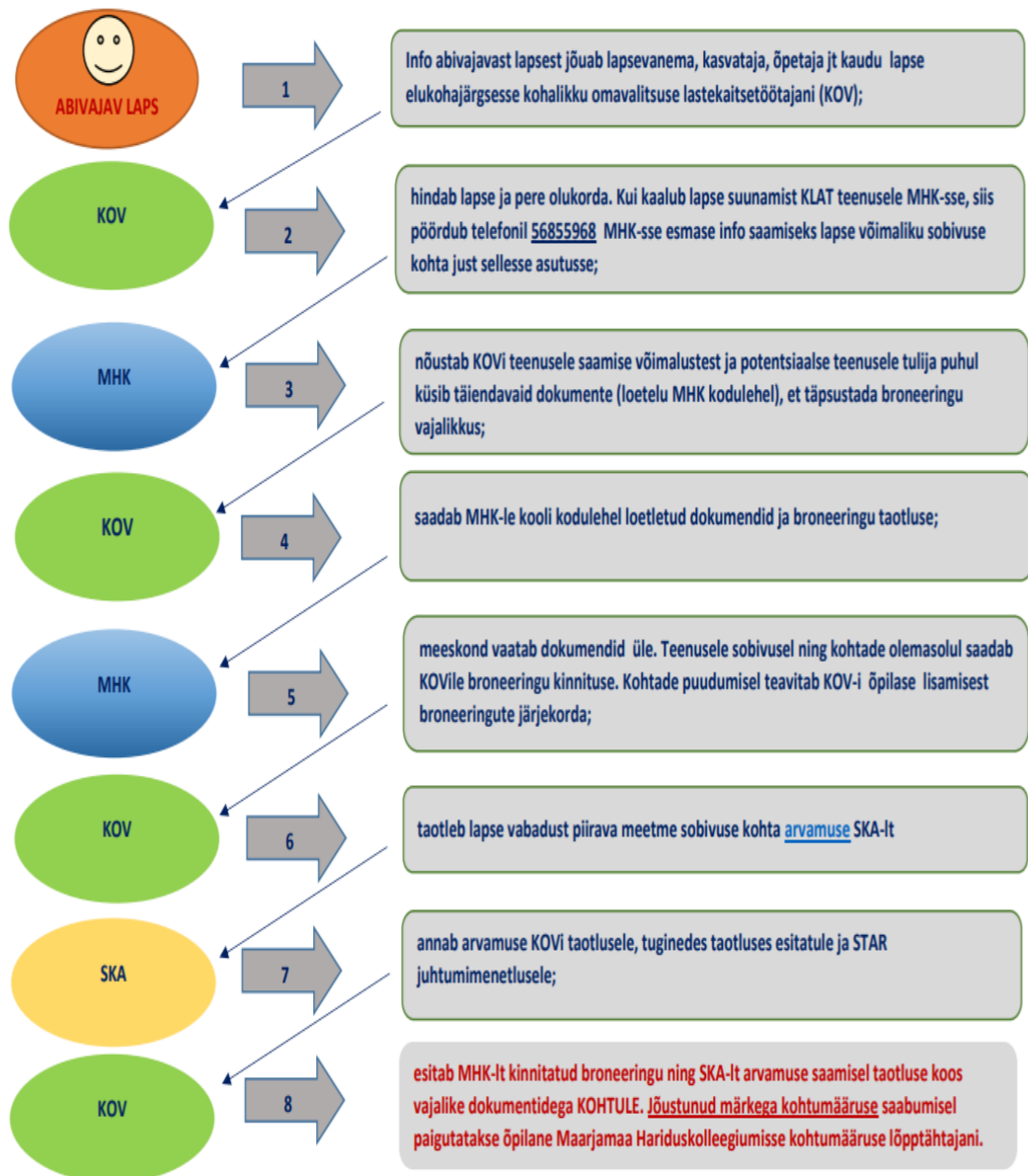
Muud allikad

86. Eesti Hariduse Infosüsteem. www.haridussilm.ee (15.04.2018).
87. Haridus- ja Teadusministeerium. <https://www.hm.ee/et> (1.11.2017-23.04.2018)
88. Maarjamaa Hariduskolleeegiumi koduleht. <http://www.mhk.edu.ee> (19.02.2018).
89. Õiguskantsleri koduleht. <http://www.oiguskantsler.ee/> (18.04.2018).

Lisad

Lisa 1. Õpilaste suunamise protsess kinnisele lasteasutuse teenusele Maarjamaa Hariduskolleeegiumi

Maarjamaa Hariduskolleeegium (MHK) võtab vastu õpilasi, kes on kohtumäärusega suunatud kinnise lasteasutuse teenusele (KLAT) sotsiaalhoolekande seaduses § 130¹-§ 130⁵ toodud alusel. Suunamise protsess:

Allikas: Maarjamaa Hariduskolleeegiumi koduleht. <http://www.mhk.edu.ee> (25.03.2018).

Lisa 2. Küsimustik koos vastuste koondiga

Austatud vastaja!

Olete kindlasti märganud, et viimasel ajal on palju räägitud noorte kasvatuses erikoolides. Selleks, et õiguskasvatus erikoolides oleks tõepoolest tulemusrikas ja selle kooli läbinud noored saaksid paremini ühiskonnas hakkama, on väga tähtis teada, mida selles koolis õppinud sellest ise arvavad.

Andmeid, mis selle ankeediga kogutakse, kasutatakse ainult teaduslikul eesmärgil.

Ankeet on anonüümne, vastaja nime ei ole vaja märkida.

Vastake palun kõigile küsimustele siiralt ja avameelselt. Vastamiseks tõmmake oma vastusevariandile ring ümber või kirjutage vastus selleks jäetud reale.

Teid abi eest tänades,

Tartu Ülikooli õigusteaduskonna magistrant Ülle Koppel

I Teist endast

1. Teie sugu:

a) naine – 5 (100%)

b) mees – 0 (0%)

2. Teie vanus:

18-25 aastat – 4

26-30 aastat – 0

31-35 aastat – 1

36-40 aastat – 0

3. Teie haridus. Mitu klassi olete lõpetanud?

8 klassi – 1

9 klassi – 2

10 klassi – 1

11 klassi – 1

4. Mis ametit peate?

Baaridaam

Töötu

Lapsega kodus – 3

5. Kes on Teie pereliikmeteks?

a) Isa ja ema – 2

b) Ainult ema – 1

c) Ainult isa

d) Õed-vennad (mitu?)

vend – 1

õde – 1

1 õde, 2 venda – 1

2 venda, 1 õde – 1

e) Vanavanemad – 1

f) Sul on endal lapsed (mitu?)

1 laps – 3 (50%)

4 last – 1 (25%)

Ei ole lapsi – 1 (25%)

- g) elukaaslane – 2
- h) pereliikmed on kasvatajad – 1

II Erikool

6. Palun märkige põhjus(ed), miks Teid omal ajal erikooli suunati.

Kuna mul oli enesehävitatav käitumine igal hetkel mil kasvataja ei näinud mind, proovisin ma teha enesetappu erinevate viisidega.

Käitumise tõttu, alkoholi tarbimine, suitsetamine, vargused, valetamine.

Tegin pahandusi, vägivalla kasutamine, inimesed valetasid ajas närvi, ühes asutuses läksin ühele kallale, suitsu tegin,

Koolis ei käinud, suitsetamine millega vahele ei jäänud, käis mitu kooli läbi

Noorena ei käinud koolis, käisin 6-8 kl erikoolis, sain tuttavaks mustlasest sõbrannaga, varastasime ja jäime vahele. Pandi arestimajja. Käed raudus viidi Kaagvere kooli. Ema käis töö, isa oli joodik.

7. Kuidas Te meenutate Kaagvere/Tapa erikooli: kas erikoolist oli kasu, kas erikoolis õppimine mõjutas Teie edasist elukäiku?

a) Jah, mõjutas, sest...

- sain aru mis olen valesti teinud, mõttemaailm muutus
- ma hakkasin elu vaatama värvilisemana ja seal oli üks töötaja nimega R.H. kellega palvetasime ja mõistsin et olen väärt elamist ja nii ma tegin.
- pigem oli kasu, sain kooliga järjele ja põhikooli tehtud
- jah, mõjutas, sest sai aru mis valesti teinud, mõttemaailm muutus
- sain erikoolis 9 kl ära lõpetada, kuid erikoolis kasutas vägivalda, sain tingimisi karistuse 9 kuud, peale erikooli ma ei ilmunud kriminaalhooldaja juurde ja otsustati, et lähen vanglasse karistust kandma.. , läksin vanglasse 0,5 aastaks peale erikooli. Vanglas olid kõik sõbralikud. Peale vanglat endale lubaduse, et sinna enam tagasi ei lähe.
- Kooli ajal sain tuttavaks esimese armastusega, peale kooli sain lapsed. Kui ei oleks sinna sattunud, oleksin lõpetanud nagu mustlasplika vanglas. Koolis istusin kartsas mõnikord 3 päeva. Korruste peal oli elu karm, karts oli lausa puhkus.

b) Ei – (0%)

8. Kellelt saite abi ja toetust Kaagverest/Tapalt vabanedes?

Sõbrannalt – 1

Oma kasvatajatelt ja tugiisikult – 1

Perekond ja sõbrad näitasid et hoolivad –1

Sõprade abi – 1

9. Kas saite peale erikoolist vabanemist tuge (võite valida mitu vastusevarianti):

- a) Mõnelt eraisikult (kellelt?) Oma kasvatajatelt ja tugisikult - 1
- b) Riiklikult organisatsioonilt (milliselt?) lastekaitsest sai tuge – 1,
Lapsetoetus – 1, puude toetus (80% puue, psüühilised haigused) – 1
- c) Ühiskondlikult organisatsioonilt (milliselt?) _____
- d) Kelleltki teiselt (palun märkige) _____

10. Millist abi vajasite erikoolist vabanedes? (Võite valida mitu vastusevarianti)

- a) Abi õppimiskoha leidmisel
- b) Abi töökoha leidmisel
- c) Meditsiinilist abi - 1
- d) Abi elukoha leidmisel
- e) Muud (palun märkige) – abi kuidas suhelda teistega sest ununes suhtlemine ja teistega läbi saamine – 1
- f) Abi ei vajanud – 3 (perekind aitas)

11. Väga paljud erikooli tüdrukud/poisid on tarvitanud mõnuaineid ja sellest sõltuvusest on raske vabaneda, kuidas on Teiega?

- a) Olen sõltuvusest täiesti vabanenud – 1 (kanepi, ecstasy, amfetamiin)
- b) Tegelen aktiivselt sõltuvusest vabanemisega – 1 (suitsetamisest, alkoholist)
- c) Ma ei ole sõltuvusest vabanenud, kuigi olen üritanud sellest vabaneda
- Ma ei ole üritanudki sõltuvusest vabaneda ja olen mõnuainete sõltlane – 1 (suitsetab, joob)
- d) Ma ei ole kunagi mõnuaineid tarvitanud – 1

III. Hetkeolukord

12. Kuidas Te hindate enda hakkamasaamist elus (st eluase, töökoht, rahalised võimalused) käesoleval hetkel?

- a) Saan väga hästi hakkama – 2
- b) Saan hästi hakkama – 2
- c) Saan rahuldavalt hakkama – 1
- d) Ei saa hakkama

13. Kas hetkel...

- a) ...Töötate – 1
- b) ...Õpite? – 1

- c) ...Töötate ja õpitate?
- d) ...Ei õpi ega tööta? Lapsega kodus – 3

14. Kui töötate, siis kas töökoha leidmine valmistas raskusi?

- a) Jah – 0 (pole otsinud)
- b) Ei – 1

15. Kas praegu Teid keegi (vanemad, sugulased, riik) toetab?

- a) Jah, vanemad –2
- b) Jah, sugulased – 2
- c) Jah, riik – 3
- d) Jah (keegi teine)
- e) Ei

16. Millistena hindate suhteid oma praeguses perekonnas?

- a) Sõbralikud ja üksteist toetavad – 3
- b) Jahedad – 0
- c) Vaenulikud –1 (elukaaslane natuke vaenulik)
- d) Vägivaldsed – 0

17. Kuidas Teie vanemad (suhted vanematega) on Teie elu mõjutanud?

- Sattusin vanemate tõttu erikooli, vanemad ei ole osanud mind kasvatada
- Jah on, ema helistab siis kui tal endal midagi vaja on ja isa see ei hooli minust vaid alkoholist.
- Enne Kaagveret ma ei olnud kodus, suhted olid halvad, peale kooli võtsin aru pähe, suhted on head.
- Isa joodik, ema töönarkomaan, hoidsin väiksemat venda.

18. Kas Teie hinnangul oleks Teie elu teistmoodi, kui Teie suhtes oleks kasutatud muud (millist?) mõjutusvahendit kui erikool?

- a) Jah, kindlasti – 3
- b) Arvatavasti jah – 1
- c) Arvatavasti mitte – 1
- d) Ei

19. Kas Te tundsite pärast erikooli sildistamise/märgistamise mõju?

- a) Jah – 1

b) Ei – 4

20. Kui vastasite eelmisele küsimusele jaatavalt, siis kus ja kuidas?

Ei olegi rääkinud. Igaks juhuks sellest kellelegi ei räägi, kui mõnes seltskonnas tuleb sellest koolist jutt, on negatiivsed kommentaarid.

21. Kas Te jätkasite õiguserikkumiste toimepanemist?

a) Jah

b) Ei - 5

22. Kas nõustute väitega, et Teie edasisi õiguserikkumisi mõjutasid negatiivselt...

Väide	Nõustun	Pigem nõustun	Pigem ei nõustu	Ei nõustu
a)... . perekond/vanemad?	0	0	0	0
b)... enda iseloom, isiksuse omadused?	0	0		
c)... kool/erikool?	0	0	0	0
d)... töö/sissetuleku puudumine?	0	0	0	0
e)... meedia?	0	0	0	0
f)... lootusetu olukord?	0	0	0	0
g)... muu:	0	0	0	0

23. Kes on Teie hinnangul süüdi Teie toimepandud õiguserikkumistes?

a) Vanemad – 2

b) Sõbrad – 1

c) Sugulased

d) Koolikaaslased – 1

e) Meedia

f) Teie ise – 3

g) Keegi muu (kes?)

24. Millised on Teie tulevikuplaanid?

Tööle minna, last kasvatada, perega koos olla, keskharidus saada ja proovida hakata ülikoolis õppima psühholoogiat, 11 kl lõpetamata.

Lõpetada kool 12 kl, töö otsida, laps on olemas. Õppisin aasta kokandust, tahan selle eriala lõpetada ja paberid saada.

Kasvatada last, elada edasi mehega.

Maja laen ära maksta.

25. Kas Teie arvates selline erikool peaks Eestis olema?

- a) Kindlasti peaks – 5
- b) Võib-olla
- c) Ei peaks

26. Kas soovite veel millestki rääkida, mida ma ei küsinud?

Seal töötavad väga heasüdamlikud inimesed.

Tänan Teid koostöö eest!

Lisa 3. MHK lõpetajate kuri- ja väärtegude üldandmed (naised)

Vanus	Sünniaasta	Kodakondsus	Rahvastikuregistri järgne aadress: maakond (hetkeseisuga)	Väärtegude arv	Kuri- tegude arv
31	1987	Eesti	Lääne-Virumaa	1	
31	1987	määramata	Harju maakond	1	
31	1987	Eesti	Tartu maakond	1	
30	1988	Eesti	Hiiu maakond	0	1
30	1988	Eesti	-	10	2
30	1988	Eesti	Tartu maakond	4	1
30	1988	määramata	Ida-Viru maakond	1	2
30	1988	Eesti	Viljandi maakond	2	1
29	1989	Eesti	Tartu maakond	0	1
29	1989	määramata	Ida-Viru maakond	0	1
29	1989	Eesti	Tartu maakond	0	4
29	1989	Eesti	Harju maakond	11	
29	1989	Eesti	Harju maakond	3	3
28	1990	Venemaa	Ida-Viru maakond	0	2
28	1990	Eesti	Tartu maakond	9	4
28	1990	Eesti	-	3	0
28	1990	Eesti	Tartu maakond	3	0
28	1990	Eesti	Viljandi maakond	2	0
28	1990	Eesti	Ida-Viru maakond	2	0
28	1990	Venemaa	Ida-Viru maakond	1	2
28	1990	Eesti	Ida-Viru maakond	2	0
28	1990	Eesti	Valga maakond	1	2
27	1991	Eesti	Viljandi maakond	1	1
27	1991	Eesti	Harju maakond	2	0
27	1991	Eesti	Tartu maakond	2	0
27	1991	Eesti	-	1	0
27	1991	Eesti	-	4	0
26	1992	Eesti	Harju maakond	3	1
26	1992	Eesti	-	1	0
26	1992	Eesti	Viljandi maakond	0	2
26	1992	Eesti	Viljandi maakond	2	1
26	1992	Eesti	Tartu maakond	1	0
26	1992	Eesti	Harju maakond	4	1
26	1992	Eesti	Tartu maakond	5	1
25	1993	Eesti	Lääne-Viru maakond	6	0
25	1993	Venemaa	Ida-Viru maakond	4	0
25	1993	Eesti	Saare maakond	1	0
25	1993	Eesti	Jõgeva maakond	0	1
24	1994	Eesti	Ida-Viru maakond	2	2
24	1994	Eesti	Pärnu maakond	3	3
24	1994	Eesti	Lääne-Viru maakond	0	1
24	1994	Eesti	Tartu maakond	3	0
24	1994	Eesti	Tartu maakond	2	0
24	1994	Eesti	Saare maakond	1	0

24	1994	Eesti	Viljandi maakond	6	2
23	1995	Eesti	Järva maakond	0	1
23	1995	Eesti	Viljandi maakond	6	7
23	1995	Eesti	Tartu maakond	0	1
23	1995	Eesti	Harju maakond	0	1
23	1995	Eesti	Tartu maakond	1	2
23	1995	Eesti	Pärnu maakond	2	0
23	1995	Eesti	Harju maakond	1	2
23	1995	Eesti	Tartu maakond	1	0
23	1995	Eesti	Saare maakond	3	0
22	1996	Eesti	Pärnu maakond	2	0
22	1996	Eesti	Tartu maakond	2	1
22	1996	Eesti	Viljandi maakond	1	0
22	1996	Eesti	Tartu maakond	1	5
22	1996	Eesti	Lääne maakond	3	1
21	1997	Eesti	Tartu maakond	4	1
21	1997	Eesti	Tartu maakond	11	3
21	1997	Eesti	Harju maakond	2	2
20	1998	Eesti	Tartu maakond	3	1
20	1998	Eesti	Tartu maakond	1	1
20	1998	Venemaa	Lääne-Viru maakond	0	2
20	1998	Eesti	Tartu maakond	1	0
20	1998	Eesti	Tartu maakond	3	0
19	1999	Eesti	Viljandi maakond	1	0
19	1999	Eesti	Rapla maakond	2	0

Lisa 4. MHK lõpetajate kuri- ja väärtegude üldandmed (mehed)

Vanus	Sünniaasta	Kodakondsus	Rahvastikuregistri järgne aadress: maakond (hetkeseisuga)	Väärtegude arv	Kuri- tegude arv
30	1988	Venemaa	Ida-Viru maakond	7	2
30	1988	Eesti	-	6	12
29	1989	määramata	Ida-Viru maakond	5	0
28	1990	Eesti	Ida-Viru maakond	2	1
27	1991	Eesti	Ida-Viru maakond	0	2
27	1991	määramata	Harju maakond	8	6
27	1991	määramata	Ida-Viru maakond	10	4
26	1992	määramata	Ida-Viru maakond	8	6
26	1992	Eesti	Ida-Viru maakond	2	1
26	1992	Venemaa	Harju maakond	4	4
26	1992	Venemaa	-	1	2
26	1992	määramata	Ida-Viru maakond	15	5
26	1992	Eesti	-	6	1
26	1992	Eesti	Tartu maakond	4	1
25	1993	Eesti	Viljandi maakond	1	8
25	1993	määramata	Ida-Viru maakond	2	2
25	1993	määramata	Ida-Viru maakond	2	7
25	1993	Eesti	-	2	0
24	1994	Eesti	Harju maakond	1	5
24	1994	Eesti	Harju maakond	1	8
24	1994	Eesti	Harju maakond	7	7
24	1994	Eesti	-	3	3
24	1994	Eesti	Harju maakond	2	0
24	1994	Eesti	Tartu maakond	0	2
23	1995	Eesti	Viljandi maakond	2	3
23	1995	määramata	-	4	3
23	1995	Eesti	Pärnu maakond	5	1
23	1995	Eesti	Lääne-Viru maakond	0	3
23	1995	Eesti	Lääne-Viru maakond	2	6
23	1995	Eesti	-	2	0
22	1996	Eesti	Lääne-Viru maakond	1	9
22	1996	Eesti	Harju maakond	4	1
22	1996	Eesti	Ida-Viru maakond	5	1
22	1996	Eesti	Jõgeva maakond	2	0
22	1996	Venemaa	Ida-Viru maakond	1	0
22	1996	määramata	Ida-Viru maakond	2	0
22	1996	Eesti	Põlva maakond	6	0
22	1996	määramata	Ida-Viru maakond	1	1
22	1996	Eesti	Harju maakond	0	1
21	1996	Eesti	-	2	3
21	1996	Eesti	Valga maakond	1	0
21	1996	Eesti	Pärnu maakond	2	2
21	1996	määramata	Valga maakond	4	7
21	1996	Eesti	Valga maakond	1	0

21	1996	Eesti	Rapla maakond	11	6
21	1996	Eesti	Ida-Viru maakond	2	0
20	1998	Eesti	Pärnu maakond	1	0
20	1998	Eesti	Ida-Viru maakond	1	2
20	1998	Eesti	Tartu maakond	7	0
19	1999	Eesti	Viljandi maakond	2	0
19	1999	Eesti	Tartu maakond	1	0
19	1999	Eesti	Tartu maakond	1	0
19	1999	Eesti	Lääne maakond	1	0
19	1999	Eesti	Viljandi maakond	0	1
19	1999	Eesti	Viljandi maakond	3	3

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Ülle Koppel

(sünnikuupäev: 13.08.1962)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

"Maarjamaa Hariduskolleegium hálbelise káitumisega noorte resotsialiseerimise agendina õpilaste edasise elukáigu kontekstis",

mille juhendaja on *dr iur* Silvia Kaugia,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 23.04.2018